

بسم الله الرحمن الرحيم

سريزه

الحمد لله و كفى، والصلاة والسلام على عباده
الذين الصطفى.

په عربي، اردو او فارسي ژبو کې مې د تاريخ،
تاريخي او علمي شخصيتونو، علومو، فنونو، ان يوازي
پر ځانگړو افرادو او حتا تر يوه هيواده او يا تر يوه فکړه
محدودو کسانو په اړه ډېر څه وليدل، ولوستل او وکتل.
دې گڼو کتابونو وهڅولم چې په پښتو ژبه کې به د
افغان محدثينو په نوم يوه داسې وړه ټولگه ليکم چې
پکې ځای پر ځای شوي اشخاص يې ټول د افغانستان
د همدې اوسني جغرافيوې جوړښت سره تعلق ولري.
هدف مې دادئ چې په دې کتاب کې يوازي هغه
افراد او حديث پوهان راوړل شي چې زموږ د گران
هيواد په همدې اوسني جغرافيوې محدوديتونو کې
دنه وي؛ خو امام نسائي له دې اصله بيل دی.
دادئ په دې اړه مې يوه وړه ټولگه چمتو کړې ده،
دا چې په دې ميدان کې به څومره بريالی يم؛ نو
فيصله د لوستونکو پر غاړه ده.

تر وسه مې هڅه کړې ده چې مالومات کره او
دقيق وي؛ سرچينې د هر محدث د ژوند ليک په پای
کې ور کړل شوې دي؛ داسې مې نه دي کړي چې
دهرې خبرې، مسلې او پراگراف حواله تر ختمېدا
د يو بله سره سره ور کړم، بلکې د محدثينو په کتابونو
مې له گڼو کتابونو راپوله کړې ده، د لوستونکو د
اسانۍ په خاطر مې د ليکنې تسلسل نه دی خراب
کړی او مراجع مې ټول په اخير کې ذکر کړي دي.

يوه يادونه دا لازمي بولم چې دا ټول مراجع ما خپله نه دي کتلي، بلکې ځينې مراجع داسې دي چې په يوه کتاب کې د لټې مهال به مې يوه بل کتاب ته هم پام شول چې دغه کتاب به حواله ور کړې وه، نو ما دواړې حوالې راوړې دي چې د لوستونکو لاس رسې ورته اسانه شي؛ ځکه که لږ کتابونه د ماخذ په ډول استعمال شي ممکن هر ځای هر لوستونکی که وغواړي نو لاس رسې ورته ونه لري، له دې امله مې حوالې تر هغو کتابونو زياتې ور کړې دي چې ما لوستي وو او له هغو کتابونو مې اقتباس کړی دی. د ۲۰۱۳ م مهال چې ما دا کتاب ليکه، زه د تحقيق له دې اصل څخه خبر نه وم چې يوازي هغه مرجع يادېدلای شي چې ليکوال يا ټولونکي هغه ليدلی وي او مخامخ يې اقتباس کړی وي، اما دا چې زما کتاب په هماغه پخوانۍ بڼه چاپ شوی دی او ممکن اوس بازار کې خلاص وي، نو مې اراده وکړه چې دا کتاب pdf خپور کړم څو خلک استفاده ځنې وکړي؛ اما په مراجعو کې مې لاس ځکه ونه واهه چې يوځل له همدې مراجعو سره نشر شوی دی، نو اوس يې هم کمول مناسب نه بولم.

کتاب کې د الفبا طريقه په پام کې نيول شوې ده، ځکه نو ځينې مشران علماء تر کشرانو وروسته راغلي دي، يا هم مشهور تر نامشهورو وروسته شوي دي. په دې هيله چې کتاب زموږ د ټولنې يوه ډېره وړه تشه ډکه کړي او په دې لار کې لومړی پل شي.

مجدرسول پېروز
۳/۲۰۱۹/نومبر

(أ)

(۱) ابراهيم بن يعقوب الجوزجاني

لنډه پېژندنه:-

بناغلی امام په جوزجان کې پیدا شوی او وروسته دمشق ته تللی ان تر مرگه همدلته اوسېدی، بصري، رملې، مکې او نورو ته يې هم سفرونه کړي، پوهانو له باوري او حافظو راويانو څخه گڼلی، د نسب لړۍ يې داسې ذکر شوې:

إبراهيم بن يعقوب بن إسحاق السعدى أبو إسحاق الجوزجاني.

زوکړه:-

د زوکړې دقیقه نېټه يې نه ده مالومه شوې.

زده کړه، استادان او شاگردان:-

د ماشومتوب پر مهال يې د خپلې سيمې پر پوهانو زده کړې وکړې، بيا يې د عالي تحصيلاتو لپاره د نړۍ نور علمي مرکزونه وکتل، د خپلو زده کړو پر مهال يې له دې کسانو پوهه لاس ته راوړې:

يزيد بن هارون، أبو عاصم النبيل، حسين بن علي الجعفي، حجاج بن محمد الأعور، عبد الصمد بن عبد الوارث، الحسن بن عطية، أبو عتاب سهل بن حماد،

عبيد الله بن موسى العبسي، يونس بن محمد، عمرو بن عاصم، قبيصة، الحجاج بن نصير، عثمان بن عمر، مسلم بن إبراهيم، زيد بن الحباب، سليمان بن حرب، جعفر بن عون، شبابة بن سوار، عبيد بن عقيل، عبدان عبد الله بن عثمان المروزي، الجارود بن يزيد، أبو مسهر الغساني، عبد الله بن يوسف التنيي، عبد الوهاب بن نجدة، إبراهيم بن عبد الله بن العلاء بن زبر، محمد بن أسد الخشني الإسفرايني، يحيى بن صالح الوحاظي، سلامة بن بشر بن بديل، يحيى بن عبد الله بن الضحاك، هشام بن عمار، أبو صالح (د الليث كاتب)، سعيد بن أبي مریم.

د شاگردانو په کتار کې یې د دې اشخاصو نومونه

یادولای شو:

إبراهيم بن دحيم، عمرو بن دحيم، أبو زرعة الدمشقي، أبو زرعة الرازي، أبو حاتم الرازي، إبراهيم بن عبد الرحمن بن مروان، أبو جعفر الطبري، زكريا بن يحيى السجزي، أبو الحارث أحمد بن سعيد، أبو الحسن بن جوصا، أبو العباس محمد بن جعفر بن محمد بن هشام بن ملاس، محمد بن أحمد بن راشد بن معدان، أبو الأصيد محمد بن عيد الله بن عبد الرحمن الأزدي، عبد الصمد بن عبد الله بن عبد الصمد، أبو بكر محمد بن أحمد بن الوليد بن أبي هشام القبيطي، أبو الميمون أيوب بن محمد القاضي، أبو بكر محمد بن أحمد بن المثني، أحمد بن عبد الله بن نصر بن هلال السلمي، أبو بشر الدولابي.

په اړه یې د پوهانو ویناوې:-

قال النسائي: ثقة . نسائي ويل: باوري دی.

قال الدارقطني : أقام بمكة مدة و بالبصرة مدة و بالرملة مدة و كان من الحفاظ المصنفين و المخرجين الثقات .

قال ابن حبان في " الثقات " : كان حروزي المذهب ، و لم يكن بداعية ، و كان صلبا في السنة حافظا للحديث .

قال السلمى عن الدارقطني - بعد أن ذكر توثيقه - : لكن فيه انحراف عن علي .

دارقطني ويل: په مکه، بصره او رمله کې څه وخت اوسېدلی، دی د حديثو له حافظانو، مصنفينو او باوري حديث روايت کوونکو څخه وو. ابن حبان په الثقات کې ويلی: دی د حریز بن عثمان پر تگلاره وو، خو بلنه یې ورته نه کوله، په سنتو کې تېنگ او د حديثو حافظ وو. سلمی د دارقطني په حواله ويلی: (د توثيق تر بيان وروسته) خو په ده کې له علي د مخ اړولو عیب وو.

ابن حجر وايي چې ابو داؤد، ترمذي او نسائي ترې روايات کړي.

بل ځای وايي: ابن جرير الطبري هم په خپل تفسير او تاريخ کې ترې څو ځايه روايات نقل کړي. حافظ په تقريباتو کې همدا راز وايي: ثقة حافظ رمی بالنصب.

باوري، حافظ خو د نصيبت نسبت ورته شوی. هدف یې دا دی چې له علي سره یې جوړه نه وه، ناصبي هغه ته وايي چې په خبرو کې پر علي رض تشدد کوي.

ليكنې:-

امام زرکلي په الأعلام کې ده ته دوه کتابونه
منسوب کړي یو یې « الجرح والتعديل » او بل یې «
الضعفاء » دئ، دی وړاندي وايي:
وقال ابن كثير: له مصنفات ابن كثير ويلى: دی یو
منها (المترجم فيه علوم شمېر ليکنې لري چې په
غزيرة وفوائد كثيرة) هغو کې ډېرى علوم او
گنشمېر فوائد پېژندل
شوي.

مړينه:-

دی په دمشق کې د (۲۵۶) پر مهال یا هم د (۲۵۹)
پر مهال وفات شوی او دا د ذی القعدې میاشت
وه.

مراجع:-

- ۱) تهذيب التهذيب ۱ / ۱۸۲
- ۲) الكامل (۱۳۲) لابن عدي
- ۳) تهذيب الكمال ۲ / ۲۶۸
- ۴) مشيخة النسائي «۹» استاذ
- ۵) الوافي بالوفيات ۶ / ۱۷۰
- ۶) الجرح والتعديل ۱ / قسم ۱ / ۱۴۸
- ۷) الولاة والقضاة: ۳۶۳

(٢) امام نسائي

لنډه پېژندنه:-

نسائي د هرات له مشهورو علماؤ گڼل کېدی، لوی محدث ، فقيه، مفسر اوستر عابد وو. سپرت ليکونکويې دنسب لړۍ دارنگه بيان کړې ده: ابو عبیدالرحمن احمد بن شعیب بن علي بن سنان بن بحر بن دينار النسائي الخراساني القاضي. النسائي:- د خراسان يو مشهور بنار چې هرات ته نژدې دی د نساء په نوم يادېږي، امام نسائي همدې بنارته منسوب دی، ځيني عرب يې النسوي هم وايې چې همزه په واو بدلوي.

زوکړه:-

امام نسائي په (٢١٥هـ) کې پيدا شو، په همدې بنار کې لوي شواو لومړنی زده کړې يې د دې بنار پر علماؤ وکړې. زده کړې:-

امام ذهبي وايي: امام نسائي په حديث پوهنه کې د زده کړې په موخه لومړی قتيبة بن سعيد بغلاني ته ورغی ، دامهال يې عمر (١٥) کاله وو. وروسته يې نورو سيمو لکه :

خراسان ، عراق ، جزيرې ، شام او مصر ته د علم په لټه سفرونه وکړل.

استاذان:-

امام نسايي هم د نورو محدثينو په شان پر گڼو استاذانو ديني علوم ولوستل او په ځانگړي ډول له ډېرو حديث پوهانو يې نبوي سنت زده کړل چې د ټولو استاذانو شمېر يې خورا زيات دى زه به يې دلته څو نوموتو استاذانو ته اشاره وکړم:

امام اسحاق بن راهويه، هشام بن عمار، مجدين نصر-المروزي، ابو کريب، حميد بن مسعدة، علي بن خشرم، محمود بن غيلان، حافظ ابو داؤد سليمان بن الاشعث السجستاني، حارث بن مسکين، هناد بن السري، مجد بن بشار، احمد بن منيع، بشر بن هلال الصواف، علي بن حجر، مجد بن المثنى، نصر بن علي الجهضي، امام بخاري او نور...

شاگردان:-

امام نسايي رحمه الله هم تر زده کړې وروسته د اسلامي ټولنې په روزنيزه لړۍ کې ونډه واخيسته او گڼ شاگردان يې وروزل چې د ځينو مشهورو نومونه يې دادي:

ابو بشر-الدولابي، ابو قاسم الطبراني، ابو جعفر الطحاوي، مجد بن هارون بن شعيب، ابو الميمون بن راشد، ابراهيم بن مجد بن صالح بن سنان، ابو بکر احمد بن مجد بن اسحاق السنني الحافظ، ابو علي الحسين بن مجد نيشاپوري، ابو قاسم حمزة بن مجد بن علي الکناني، مجد بن معاويه بن الاحمر عبدالکريم او...

د امام نسايي رحمته الله عليه ستر علمي مقام:-
ده په علم حديثوكې لوی لاس درلود، د جرحې او
تعديل په برخه كې هم وتلی ماهر وو، ډير زاهد،
متقي، متواضع او خاكسار انسان وو، څلور بنځې يې
درلودې، د وخت علماؤ په ډېره درنه سترگه ورته كتل
اود ده ستر علمي مقام يې مانی.

د سنن نسايي د ليكلو انگېزه:-

امام نسايي رحمته الله عليه تر دې كتاب ياني سنن نسائي
وراندي سنن كبري ليكلي وو، خو په هغه كې د
ضعيفو رواياتو تله ډېره درنه وه له همدې امله يې د
سنن نسائي په ليكلو لاس پوري كړ او هغه ټول
روايات يې پرېښودل چې ده په سنن كبري كې نقل
كړي ول او علماوو نيوكې پرې كړې وې.

سنن نسايي د ابو بكر مجد بن اسحاق السني په
ذريعه روايت شوی او مورته په همدې روايت را
رسېدلی دی.

د احاديثو په شپږو مشهورو كتابونو كې تر شېخينو
او ابو داؤد وروسته د نسائي درجه ده.

شرحې:-

پر سنن نسايي هم ډېرو حديث پوهانو گڼې
شرحې ليكلي

دي چې يوه پكې د علامه سيوطي شرحه ده پر دې
شرحې شيخ ابوالحسن ابن عبدالهادي حاشيه ليكلې
ده او بله مشهوره شرحه يې سراج عمر چې په ابن
القعدهم مشهور دی ليكلې ده.

ليكنې:-

امام نسايي رحمته الله هم په علمي ډگر کې گڼ اثار پرېښي چې د ځينو نومونه يې دادي:
(۱) السنن الكبرى دا كتاب ابو بكر مجد بن معاويه چې په ابن الاحمر الاندلسي هم مشهور دى روايت كړى دى.

(۲) كتاب الضعفاء والمتروكين

(۳) كتاب الجمعة

(۴) عمل اليوم والليلة

(۵) كتاب المدلسين

(۶) كتاب الاسماء والكنى

(۷) مسند علي عليه السلام

(۸) مسند منصور بن زاذان

(۹) اغراب شعبة على سفيان، وسفيان على شعبة

(۱۰) خصائص علي عليه السلام

(۱۱) سنن نسائي ياسنن صغرى

مړينه:-

امام نسايي رحمته الله د (۸۸) كالو په عمر په (۳۰۳هـ)

كې وفات شو.

روح يې بناد او ياد يې ژوندى

مراجع:

(۱) سير اعلام النبلاء، الطبقة السابعة عشر،

(۲۵۸۶) كس(نسائي) پېژندنه، ۷۹ / ۱۱

(۲) تهذيب التهذيب، د (۶۶) راوي پېژندنه، ۳۶ / ۱.

(۳) تهذيب الكمال في اسماء الرجال، ۴۸ راوي،

۳۲۸ / ۱.

(۳) ابو يعقوب الطالقاني

د پوره ژوندليک په اړه يې څه نه دي ويل شوي خو په تاريخي پاڼو کې يې نسب نامه داسي ښودل شوې: اسحاق بن اسماعيل الطالقاني، أبو يعقوب، المعروف باليتيم.

زوکړه:-

د پيدائست دقيق تاريخ يا نېټه يې هم نه ده روښانه شوې.

استاذان او شاگردان:-

د زده کړې او تحصيلاتو په اړه يې هم ډېر څه نه دي ويل شوي خو يوازي د يو شمېر استاذانو او شاگردانو نومونه يې په تاريخ کې خوندي دي، لومړی د استاذانو نوملړ:

إبراهيم بن عُيَيْتَةَ، جرير بن عبد الحميد الرازي (د)، حاتم بن وردان البَصْرِيّ، حسين بن علي الجعفي، حكام بن سلم الرازي (د)، أبو أسامة خَمَّادُ بن أسامة، سفيان بن عُيَيْتَةَ (د)، سُلَيْمان بن الحكم بن عوانة الكلبي، عبد الرحمن بن سعد بن عمار المؤذن، عبدة بن سُلَيْمان (د)، عثام بن علي العامري، عدي بن الفضل، أبو داود

عُمَر بن سعد الحفري، عيسى بن يونس، أبو معاوية
مُحَمَّد بن خازم الضرير، محمد بن عُبيد الطنافسي، محمد
بن فضيل بن غزوان، معتمر بن سُلَيْمان، وكيع بن
الجراح، يحيى بن سليم الطائفي، يحيى بن عيسى
الرملي، يزيد بن هارون.

د شاگردانو په کتار کې يې د دې مشهور پوهانو
نومونه د یاد وړ دي:

أَبُو داود، إبراهيم بن إسحاق الحربي، أَحْمَد بن
الْحَسَن بن عَبْدِ الْجَبَّارِ الصُّوفِي، أَبُو يَعْلَى أَحْمَد بن
علي بن المثنى الموصلي، أَحْمَد بن الوليد الكرابيسي
المعروف بابن شَيْبَةَ، أحمد بن يونس الضبي، إدريس
بن عَبْدِ الكَرِيم الحداد المقرئ، جرير بن يحيى، جعفر بن
مُحَمَّد بن شاکر الصائغ، خلف بن عمرو العكبري، أبو
بَكْر عَبْدِ اللَّهِ بن مُحَمَّد بن أَبِي الدنيا، أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدِ
اللَّهِ بن مُحَمَّد بن عَبْدِ العَزِيز البغوي (دا يې اولنی
شيخ دى چې ليکل يې ترې کړي)، يعقوب بن شَيْبَةَ
السدوسي.

په اړه يې د پوهانو نظرونه:-

ابو بكر المرزوي وايي له امام احمده مي د اسحاق
بن اسماعيل په اړه پوښتنه وكړه نو ده وويل:
لا أعلم إلا خيرا قلت : إنهم يذكرون أنه كان
صغيرا ، قال : قد يكون صغير يضبط.

ژباړه: يوازي يې په خير علم لرم، ما
ووويل: دوى يې يادوي چې دى کوچنى وو؟،
ده وويل: کوچنى دى خو ياد يې ښه دى.

قال عثمان بن سعيد الدارمي عثمان بن سعيد الدارمي
عن يحيى بن معين : أرجو أن د يحيى په حواله ويل:

يكون صادقا .
 و قال عبد الخالق بن منصور
 عن يحيى بن معين : صدوق .
 قال يعقوب بن شيبة : عثمان بن
 محمد و اسحاق بن اسماعيل ثقتان
 و اسحاق اتقن من عثمان رواية
 و كان يحيى بن معين يوثق
 اسحاق بن اسماعيل جدا .
 قال أبو داود و الدارقطني : ثقة
 .
 و قال عثمان بن خرزاذ : ثقة
 ثقة .
 و قال ابن حبان في " الثقات " :
 كان من ثقات أهل العراق و
 متقنيهم ، حسده بعض الناس
 فحلف ألا يحدث حتى يموت ،
 و ذلك في أول سنة خمس و
 عشرين و مئتين ، و مات في
 آخرها ، مستقيم الحديث جدا .
 و قال ابن قانع في " الوفيات " :
 ثقة .

هيله لرم چې رښتنی دی.
 عبد الخالق بن منصور له
 يحيى په حواله ويل چې
 زښتنی دی.
 يعقوب بن شيبة ويل:
 عثمان بن محمد او اسحاق
 بن اسماعيل دواړه ثقه
 دي، خو اسحاق تر عثمان
 د روايت ښه يادوونکی
 وو، يحيى بن معين د
 اسحاق بن اسماعيل ډېر
 توثيق کاوی.
 ابو داؤد او دارقطني ويل:
 باوري دی.
 عثمان بن خرزاذ ويل:
 باوري او ثقه دی.
 ابن حبان په الثقات کې
 وايي: دی د عراقيانو له
 باوري او يادوونکو کسانو
 څخه وو، ځينو خلگو ور
 سره کېنه وکړه نو ده لوړه
 وکړه چې ترمرگه به
 حديث نه بيانوي، دا د
 (۲۲۵) په پيل کې وه او په
 اخير کې يې مړ شو، خو
 ډېر کره حديث يې وو.
 او ابن القانع په الوفيات

کې ويلي: ثقه وو.

مړينه:-

احمد بن الحسن ابو القاسم البغوي ويلي چې په (۲۳۰ هـ) کې ومړ، خو بغوي زياته کړې چې دا د روژې مياشت وه او ما په (۲۲۵) کې ترې ليکل وکړل خو تر مرگ پنځه کاله مخکې يې حديث بيانول ايله کړل او رږره يې نه سره کوله.

مراجع:-

(۱) تاريخ الخطيب: ۶ / ۳۳۵

(۲) الثقات: ۱ / ۲۶ د ابن حبان

(۳) الجرح والتعديل: ۱ / ۱ / ۲۱۲ د ابن ابی حاتم

(۴) تهذيب التهذيب: ۱ / ۲۲۷

(۴) ابو يعقوب اسحاق الهروي

د ابو يعقوب اسحاق الهروي په اړه تر ډېره بريده کتابونه چوپ دي، ما تر ډېري لټې وروسته هم د نوموړي په اړه اورده تفصيلات ونه موندل.

د نسب سلسله يې په دې ډول ده:
الْحَافِظُ الْإِمَامُ مُحَمَّدُ خُرَّاسَانُ أَبُو يَعْقُوبَ إِسْحَاقَ
بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ
السَّرْحِيِّ ثُمَّ الْهَرَوِيِّ.

زوکړه:-

حافظ سيوطي په طبقات الحفاظ کې ليکې:
ولد سنة اثنتيْن وخمسين وثلاثمائة.

دی د (۳۵۲ هـ) پر مهال پيدا شوی.

خو د زده کړو، استاذانو او هم يې د شاگردانو يا تدریس په اړه څه نه دي ويل شوی، يوازي دا ثابت ده چې يو شمېر ليکنې يې کړې او تاريخونو کې يې يادونه شوې ده.

د ده په اړه د پوهانو نظرونه:-

حافظ سيوطي ليکې:

لَهُ الْمَصْنُفَاتُ الْكَثِيرَةَ الدَّالَّةَ عَلَى حِفْظِهِ وَسِعَةَ
عِلْمِهِ.

دی زیاتې لیکنې لري چې د ده پر حفظ
او ډېر علم دلالت کوي.
بیا وايي:
وَلَهُ تَارِيخٌ وَكَانَ زَاهِدًا.

دی تاریخ هم لري او ښه زاهد شخص
وو. د المنتخب من کتاب السياق لتاریخ
النيسابور ليکوال ليکې:
مَشْهُورٌ مِّنَ الْحُقَاطِ بِهَرَاةَ، كَتَبَ الْكَثِيرَ وَجَمَعَ
وَسَافَرَ وَصَنَّفَ الْأَبْوَابَ وَالتَّوَارِيخَ.

د هرات له مشهورو حافظانو څخه وو،
ډېرې لیکنې یې کړې، علوم یې راغونډ کړي،
سفرونه یې کړي او ابواب و تاریخونه یې
تصنيف کړي.

مړینه:-

د مرگ په نيټه کې يې اختلاف دی، د المنتخب
ليکوال وايي چې د (۴۰۹ هـ) پر مهال په هرات کې
وفات شوی او دا د شعبان میاشت وه.
خو حافظ سيوطي بیا وايي چې د (۴۲۹ هـ) پر
مهال وفات شوی دی.

مراجع:-

(۱) طبقات الحفاظ (۹۶۰) راوي، ۱/ ۴۲۴
الطبقة الثالثة عشر د سيوطي ليکنه
(۲) المنتخب ۳۸۱ راوي د تقی الدين العراقي ليکنه،
۱/ ۱۶۵، د دار الفكر للطباعة والنشر چاپ، کال: ۱۴۱۴هـ

(۵) ابراهيم بن عبد الله الهروي

لنډه پېژندنه:-

ستر محدث، لوی عالم ابراهيم بن عبد الله چې په الهروي شهرت لري له آره د هرات اوسېدونکی وو خو وروسته بغداد ته ولاړ نو له دې امله يې بغداد ته هم نسبت کېږي، د نسب لړۍ يې پوهانو داسي بيان کړې: الحافظ، الامام، شيخ الاسلام، ابو اسحاق ابراهيم بن عبد الله بن حاتم الهروي البغدادي.

زوکړه:-

نوموړی امام د (۱۷۸) هجري پر مهال زېږېدلی.
(المشائخ النبيل)

زده کړه، استاذان او شاگردان:-

د وخت له دوود سره سم يې لومړی اولنی زدکړې له نژدې پوهانو پيل کړې او وروسته د لوړو زدکړو په تکل تر لرو سپمو هم تللی دی او له لاندينيو کسانو يې زدکړې کړې دي:

عبد الرحمن بن أبي الزناد، عبد العزيز بن محمد الدراوردي، إسماعيل بن جعفر الزرقبي، خلف بن خليفة الأشجعي، إسماعيل ابن عليّة، هشيم بن بشير، جرير بن عبد الحميد، ابو اسماعيل المودب.

د شاگردانو په نوملړ کې يې د دې شاگردانو نومونه ډېر روښانه او مشهور دي:

الترمذي، ابن ماجه، الحارث بن ابي اسامة، ابن ابي الدنيا (په خپلو ليکنو کې)، المعمرى، موسى بن هارون، جعفر الفريابي، أحمد بن فرج المقرى، أحمد بن الحسين الصوفى الصغير.

د ده په اړه د پوهانو ويناوې:-

قال أحمد بن محمد بن القاسم بن محرز عن يحيى بن معين : لا بأس به .
 و قال أبو زرعة الدمشقى : سمعت رجلا قال ليحيى بن معين عن من يكتب حديث هشيم ؟ قال : عن إبراهيم الهروى ، و سريج بن يونس .
 و قال يعقوب بن شيبه بن الصلت السدوسى : حدثنى خال أبى أبو إسماعيل عبد الله بن هبيرة بن الصلت ، قال : سألت يحيى بن معين ، قلت : يا أبا زكريا من أصحاب هشيم الذين يعتمد عليهم؟ فقال : إبراهيم الهروى، و محمد بن الصباح الدولابى.
 قال على بن الحسين بن حبان : وجدت فى كتاب أبى بخط يده : سألت أبا زكريا ، فقلت : اختلف محمد بن الصباح و الهروى فى حديث عن هشيم . لمن يقضى منهما ؟

احمد بن محمد بن محرز عن يحيى بن معين : لا بأس به .
 و قال أبو زرعة الدمشقى : سمعت رجلا قال ليحيى بن معين عن من يكتب حديث هشيم ؟ قال : عن إبراهيم الهروى ، و سريج بن يونس .
 و قال يعقوب بن شيبه بن الصلت السدوسى : حدثنى خال أبى أبو إسماعيل عبد الله بن هبيرة بن الصلت ، قال : سألت يحيى بن معين ، قلت : يا أبا زكريا من أصحاب هشيم الذين يعتمد عليهم؟ فقال : إبراهيم الهروى، و محمد بن الصباح الدولابى.
 قال على بن الحسين بن حبان : وجدت فى كتاب أبى بخط يده : سألت أبا زكريا ، فقلت : اختلف محمد بن الصباح و الهروى فى حديث عن هشيم . لمن يقضى منهما ؟

احمد بن محمد بن محرز عن يحيى بن معين : لا بأس به .
 و قال أبو زرعة الدمشقى : سمعت رجلا قال ليحيى بن معين عن من يكتب حديث هشيم ؟ قال : عن إبراهيم الهروى ، و سريج بن يونس .
 و قال يعقوب بن شيبه بن الصلت السدوسى : حدثنى خال أبى أبو إسماعيل عبد الله بن هبيرة بن الصلت ، قال : سألت يحيى بن معين ، قلت : يا أبا زكريا من أصحاب هشيم الذين يعتمد عليهم؟ فقال : إبراهيم الهروى، و محمد بن الصباح الدولابى.
 قال على بن الحسين بن حبان : وجدت فى كتاب أبى بخط يده : سألت أبا زكريا ، فقلت : اختلف محمد بن الصباح و الهروى فى حديث عن هشيم . لمن يقضى منهما ؟

احمد بن محمد بن محرز عن يحيى بن معين : لا بأس به .
 و قال أبو زرعة الدمشقى : سمعت رجلا قال ليحيى بن معين عن من يكتب حديث هشيم ؟ قال : عن إبراهيم الهروى ، و سريج بن يونس .
 و قال يعقوب بن شيبه بن الصلت السدوسى : حدثنى خال أبى أبو إسماعيل عبد الله بن هبيرة بن الصلت ، قال : سألت يحيى بن معين ، قلت : يا أبا زكريا من أصحاب هشيم الذين يعتمد عليهم؟ فقال : إبراهيم الهروى، و محمد بن الصباح الدولابى.
 قال على بن الحسين بن حبان : وجدت فى كتاب أبى بخط يده : سألت أبا زكريا ، فقلت : اختلف محمد بن الصباح و الهروى فى حديث عن هشيم . لمن يقضى منهما ؟

قال : حتى يجيء ثالث .
قلت : ليس ثالث ؟
قال : ينظر في الحديث إن كان حدث به غير هشيم إنسان ، و كان الصواب في يد أحدهما ، كان القول قوله .
قلت : فإن كان لم يحدث به غير هشيم ؟
قال : كان الهروي أكيسهما .
قال أبو داود : ضعيف .
و قال النسائي : ليس بالقوى .
و قال أبو زرعة الرازي ، و صالح بن محمد البغدادي : صدوق .
و قال أبو حاتم : شيخ .
و قال الدارقطني : ثقة ثبت .

کې باوري څوک دي ؟ ده
وويل: ابراهيم الهروي او
محمد بن الصباح الدولابي.
علي بن الحسين بن
حبان ويل د خپل پلار په
کتاب کې مي د ده په
لاس ليکل شوی ليک
وموند چې ما له ابو زکريا
پوښتنه وکړه ومي ويل:
يوه حديث کې محمد بن
الصباح او هروي له
هشيمه اختلاف وکړ، د
کوم يوه په حق کې به
پرېکړه کېږي؟
ده وويل: څو درېيم راشي.
ما وويل: درېيم نه شته؟
ده وويل: حديث ته به
کتل کېږي، که له هشيم
پرته بل چا هم بيان کړي
وو او په دوی دوو کې د
يوه وينا حقه وه نو د هغه
خبره باوري ده.
ما وويل: که له هشيم
پرته بل چا بيان کړي هم
نه وو؟
ده وويل: نو هروي په
دوی کې څيرک دی.

ابو داؤد ويل: ضعيف دئ.
نسائي ويل: پياوړى نه
دئ.

ابو زرعه الرازي او صالح
بن مجد البغدادي ويل:
رښتنى دئ.

ابو حاتم ويل: شيخ دئ.
دارقطني ويل: ثقه و
باوري دئ.

دا چې ابو داؤد او نسائي ولي پرې جرحې كړې او
نورو يې توثيق كړى؟، په اړه يې د انصاف فيصله امام
ابن حجر كړې، دى په تهذيب التهذيب (۱ / ۱۳۳) كې
كاري:

تضعيف او د ځينو رد يې د مسلك له مخې وو،
البته په حديثو كې يې د باوريتوب او رښتنولى مرتبه
لرله.

كېداى شي چې په ځينو شيانو كې يې داسې
اجتهادونه درلودل چې له عامو پوهانو به افراد يا
تفردات بلل كېدل، داسې ډېر وخت كېداى چې يو كس
د ځينو مسايلو په اړه له نورو پوهانو سره د رايې
اختلاف ولري، خو له دې امله نو د هغه ټول شيان نه
شي ايله كېدلاى.

ابن حجر خو دا هم ليكلي چې نوموړى د قران په
اړه د تخليق نظريه درلوده، ځكه دى وايي:
صديق حافظ تكلم فيه بسبب القرآن.

رښتنى، حافظ خو د قران له وجې په كې
خبرې شوې.

مړينه:-

امام په روژه کې د (۲۴۴ هـ) هجري پر مهال ومړ.

مراجع:-

(۱) الجرح والتعديل ۲ / ۱۰۹

(۲) تاريخ بغداد (۳۱۴۸) راوي ۶ / ۱۱۸ - ۱۲۰

(۳) تهذيب الكمال، ورقة: ۵۸

(۴) ميزان الاعتدال ۱ / ۴۲، ۴۴

(۵) تذهيب التهذيب ۱ / ۳۸

(۶) تذكرة الحفاظ ۲ / ۴۸۴

(۷) تهذيب التهذيب ۱ / ۱۳۲، ۱۳۳

(۸) طبقات الحفاظ: ۲۰۹

(۹) خلاصة تهذيب الكمال: ۱۸

(۱۰) شذرات الذهب ۲ / ۱۰۵

(٦) ابو سعيد ابراهيم بن طهمان الهروي

لنډه پېژندنه:-

د اتباع التابعينو ستر محدث، وتلی عالم، منلی امام، ابو سعيد ابراهيم الهروي د هرات په ولايت کې زېږېدلی او وروسته نيشاپور ته کوچېدلی، بيا بغداد ته تللی او هلته يې د احاديثو مينوالو ته حديث بيان کړي او په مکه کې د هستوگنې پر مهال نوموړی مړ شوی. ابو سعيد د صحاحو د راوي وياړ لري او پوهانو يې د نسب لړۍ داسي ذکر کړې:

إبراهيم بن طهمان بن شعبة الخراساني أبو سعيد الهروي.

زوکړه:-

ابو سعيد د کوچنيو اصحابو په وروستي دور کې نړۍ ته راغلی.

زده کړه، استاذان او شاگردان:-

ابو سعيد هغه مهال زېږېدلی چې لا د علومو بېلا بېلو فنونو سر نه وو را څرگند کړی، هغه مهال عالي زده کړو ته د وزگارېدا په لار کې دومره ستر خنډونه نه ول، په پيل کې د قران زده کړه، نحو، صرف، عربيت او

يو څو نورو فنونو بسنه کوله، نور به نو د پوهي مینوالو له قران او نبوي احاديثو څخه خبرې کولې، بېلا بېل قراءات يې زده کول، د تفسیر په اړه يې د وخت له پوهانو زده کړې کولې او هم به يې نبوي احاديثو ته پوره پاملرنه کوله.

په روايت و درایت به يې ځان خبراوه، هم به يې د مؤتلف او مختلف په اړه معلومات چمتو کول، د هغه مهال زده کوونکو شعوري تحصيلات کول، داسې نه وو چې که به هر يوه له کوم استاذ سره زده کړې کړې وې، نو به يې خپلې سيمې ته همغه فکر رانقلاوه.

ابو سعيد هم يو له دې هونسيارو، پوهو او ښه فکر لرونکو زده کوونکو څخه وو، ځکه يې نو د ارجاء هغه عقیده چې يو وخت ورته معتقد وو تر څېړنې او پلټنې وروسته ايله کړه.

نوموړي د خپلو زده کړو پر مهال د اسلامي نړۍ له دې وتليو، منل شويو، ځلانده او مشهورو پوهانو زده کړې وکړې:

إبراهيم بن مسلم الهجري، آدم بن علي، أيوب السخثياني (خت)، بديل بن ميسرة العقيلي (د س)، ثابت بن أسلم البناني، جابر بن يزيد الجعفي، الجعد، أبو عثمان (خت)، الحجاج بن الحجاج الباهلي، الحسن بن عمارة، حسين بن ذكوان المعلم (خ د ت ق)، حميد الطويل، حنظلة بن أبي صفية، خالد ابن ميمون، سعيد بن أبي عروبة، أبو مسلمة سعيد بن يزيد، سفيان الثوري، أبو حازم سلمة بن دينار المدني، سليمان التيمي، سليمان الأعمش (س)، سليمان أبي إسحاق الشيباني (خت س)، سماك بن حرب (م د)،

شريك بن عبد الله بن أبي نمر، شعبة بن الحجاج (خت س)، صفوان بن سليم، عاصم بن بهدلة، عاصم ابن سليمان الأحول، عبد الله بن دينار، عبد الأعلى بن عامر الثعلبي (عس)، عبد الرحمن بن إسحاق المدني (د س)، وعبد العزيز بن ربيع (د س)، عبد العزيز بن صهيب (خت)، أبي حصين عثمان بن عاصم الأسدي (م)، عطاء بن السائب، عطاء بن أبي مسلم الخراساني، علي بن عبد الأعلى (د ت)، عمّار بن سعيد بن مسروق الثوري (س)، عمرو بن دينار المكي، أبو إسحاق عمرو بن عبد الله السبيعي (س)، عمرو بن يحيى بن عمارة بن أبي حسن المازني (ق)، العلاء بن عبد الرحمن بن يعقوب مولى الحرقة، محمد بن إسحاق بن يسار، محمد بن أبي حفصة (س)، محمد بن ذكوان (ق)، محمد ابن زياد الجمحي (خ س)، أبو الزبير مَحْمَد بن مسلم المكي (م د ق)، مطر الوراق (د)، مغيرة بن مقسم الضبي (س)، منصور بن المعتمر (سي)، مهران بن حكيم بن معاوية بن حيدة القشيري، موسى بن عقبة (عس)، أبي جمرة نصر بن عمران الضبيعي (خ د)، هشام بن حسان (د)، هشام الدستوائي، يحيى بن سعيد الأنصاري (س)، يعقوب بن زيد بن طلحة التيمي (سي)، يونس بن عبيد، أبو عثمان صاحب أنس بن مالك (س).

د نومونو په لړ کې چې په حروفو کومې اشارې شوې هغه د راویانو حالت څرگندوي چې د حديثو به کتابونو کې ترې چا روايات کړي. په شاگردانو کې يې د دې پوهانو نومونه د يادولو وړ دي:

أبو منصور إسماعيل بن عبد الملك الزبقي،
الحسين بن الوليد النيسابوري، حفص بن عبد الله
السلمي النيسابوري (خ د س ق)، خالد بن نزار بن
المغيرة بن سليم الأيلي (خد)، سفيان بن عيينة، شيبان
بن عبد الرحمن النحوي، (دا تر ده لوى وو)، صفوان بن
سليم (دا يب استاد هم دئ)، عبد الله بن المبارك (خ)،
زوى يب عبد الخالق بن إبراهيم بن طهمان، عبد
الرحمن بن سلام الجمحي، عبد الرحمن بن عبد الله بن
سعد الدشتكي الرازي، عبد الرحمن بن مهدي، عبد
الملك بن إبراهيم الجدي (سي)، أبو عامر عبد الملك بن
عمرو العقدي (خ م د ت س)، عمّار بن عبد الله بن
رزين السلمى (م)، غسان بن سليمان الهروي، فضل
بن سليمان النميري، مالك بن سليمان الهروي (د)
غسان هروي ورور)، محمد بن جعفر بن أبي كثير
المدني (عس) (دا يب هم سنه وو)، محمد بن الحسن
بن الزبير الأسدي (خ)، محمد بن سابق البغدادي (م د
سي)، محمد ابن سنان العوقي (د)، أبو أحمد محمد بن
عبد الله بن الزبير الزبيري (د)، محمد بن محب أبو همام
الدلال، المعافى بن عمران الموصلي (س)، معن بن
عيسى القزاز (خ د)، أبو حذيفة موسى بن مسعود
النهدي (ق)، أبو حنيفة النعمان بن ثابت (دا هم تر ده
ستر وو)، وكيع بن الجراح، يحيى بن أبي بكير الكرمانى
(م د س)، يحيى بن الضريس البجلي الرازي (م) .

د ده په اړه د پوهانو ويناوې:-

قال نوح أبو عمرو المروزي ، نوح ابو عمرو له سفيان
عن سفيان بن عبد الملك عن ابن المبارك : صحيح الحديث .
المباركه په حواله ويل

و قال عبد الله بن أحمد بن حنبل عن أبيه و أبو حاتم : ثقة .
و قال عبد الله بن أحمد عن يحيى بن معين : لا بأس به .
و كذلك قال العجلي .
و قال أبو حاتم : صدوق ، حسن الحديث .
و قال عثمان بن سعيد الدارمي : كان ثقة في الحديث ، لم يزل الأنمة يشتهون حديثه ، و يرغبون فيه و يوثقونه .
و قال صالح بن محمد الحافظ : ثقة حسن الحديث ، يميل شيئا إلى الإرجاء في الإيمان ، حبيب الله حديثه إلى الناس ، جيد الرواية .
و قال إسحاق بن راهويه : كان صحيح الحديث ، حسن الرواية ، كثير السماع ، ما كان بخراسان أكثر حديثا منه ، و هو ثقة .
و قال أبو الصلت عبد السلام بن صالح الهروي : سمعت سفيان بن عيينة يقول : ما قدم علينا خراساني أفضل من أبي رجاء عبد الله بن واقد الهروي . قلت له : فإبراهيم بن طهمان ؟ قال : كان ذلك مرجئا .
و قال الدارقطني : ثقة إنما تكلموا فيه للإرجاء .
و قال البخاري في " التاريخ " و قال عبد الله بن أحمد بن حنبل عن أبيه و أبو حاتم : ثقة .
و قال عبد الله بن أحمد عن يحيى بن معين : لا بأس به .
و كذلك قال العجلي .
و قال أبو حاتم : صدوق ، حسن الحديث .
و قال عثمان بن سعيد الدارمي : كان ثقة في الحديث ، لم يزل الأنمة يشتهون حديثه ، و يرغبون فيه و يوثقونه .
و قال صالح بن محمد الحافظ : ثقة حسن الحديث ، يميل شيئا إلى الإرجاء في الإيمان ، حبيب الله حديثه إلى الناس ، جيد الرواية .
و قال إسحاق بن راهويه : كان صحيح الحديث ، حسن الرواية ، كثير السماع ، ما كان بخراسان أكثر حديثا منه ، و هو ثقة .
و قال أبو الصلت عبد السلام بن صالح الهروي : سمعت سفيان بن عيينة يقول : ما قدم علينا خراساني أفضل من أبي رجاء عبد الله بن واقد الهروي . قلت له : فإبراهيم بن طهمان ؟ قال : كان ذلك مرجئا .
و قال الدارقطني : ثقة إنما تكلموا فيه للإرجاء .
و قال البخاري في " التاريخ "

چې صحيح الحديث دى .
عبد الله له خپل پلار احمد او ابو حاتم خخه په حواله وايي: ثقه دى .
عبد الله له يحيى خخه په حواله وايي: باک پرې نه شته .
عجلي هم دا ويلي، ابو حاتم ويل: رښتنى او حسن الحديثه دى .
عثمان بن سعيد الدارمي ويل: په حديثو کې ثقه وو، امامانو يې تل د حديثو هيله کوله، ده ته يې خلک ماييل کول او باوري يې بالى .
صالح بن بن محمد ويل: ثقه حديث يې حسن دي، په ايمان کې يې د ارجا لور ته ميلان وو، الله يې حديث خلگو ته خوښ کړي، روايات يې جيد دي .
اسحاق بن راهويه ويل: صحيح الحديثه وو، روايت يې حسن، د زياتې اورېدنې خاوند، په خراسان کې تر ده د زياتو

: حدثنا رجل حدثني علي بن الحسن بن شقيق سمعت ابن المبارك يقول : أبو حمزة السكري و إبراهيم بن طهمان صحيحا العلم و الحديث . قال البخاري : و سمعت محمد بن أحمد يقول : سألت أبا عبد الله أحمد بن حنبل عن إبراهيم فقال : صدوق اللهجة . و قال ابن حبان في " الثقات " : قد روى أحاديث مستقيمة تشبه أحاديث الأثبات و قد تفرد عن الثقات بأشياء معضلات . قلت : الحق فيه أنه ثقة صحيح الحديث إذا روى عنه ثقة ، و لم يثبت غلوه في الإرجاء و لا كان داعية إليه بل ذكر الحاكم أنه رجع عنه و الله أعلم .

حديثو خاوند نه وو او دی ثقه دی. ابو الصلت عبد السلام بن صالح الهروي ویل: له سفیان بن عیینہ می واوربذل ویل یب: له خراسانه مور ته تر ابو رجاء عبد الله بن واقد الهروي غوره کس نه دی راغلی، ما ورته وویل: نو ابراهیم بن طهمان؟، ده وویل: هغه مرجئی وو. دارقطنی ویل: ثقه دی، خلگو د ارجاء له امله پکې خبرې کړې. امام بخاری په تاریخ کې وایي: ما ته یو کس بیان وکړ ده ویل ما ته علی بن الحسن بن شقیق بیان وکړ ده ویل له ابن المبارکه می واوربذل ویل یب: ابو حمزه السكري ابو ابراهیم بن طهمان د صحیح علم او حدیثو خاوندان ول. امام بخاری ویل له محمد بن احمد می واربذل

ويل به يې ابو عبد الله
احمد بن حنبل څخه مي د
ابراهيم په اړه پوښتنه
وكړه، ده وويل: په وينا
كې رښتني وو.

ابن حبان په الثقات كې
وايي: كله يې مستقيم
روايات راوړي چې د باوري
راويانو له احاديثو سره يې
مشابهنه وو، خو كله يې
له ثقه راويانو گډوډ شيان
راوړي.

ابن حجر وايي: حقه خبره
په كې دا ده چې ثقه
حديث يې صحيح دي كه
ثقه راوي ترې روايت وكړ،
په ارجاء كې يې زياته
غلوه نه ده ثابته او نه يې
ورته بلنه كوله بلكې امام
حاکم ويلي چې رجوع يې
ترې وكړه.

په « من تكلم فيه وهو موثق » نومي كتاب كې
ذهبي وايي:

صديق مشهور وټقه.

ژباړه: رښتني، مشهور او ثقه دي.

مړينه:-

په (۱۵۸ یا هم ۱۶۳هـ) کې یې له دې نړۍ سترگې پټې کړې؛ خطیب په تاریخ بغداد کې وروستی قول غوره بللی دی.

مراجع:-

- (۱) طبقات خلیفة: ۳۲۳
- (۲) التاريخ الكبير: ۱ / ۲۹۴
- (۳) الضعفاء: خ: ۱۹
- (۴) مشاهیر علماء الأمصار: ۱۹۹ الفهرست: المقالة السادسة الفن السادس
- (۵) تاریخ بغداد، (۳۱۴۳) راوي: ۶ / ۱۰۳ - ۱۱۰
- (۶) الكامل لابن الأثیر: ۶ / ۶۲
- (۷) تهذيب الكمال: خ: ۵۷ - ۵۸
- (۸) تذهیب التهذیب: خ: ۱ / ۳۷
- (۹) تذكرة الحفاظ: ۱ / ۲۱۳
- (۱۰) میزان الاعتدال: ۱ / ۳۸
- (۱۱) تهذیب التهذیب: ۱ / ۱۲۹ - ۱۳۱
- (۱۲) طبقات الحفاظ: ۹۰

(ح)

(۷) امام ابوسليمان الخطابي

لنډه پېژندنه:-

ابو سليمان د افغانستان د هلمند ولايت د وتلو پوهانو او علماؤ په زرينه لړۍ كې د سر و زرو ديوې نښې قيمتې كړۍ حيثيت لري. نوموړی د وخت له ډېر و سترو محدثينو گڼل كېدی. په تاريخ كې يې د نسب لړۍ داسي راغلې ده:

ستر پوهاند، حافظ، د گڼو ليكنو څښتن او لغت پوه ابو سليمان حمد بن محمد بن ابراهيم بن خطاب البستي الخطابي.

بست د بآ په پېښ او سين وټاء په غروندي د افغانستان د جنوبي ولايت هلمندپه مركز كې د يوې سيمې نوم دی. امام خطابي د همدې سيمې اوسېدونکی وو، همدې سيمې ته په نسبت بستي بلل كېږي او خطابي ورته ځكه وايي چې د زيد بن خطاب له اولادې څخه دی.

زوكړه:-

امام ابو سليمان په څه دپاسه درې سوه لس (۳۱۰هـ) كې زېږېدلی دی. زرکلي (۱۳۹۶ كې مړ) په اعلام كې ۳۱۹ تاريخ د زوكړې ياد كړی.

زده كړه، استاذان او شاگردان:-

امام خطابي د افغانستان د جنوبي ولايت هلمند اوسېدونکی وو، په ماشومتوب كې يې د خپلې

سيمې پر وتلو علماؤ زده كړه وكړه او وروسته يې د نورو زده كړو په موخه دې سيمو ته سفرونه وكړل: حجاز، عراق، بصره، كوفه، شام، مصر او نور... امام خطابي رحمه الله د خپلې تعليمي دورې پر مهال پر دې استاذانو مختلف علوم ولوستل: أبو سعيد بن الأعرابي، إسماعيل بن مجد الصفار ، أبو بكر بن داسة، أبو العباس الأصبم، أبو عمرو بن السماك، مكرم القاضي، د ثلعب غلام أبو عمر، حمزة بن مجد العقبي، أبو بكر النجاد، جعفر بن مجد الخلدي، أبو بكر القفال الشاشي، أبو علي ابن أبي هريرة او نور...

د شاگردانو په سلسله كې يې د دې اشخاصو نومونه د يادولو وړ دي: ابو عبد الله الحاكم (دا د نوموړي له همزولو بلل كېږي)، امام أبو حامد الإسفراييني، أبو عمرو مجد بن عبد الله الرزجاهي، علامة أبو عبيد أحمد بن مجد الهروي، أبو مسعود الحسين بن مجد الكرايسي، أبو ذر عبد بن أحمد، أبو نصر مجد بن أحمد البلخي الغزنوي، جعفر بن مجد بن علي المروزي المجاور، أبو بكر مجد بن الحسين الغزنوي المقرئ، علي بن الحسن السجزي الفقيه، مجد بن علي بن عبد الملك الفارسي الفسوي، أبو الحسين عبد الغافر بن مجد الفارسي او نور...

ليكنې:

نوموړي د خپل عمر په اوږدو كې يو شمېر ګټور كتابونه ليكلي چې نوملړ يې په دې ډول دی:
(۱) معالم السنن - دوه جلدونه د ابوداؤد غوره شرحه

- ٢ (بيان إعجاز القرآن
٣ (إصلاح غلط المحدثين اصل نوم يې داسي دئ:
إصلاح خطأ المحدثين، اما په وفيات كې (غلط) دئ،
زركلي بيا په اعلام كې دويم نوم سم بللى دئ.
٤ (غريب الحديث، د دې كتاب په اړه ميمني په
خپلو يادابنتونو كې ويلي:
قال الميمني في مذكراته: منه مخطوطة كاملة
كتبت سنة ٤٨٨ في خزانة عاشر أفندي باستنبول،
الرقم ٢٣٤ . (اعلام، د زركلي: ٢/ ٢٧٣)
ميمني په خپل يادابنت كې ويلي: د دې
يوه كامله مخطوطة نسخه په (٤٨٨ هـ) كې
ليكل شوې، د استنبول د عاشر افندي په
كتابتون كې شته، شمېره يې: (٢٣٤) ده.
٥ (شرح البخاري چې وفيات الاعيان كې يې د
اعلام السنن في شرح البخاري په نوم ياد كړى دئ؛ اما
زركلي د تفسير احاديث الجامع الصحيح البخاري نوم
ور كړى دئ.

- ٦ (شرح أسماء الله الحسنى
٧ (كتاب الغنية عن الكلام وأهله
٨ (كتاب العزلة
٩ (كتاب الشّحاح
١٠ (شأن الدعاء

په اړه يې د پوهانو نظرونه:-
وَذَكَرَهُ الْإِمَامُ أَبُو الْمُظْفَرِ بْنِ السَّمْعَانِيِّ فِي كِتَابِ
الْقَوَاطِعِ فِي أَصُولِ الْفِقْهِ عِنْدَ الْكَلَامِ عَلَى الْعِلَّةِ
وَالسَّبَبِ وَالشَّرْطِ وَقَالَ قَدْ كَانَ مِنَ الْعِلْمِ بِمَكَانٍ عَظِيمٍ
وَهُوَ إِمَامٌ مِنَ أَيْمَّةِ السَّنَةِ.

ژباړه: امام ابو المظفر بن السمعاني په خپل کتاب القواطع فی اصول الفقه د علت، سبب او شرط په بحث کې ذکر کړی ویلي یې دي: په علم کې یې ستر مقام درلود او د سنتو له امامانو څخه گڼل کېدی. د طبقات الشافعيه لیکوال السبکي لیکي: **كَانَ إِمَامًا فِي الْفِقْهِ وَالْحَدِيثِ وَاللُّغَةِ.**

ژباړه: دی په فقه، حدیثو او ژب پوهنه کې امام وو.

د « انبأ الرواة على أنبأ النحاة » لیکوال جمال الدين القطفي وايي:

كان يشبه في عصره بأبي عبيد القاسم بن سلام علما وأدبا، وزهدا وورعا، وتدریسا وتألیفا.

ژباړه: دی په خپل وخت کې د علم، ادب، زهد، تقوا، تدریس او لیکنې له مخې له ابو عبید القاسم بن سلام سره مشابه وو. امام زرکلي په الاعلام کې وايي: **فقيه محدث، من أهل بست.**

ژباړه: فقیه، محدث او د بست اوسېدونکی وو.

مړینه:-

امام خطابي رحمته الله د ربیع الاخير درې سوه اته اتیا (۳۸۸ هـ د بل قول له مخې ۳۸۶ هـ) پر مهال په بست کې وفات شو. زرکلي لیکلي دي چې د هیرمند(هلمند) د رود پر څنګ مړ شو.

د تفصیلي پېژندنې لپاره یې دا کتابونه کتلای شئ:

(1) تحفة ذوي الأرب: ۱۵۴

- ٢ (الوفيات ١: ١٦٦
- ٣ (التبيان - خ.
- ٤ (ومجلة المجمع العلمي ١٥: ٢٤١
- ٥ (إنباه الرواة ١: ١٢٥ وسماه (أحمد)
- ٦ (خزنة الأدب ١: ٢٨٢ نوم يب (أحمد) وركري
- ٧ (يتيمة الدهر ٤: ٢٣١، دلته د (أحمد) تر نوم
لاندي راغلي دي.

(س)

(٨) سعيد بن يعقوب الطالقاني

لنډه پېژندنه:-

سعيد ستر ثقه عالم، حديث پوه، د گڼو حديث پوهانو استاد وو چې د اوسني افغانستان له شمالي برخې سره يې تړاو درلود. د مسلم (٢٦١ كې مړ) پر الكنى نومي كتاب محقق عبد الرحيم محمد القشقري ليكلي دي چې سعيد طالقان ته منسوب دی چې د مروالروذ (د هغه وخت له نوم سره سم) او بلخ ترمنځ د يوه ښار نوم دی.

زوکړه:-

تر ډېري هڅې وروسته هم په دې ونه توانېدم چې د نوموړي امام د زوکړي دقيقه نېټه معلومه کړم. زده کړې، استاذان او شاگردان:-

د هغه وخت له دود سره سم نوموړي لومړی د خپلې سميې له پوهانو زده کړې وکړې، مروج علوم يې ولوستل، د هغو فنونو له ويلو يې ډډه ونه کړه چې د يوه عالم لپاره يې هغه مهال لوستل اړين وو. د خپلو زده کړو پر مهال يې د اسلامي نړۍ ډېري سيمي گز - وپل کړې، بې شمېره ښارونه يې وغوښتل د بغداد، شام او حجاز په شان له سترو

اسلامي مركزونو يې ليدنه وكړه او له دې استاذانو يې زده كړې وكړې:

حماد بن زيد، خالد بن عبد الله، ابن المبارك، معتمر بن سليمان، أبو تميلة، يزيد بن زريع، عثمان بن يمان، هشيم، عبد السلام بن حرب، يحيى بن الضريس، أيوب بن جابر او نور...

كله چې يې د زده كړو لړۍ پاي ته ورسوله او د يوه استاذ په حيثيت را څرگند شو نو د نړۍ له ليرو او نژدې سيمو څخه د زده كوونكو بهير ورته را مات شو، چې د مشهورو شاگردانو نومونه يې په لاندې توگه دي:

أبو داود، ترمذي، نسائي، أبو بكر الأثرم، أبو زرعة، أبو حاتم، موسى بن هارون، يعقوب بن سفيان، عباس الدوري، الحارث بن أبي أسامة، عبد الله بن أحمد، محمد بن إسحاق السراج او نور...

له نوموړي امام څخه په ابوداؤد، ترمذي او نسائي كې روايات شوي، له دې معلومېږي چې د سننو ليكولانو يې پر رواياتو پوره باور كاوه او دې ټولو محدثينو هم باروي و ثقه كس بالى.

د ده په اړه د حديث پوهانو نظرونه:-

قال الأثرم رأيتُه عند أحمد يذكُرُه الحديث وقال أبو زرعة والنسائي ثقة وقال أبو حاتم صدوق وذكره ابن حبان في الثقات وقال ربما أخطأ.
وقال الحاكم في تاريخه هو محدث خراسان في عصره قدم نيسابور قديما وحدث بها فسمع منه الذهلي وأقرانه ومن زعم أن بن خزيمة سمع منه فقد وهم وقال مسلمة والدارقطني ثقة.

ژباړه: امام ائرم ويل: له احمد بن حنبل سره
مي وليد چې د حديثو په اړه يې بحث کاوه،
ابو زرعه او نسائي ويل: ثقه دئ، امام
ابوحاتم ويل: رښتني دئ. ابن حبان په ثقاتو
کې ذکر کړی ويل يې چې کله ناکله
تېروتي.

او حاکم په خپل تاريخ کې ويل: دی په خپل
وخت کې د خراسان محدث وو، يوځل
نيشاپور ته راغی او هلته يې حديث بيانول
چې امام ذهلي او د ده هم عصرو ترې
واورېدل او چا چې دا گومان کړی ابن
خزيمه له ده اورېدنه کړې نو بې شکه خطا
شوی. مسلمه او دارقطني ويل: باوري
شخص وو.

سعید ته د امام احمد ليک:-

عن سعيد بن يعقوب قال: كتب إلي أحمد: من
أحمد بن محمد إلى سعيد بن يعقوب، أما بعد، فإن الدنيا
داء والسلطان داء، والعالم طبيب. فإذا رأيت الطبيب
يجزى الداء إلى نفسه فاخذره، والسلام عليك. (اکمال
تهذيب الڪمال (٢٠٦٦) راوي: ٣٧٦/٥).

ژباړه: سعید ويل: ما ته احمد وليکل د
احمد بن حنبل له لوري سعید ته، اما بعد:
دنیا مرض دئ او پاچا هم او عالم طبيب
دئ، که تا وليدل چې طبيب ځان ته مرض
را کشوي نو ځان ترې وساته، والسلام
عليک.

د امير معاويه په اړه هم نوموړي د خپل استاذ
ابن المبارک وينا په دې ټکو نقل کړې:
قَالَ سَعِيدُ بْنُ يَعْقُوبَ الطَّائِفَانِيُّ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ
الْمُبَارَكِ يَقُولُ: تُرَابٌ فِي أَنْفِ مُعَاوِيَةَ أَفْضَلُ مِنْ عَمَرَ
بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ. (البداية والنهاية: ٨ / ١٤٨، سنة
ستين من الهجرة النبوية ترجمة معاوية)
ژباړه: سعيد ويل له ابن المبارکه مي
واوريدل ويل يې: د معاويه په پزه کې
خاورې تر عمر بن عبد العزيز غوره دي.
مړينه:-

نوموړی د (٢٤٤ هـ) پر مهال په بغداد کې ومړ او
بخاري همدا رايه خوښه کړې. امام ذهبي(مړينه٧٤٨)
په تاريخ الاسلام و وفيات المشاهير و الاعلام کې دوه
قوله راوړي چې په يوه کې (٢٤١) او بل کې (٢٥٠) ذکر
شوي دي.

مراجع:-

د لا زياتو معلوماتو لپاره لاندینو کتابونو ته رجوع
کولای شئ:

- ١) تاريخ البخاري الكبير: ٣/٥٢٢، الترجمة ١٧٤٨،
- ٢) وتاريخه الصغير: ٢ / ٣٨٠
- ٣) الكنى لمسلم حرف الباءمخ: ١٣٣/١
- ٤) الجرح والتعديل: ٤ / الترجمة ٣٢٠
- ٥) ثقات ابن حبان: ١ / مخ ١٦٤
- ٦) تاريخ أصبهان: ١ / ٣٢٨
- ٧) تاريخ بغداد: ٩ / ٨٩
- ٨) شيوخ أبي داود للجواني، مخ ٨٢
- ٩) المعجم المشتمل، الترجمة ٣٨٠

- ١٠) تاريخ الاسلام، د (٢٠٧) كس معرفي: ١١٤٥/٥
- ١١) تذهيب التهذيب: ٢ / مخ ٣١
- ١٢) تذكرة الحفاظ: ٢ / ٤٦٠
- ١٣) الكاشف: ١ / الترجمة ٢٠٠٣
- ١٤) إكمال مغلطاي: ٢ / مخ ١٠١
- ١٥) نهاية السول، مخ ١٢١
- ١٦) تهذيب ابن حجر: ٤ / ١٠٣
- ١٧) خلاصة الخرجي: ١ / الترجمة: ٢٥٦٧

(۹) سعيد بن منصور

لنډه پېژندنه:-

بناغلی امام د هیواد په سطح د یوه ستر دین پوه، محدث، مفسر او مورخ په توګه پېژندل کېږي. نوموړی د شمالي ولایت جوزجان اوسېدونکی خو په مکه مکرمه کې د زیاتې اوسېدنې له کبله ورته مجاور هم وايي، د نسب لړۍ یې په تاریخونو کې داسې راغلې:

سعيد بن منصور بن شعبة الحافظ الإمام الحجة شيخ الحرم أبو عثمان المروزي، الخراساني، ثم البلخي المجاور صاحب السنن.
زوکړه:-

د امام سعيد بن منصور الجوزجاني رحمه الله د زوکړې صحیح تاریخ مالوم نه دی البته دومره ویل کېدای شي چې نوموړی امام تر یونیم سل (۱۵۰) هجري لړ مخکې د افغانستان په مشهور شمالي ښار جوزجان کې نړۍ ته سترګې پرانیستې دي او دې ته په څېرمه ښار بلخ کې ستر شوی دی. امام ذهبي په سیر اعلام النبلاء کې ویلي دي چې د اتیا (۸۰) یا تر دې د زیاتو کلو وو چې ومړ، د مرګ په نیټه کې یې اختلاف

دی، که یې اخيري ۲۲۹ سهي وبولو نو هم بايد تر ۱۵۰ هجري مخکې پيدا شوی وي.

زده کړه او استاذان:-

امام چې له علمي پلوه په يوه ښه غني سيمه کې نړۍ ته سترگې غړولې وې او له ماشومتوبه يې له زده کړو سره مينه درلوده نو ځکه يې له پخواني دود سره سم لومړی په خپلو سيمه کې پر پوهانو زده کړې پيل کړې.

د عمر په زياتېدو سره يې علمي احساس په خپل ښار کې تم نه کړ بلکې د پوهي په لټون يې د اسلامي نړۍ زيات ښارونه وکتل.

تاريخي لاسوندونه ثابتوي چې نوموړي جزيرې، خراسان، مصر، عراق، حجاز، کوفې، بصرې، شام، مکې، مدينې او ... ته سفرونه کړي او هلته يې پر ډېرو پوهانو زده کړې کړې دي.

نوموړی د وخت له درسي نظام سره سم په نحو، صرف، قرأت، تفسير، حديث پوهنه، لغت، تاريخ او ... کې زده کړې وکړې او د علم حديث په ميدان کې نوموړی د نورو ډگرونو په نسبت ښه وځلېد.

سعید بن منصور گڼ استاذان لري د ځينو نومونه يې داسي دي:

مالك، فليح بن سليمان، ليث بن سعد، أبو معشر السندي، عبید الله بن إیاد بن لقيط، أبو عوانة الوضاح، الوليد بن أبي ثور، فرج بن فضالة، هشيم، حماد بن زيد، حزم بن أبي حزم، أبو الاحوص، خالد بن عبد الله، إسماعيل بن عیاش، خلف بن خليفة، فضيل بن عیاض، مهدي بن ميمون، حديج بن معاوية، عبد الله

بن جعفر المديني، سفيان بن عيينة، جرير بن عبد الحميد، يحيى ابن أبي زائدة، أبو شهاب الحنط، شريك القاضي، إسماعيل بن زكريا، حماد بن يحيى الابح، عتاب بن بشير، عبد العزيز بن محمد، أبو معاوية، داود العطار، عبد العزيز بن أبي حازم او نور... شاگردان:-

د زده كړو تر پای ته رسولو وروسته دا دروند امام په سيمه كې د يوه ستر استاذ او ديني رهبر په توگه وپېژندل شو او گڼو خلگو يې له پوهي د ونډې اخيستنې سيالۍ پيل كړې. نوموړي ډېر شاگردان روزلي د ځينو نومونه يې دادې:

أحمد بن حنبل، أبو بكر الأثرم، مسلم، أبو داود، بشر بن موسى، محمد بن علي الصائغ، أبو ثور الكلبى، أبو مجد الدارمي، سلمة بن شبيب، إسماعيل سمويه، مجد بن يحيى الذهلي، مجد بن علي الصائغ، أبو شعيب عبد الله بن الحسن الحراني، بهلول بن إسحاق الانباري، أبو زرعة الدمشقي، أبو حاتم الرازي، عثمان بن خرزاذ، أبو الموجه مجد بن عمرو المروزي، العباس الاسفاطي، علي بن عبد العزيز البغوي، الحسين بن إسحاق التستري، خلف بن عمرو العكبري، سعيد بن مسعدة العطار، عمير بن مرداس او نور...

د نوموړي په اړه د علماؤ نظرونه:-
قال سلمة بن شعيب: ذكرت سعيد بن منصور لأحمد بن حنبل فأحسن الثناء عليه وفخم أمره.
وقال أبو حاتم: ثقة من المتقين ممن جمع وصنف.

وقال حرب الكرماني: أملى علينا نحو من عشرة
آلاف حديث من حفظه.

قال حنبل بن إسحاق: قال أبو عبد الله: كان سعيد
من أهل الفضل والصدق.

ژباړه: سلمه وايي: سعيد مې د امام
احمد په وړاندي ياد کړ، نو هغه وستايه او
دده شان يې ستر وبالي.

ابوحاتم وايي: امام سعيد رښتني، پياوړی
او د هغو پوهانو له ډلې وو چې ليکنې يې
کړې او زيات معلومات يې راغونډ کړي.

حرب وايي: مور ته يې لس زره (۱۰۰۰۰)
حديث له حافظې وليکل.

ابن اسحاق وايي امام ابو عبد الله ويل:
سعيد غوره او رښتني کس وو.

ليکنې:-

امام ابو عثمان سعيد بن منصور رحمه الله د خپل
ژوند اکثره برخه په ديني خدمتونو کې تېره کړه،
نوموړي له گڼو علمي بوختياوو سره - سره د ليکنې
لوري هم هېر نه کړ خو له دې ستر امام سره تاريخي
پاڼو بې انصافي کړې، نه يې دده په اړه پوره، کره او
جوت مالومات په خپله غېږه کې ساتلي او نه يې د
ده ليکنې او تاليفات خوندي کړي دي.

ان په دې اړه مور صرف دومره ويلای شو چې
نوموړي په تفسير کې د تفسير القران او په احاديثو
کې د السنن په نوم کتابونه ليکلي او بس. په دې اړه
هم تاريخ چوپه خوله دئ چې د ده تفسير په څه ډول
ليکل شوی وو؟، صرف د ايتونو تفسير وو او که يې په

ضمن کې احکام ، مسائل ، د بلنې اصول او ... هم تشریح کول؟.

د السنن په اړه یې په دې نه پوهېږو چې چا ترې روایت کړی، څومره احادیث یې پکې راغونډ کړي او د احادیثو په کتابونو کې کومه رتبه لري؟، البته له تاریخي لاسوندونو دا خبره په پوره یقین سره کولای شو چې تفسیر القرآن او السنن د امام سعید اثار دي. مړینه:-

امام سعید د روژې په میاشت د دوه سوه اووه ویشت پرمهال د مکې په سپېڅلي ښار کې د څه د پاسه اتیا کالو په عمر له نړۍ وکوچېد. انا لله وانا اليه راجعون!

مراجع:-

د زیاتو معلوماتو لپاره وگورئ:

(۱) تهذیب الکمال ، مخ : ۵۰۸

(۲) طبقات ابن سعد ۷ / ۳۰۷

(۳) التاريخ الكبير ۸ / ۷۲ ، ۷۳

(۴) التاريخ الصغير ۲ / ۳۵۷

(۵) الجرح والتعديل ۸ / ۴۳۸

(۶) الاکمال ۷ / ۲۴۹

(۷) الجمع بين رجال الصحيحين ۲ / ۵۲۲

(۸) تذكرة الحفاظ الطبقة الثامنة: ۵/۳

(۹) سير اعلام النبلاء (۱۷۴۴) کس: ۱۲/۹

(۱۰) امام ابو داؤد

لنډه پېژندنه:-

امام ابو داؤد د افغانستان له وتلو علماؤ، محدثينو، فقهاؤ او مشهورو عابدانوگڼل کېدی. د وخت علماؤ زیات ستایلی دی او زیات شمېر لیکنې لري.

د نسب لړۍ یې په دې ډول ده:

ابو داؤد سلیمان بن الاشعث بن اسحاق بن بشیر بن شداد بن عمرو بن عمران الازدي السجستاني.

ازد په یمن کې مشهوره قبيله ده امام ابو داؤد همدې قبیلې ته منسوب دی ځکه نو ازدي ورته ویل کېږي.

سجستان دامام ابو داود د وطن نوم دی او د ده نسبت هماغه ته شوی دی خو دا چې سجستان چېرته واقع دی؟ نو په دې اړه مورخ ابن خلکان وايي: دی سجستانه ته منسوب دی او دا د بصرې یوکلې دی. خو امام ذهبي وايي: د سند او هرات تر منځ سیمه ده چې کندهار ته نژدې پرته ده.

زما په اند سجستان کې اوسنی هلمند او نیمروز ولایتونه دواړه داخل دي چې امام ابو داؤد هماغې ته منسوب دی.

د مورخينو په اند دا وروستی قول راجح دئ لوی مورخ علامه يعقوبي هم په تاريخ البلدان کې سجستان يوه پراخه سيمه بولي او وايي بست او د ننني نيمروز ولايت مرکز زرنج يې مرکزي سيمې دي.

ابن الفقيه ليکې:

ومن کرمان إلى سجستان مائة وثمانون فرسخا. ولها من المدن: زالق وکرکويه وهيسوم وزرنج وبست وناشروذ والقرنين ... ونهرها المعروف بالهندمند.

(البلدان الجانب الشرقى: ۱/ ۴۱۶)

ژباړه: له کرمانه تر سجستانه يو سل اتيا فرسخه واټن دئ، د سجستان ښارونه: زالق، کرکويه، هيسوم، زرنج (د اوسني نيمروز مرکز)، بست (په اوسني لښکرگا کې د يوې سيمې نوم دئ)، ناشروذ او القرنين... بيا وروسته کاري: د سجستان رود د هندمند(هلمند) په نوم مشهور دئ.

له دې جوتېري سجستان يوه پراخه سيمه وه، د اوسني هلمند، نيمروز، کندهار، بلوچستان او ان تر زابله (زابلستان) يې سيمې په خپله پراخه غېره کې رانغښتې دي.

د المسالك ليکوال د سجستان دننه ښارونه او سيمې يادوي چې ځيني يې د نوم په لير تبديلي اوس هم پر همغه حال پاتې دي لکه دا:

وامّا مدنها وما يقع في اضعافها ممّا يحتاج الى معرفته فلها من المدن زرنج وكسّ ونه والطاق والقرنين وخواش وفره وجزه وبست وروذان وسروان وصالقان وبغنين ودرغش وتلّ وبشلتك

و بنجواى و كهك و غزنة و القصر و سيوى و اسفنجاي و جامان. (المسالک و الممالک سجستان د ابو اسحاق ابراهيم الكرخي ليکنه)

ژباړه: د سجستان ښارونه او هغه چې په دننه کې يې واقع دي او مور يې پېژندنې ته اړتيا لرو دا دي: زرنج، کس ونه، طاق، قرنين، خواش، فره (اوسنی فراه)، جزه، بست، رودان (اوسنی روزگان)، سروان (سپروان) صالحان، بغنين (باگران)، درغش، تل، بنجواى (پنجوايي)، کهک، غزنه (غزنی)، قصر، سيوى (اوسنی سيوى)، اسفنجاي (پنجاي) او جامان (اوسنی دامان) چې د کندهار هوايي ميدان ته نژدې د پرتې سيمې نوم دی.

دی په همدې ځای کې بيا وايي:
ومدينتها العظمى تسمى زرنج.

ژباړه: د سجستان مرکزي ستر ښار په زرنج نومول کېدی.

نوموړی د سجستان په پېژندنه کې وړاندي ليکې:

وارضها سبخة ورمال وهى حارة بها نخيل ولا يقع بها ثلوج وهى ارض سهلة لا يرى فيها جبل واقرب جبالها بناحية فره وتشتد رياحهم.

ژباړه: ځمکه يې ښرنه (تروه) او رېگنه ده، ډېره گرمه او خورماوې لري البته اوږه پرې نه کېږي، دا ځمکه نرمه ده چې غر پرې نه شته تر ټولو نژدې غر يې د فراه په سيمه کې دی خو سخت بادونه لري.

دا ټولي نښې بيا هم د هلمند، کندهار، فراه او نيمروز په سيمه کې پوره دي، رېگ خويې په نړۍ کې مشهور دي، ان له يوه ځايه بله ته روان وي او په لير وخت کې دلته بيا هلته د غونډيو په شان کوټې جوړ وي، دا له هلمنده پيل او بيا تر کندهاره غزېدلی دی، دښتونه يې دومره پراخ دي چې د سيمې په کچه مشهور دي، گرمه هوا لري، ځمکه يې رښتيا هم نرمه ده، زيات غرونه نه لري او بادونه يې گرم او تېز دي. ابو القاسم عبید الله الخرددابه هم په خپل کتاب المسالك والممالک کې ليکې:

وتلى کرمان من جهة المشرق سجستان وقصبتها
تعرف بزرنج. (المسالک والممالک الباب السادس
فی مملکه الاسلام: ۱ / ۲۴۲)

ژباړه: کرمان (ایرانی ښار) د ختيځ له پلوه
سجستان ته نژدې دی او مرکزي ښار يې
زرنج نومېږي.

د المسالک ليکوال د کهک او خج نومي سيمې د پنجوايي معرفي کوي او الداور بيا د باگران او غور بولي. نوموړی وايي چې د دې سيمو اوسېدونکې زياتې غلې تر لاسه کوي او له دې امله ښه غوره ژوند لري.

د معجم البلدان ليکوال يې په اړه وايي:
وأهل تلك الناحية يسمونها زنداور ومعناه أرض
الداور. (معجم البلدان داور: ۲ / ۴۳۴)

ژباړه: د دې سيمې اوسېدونکې يې
زمينداور بولي او معنا يې دا ده چې د داور
ځمکه.

نو دا سيمه بڼايي اوس په همدې زمينداور مشهوره وي او خلکو يې پخوانی نوم له پامه اچولی وي، د همدې معجم ليکوال وايي چې د سجستان سيمه د عمر په خلافت کې عاصم بن عدي التميمي فتح کړه.

بڼاغلی ليکوال يو بل ځای زياتوي:
زمنداور: بکسر اوله و ثانيه، و نون، وفتح الواو،
والراء: ولايه واسعه بين سجستان والغور، وهو
المسمى بالداور، وهذا اللفظ معناه أرض الداور.

(معجم البلدان زمنداور: ۳ / ۱۵۱)

ژباړه: د لومړي حرف او دويم حرف په زير، ساکن نون لري، د واو او راء په زور د سجستان او غور ترمنځ پراخ ولايت دی چې داوړ هم ورته ويل کېږي او د دې توري معنا دا ده چې د داوړ ځمکه.

دارنگه د مسالک ليکوال د تل او درغش بڼارونه د هلمند سيمې بولي او بيا څو نوري سيمې هم يادوي چې ځينو خلکو يې اسلام منلی وو او نورو يې سوله کړې وه.

بيا وايي: بست د سجستان په بڼارونو کې تر زرنج وروسته لوی بڼار وو، قرنين بست ته د تللې لارې چپه اړخ ته کوچنی بڼار گوټی وو.

بالس د يوې سيمې نوم بولي او مرکز يې سيوی معرفي کوي، طاق هم وړوکی بڼار گڼي او وايي چې زرنج ته نژدې موقعيت لري، چې زياتره ميوه يې انگور ده. خواش، قرنين ته بيخي قريبه يوه علاقه ده چې له بست څخه نيم فرسخ واټن لري، تر قرنين ستر، ونې

لري او خورماوې هم پکې شته، وايي: قرنين او خواش دواړه روانې اوبه لري.

فراه بيا ستر بنار بولي او وايي چې خورماوې، کښتونه او ډبري مېوې لري، ان پر شپېتو کليو محيطه سيمه ده، ځمکه يې نرمه او يو رود هم لري. جزه له سجستانه چې خراسان ته ځې نو د تلونکې کښې اړخ ته د پاتېدونکې وړوکې بنار نوم دئ چې له ختو جوړ شوی دئ.

سپېروان بيا د قرنين په شان کوچنی ځای دئ، زياتې مېوې لکه انگور، خورما او نوري لري، ښه زراعتي ځمکې يې شته، له بست څخه ډېره ليرې نه ده او ترمخ يې پر يوه مرحله د فيروزقند په نوم سيمه هم پرته ده.

فيروزقند ته نژدې روزگان گڼي، وايي له دې سيمې زياتره نورو علاقه ته مالگه وړله کېږي، خو له دې سره مېوې هم لري او د زراعت ځمکې يې هم شته، صالحان هم بست ته نژدې سيمه ده چې اوبه يې له والو څخه دئ د قرنين په شان ستر دئ او ميوې هم لري. (المسالک والممالک سجستان ۲۸۳)

خو پاتې دوه نور بنارونه بيا په « حدود العالم من المشرق الى المغرب » نومي کتاب کې معرفي شوي: 4- کش: مدينة عامرة ذات نعم ومياه جارية طيبة الهواء وهي على ساحل نهر هيذمند.

5- نه: مدينة عامرة ذات زروع وفواكه كثيرة، ولا يكون بها البعوض. (ياد شوی کتاب ۸ خواش / ۱۲۳)

څلورم ښار کش دى چې اباد دى، څاروي لري، اوبه يې جاري او ښه هوا لري، د هلمند سيند پر غاړه پروت دى.

پنځم ښار « نه » دى چې ودان، د زياتو کښتونو او ميوو لرونکى دى او هلته غوماش هم نه شته.

دا د سجستان سيمه وه چې د المسالك ليکوال په خپل کتاب کې معرفي کړې وه.

دې ته په کتلو مور ويلای شو چې سجستان د اوسني افغانستان پراخه سيمه ده چې ان بلوچستان هم پکې داخل دى او دا سيمه (بلوچستان) د گران افغانستان يو ولايت او سيمه وه خو وروسته د ډيورنډ منحوسې کرښې دا سيمه له گران هيواده بېله کړه.

د تحقيق ما للهند ليکوال د کنوج د ښار په پېژندنه کې ليکې:

وأرض «السند» منها في غربها والوصول من
عندنا إلى السند من أرض «نيمروز» أعنى أرض
«سجستان» وإلى الهند من جانب «كابل».

(تحقيق ما للهند من مقولة مقبولة ١/ ١٤٠)

ژباړه: او د سند ځمکه ځيني يې د کنوج لوېديځ ته ده او زمور له لوري سند ته رسېدل د نيمروز ياني د سجستان له ځمکې کېدای شي او هند ته د کابل له لوري.

له دې هم داسې برېښي چې اوسنى نيمروز مخکېنى سجستان دى، البته ساحه يې کمه شوې.

زوکړه:-

امام ابو داؤد رحمه الله د (۲۰۲هـ) پر مهال همدلته د سجستان په سيمه کې پيدا او لوی شو.
زده کړه:-

لومړنۍ زده کړې يې په خپله وطن کې وکړې، وروسته يې د علم حديث په زده کړه پسې ډيرو اسلامي هيوادونو لکه: عراق ، خراسان ، شام ، مصر ، حجاز ، جزيرې او... ته سفرونه وکړل .
استاذان:-

د علومو د زده کړې پرمهال يې پر زياتو مشهورو محدثينو زده کړې وکړې، د ټولو استاذانوشمېريې نژدې درې سوو ته رسېږي، د ځينو مشهورو نومونه يې په لاندې ډول دي:

امام احمد بن حنبل، قتيبة بن سعيد بغلاني، يحيى بن معين، عبدالله بن مسلمة القعنبي، عثمان بن ابي شيبة، ابو الوليد الطيالسي، احمد بن يونس، ابو جعفر بن نفيلي، مسلم بن ابراهيم، مسدد بن سرهد او نور...
شاگردان:-

د تفسير، علم حديث، فقهې او نورو فنونو تر زده کړې وروسته چې کله امام ابو داؤد رحمه الله د فراغت سند تر لاسه کړ نو په ښوونه او روزنه يې پيل وکړ چې لاندې لوی شخصيتونه يې هم شاگردان دي:

زوی يې ابو بکر بن ابي داؤد، امام ابو عبد الرحمن النسائي، امام ابو عيسي الترمذي، احمد بن محمد الخلال ، ابو عوانة، ابو بشر الدولابي، امام احمد بن حنبل ترې د عتيرې حديث اورېدلی دی، ابو سعيد الاعرابي، ابو علي اللؤاؤي، ابو بکر بن داسة، ابو سالم بن محمد بن سعيد الجلودي، ابو عمرو احمد بن علي او نور...

د سنن ابی داؤد د تالیف انگېزه:-
 د امام ابو داؤد رحمه الله په زمانه کې خلک د تعصب او عصبيت له امله پر دوو ډلو محدثينو او فقهواوو تقسیم شوي ول، محدثين د حديث پوهنې په روايت او درايټ بوخت ول او فقهواوو د مسائلو حل ته پام اړولی وو چې ډېری يې په شخصي او مسلکي تعصب اخته ول، له همدې امله يې پر حديث پوهانو تورونه لگول او ويل يې:

فلانی محدث فقيه نه دی او په درايټ نه پوهېږي او د ده يې له حديث او فقهې سره څه؟.

همدې لاملونو ته په پام د وخت دې ستر امام، مفسر، حديث پوه او مجتهد د سنن ابی داؤد په ليکلو پيل وکړ او په داسي ډول يې ترتيب کړ چې د متعصبو فقهواوو ټولې نیوکې يې له منځه يووړې او ثابته يې کړه چې محدثين نه يوازي د حديثو په روايت پوهېږي بلکې په درايټ او فقه کې هم تر تش په نوم فقهواوو په څو چنده لوړ دي بلکې دا حقيقت په سرچپه ډول خلگو ته وړاندي کېږي چې د حديثو او فقهې تر منځ يو لوی واټن دی او کوم څوک چې محدث وي هغه فقيه نه شي بلل کېدای او څوک چې فقيه وي هغه محدث نه شي بلل کېدای.

حقيقت داسي نه دی کوم څوک چې محدث وي هغه فقيه هم کېدای شي ځکه د مسائلو د استنباط سرچېنې قرآن او حديث دي، مجتهدين له همدې دوو سرچېنو په خپل فهم او ادراک اخذ کوي کوم څوک چې په حديثو کې پوهه ونه لري په هيڅ صورت هم فقيه

نه شي بلل کېدای نو ويلای شو چې محدث له خپل مسلك سره فقيه هم کېدای شي.

د سنن ابی داؤد ټول احاديث:-

تر شيخينو(صحيح البخاري او صحيح مسلم) وروسته سنن ابی داؤد د علماؤ په اند د حديثو معتبر کتاب دی.

د ابو بکر داسه رضي الله عنه په وينا امام ابوداؤد رحمته الله عليه په خپل سنن کې (۴۸۰۰) احاديث راغونډ کړي دي.

د سنن ابی داؤد ځانگړتياوې:-

امام ابو داؤد رحمته الله عليه په خپل سنن کې يوه ځانگړې لاره او سبک غوره کړی چې ځيني امتيازات يې په دې ډول دي:

(۱) کوم حديث چې متروک ول او حديث پوهانو پرېبښي دي، ده هم نه دي روايت کړي.

(۲) د متن دوه سندونه سره يوځای کوي، خو وروسته يې توپير بيانوي.

(۳) کله - کله ډير سندونه اوزيات متنونه يوځای کوي، د حديث تر روايت وروسته وايي چې د حديث دا برخه فلاني روايت کړې، دا برخه فلاني روايت کړې او...

(۴) ځيني وختونه د راوي نسب هم ذکرکوي څو شکوک ختم کړي.

(۵) د ترجمه الباب موافق يو حديث روايت کوي بل يې مخالف روايت کوي څو خلگ وپوهيري چې د دې مسئلې په دواړو خواوو کې حديثونه شته.

(۶) کله - کله تر ترجمه الباب وروسته مخالف حديث روايت کوي، د ترجمه الباب د مسئلې يادونه

کله - کله تر ترجمه الباب وروسته مخالف حديث روايت کوي، د ترجمه الباب د مسئلې يادونه

پکې نه وي، مطلب يې داوي چې که د هغې مسئلې حکم داسي وي نو د دې مسئلې حکم همدغه دى. (۷) ځيني وختونه د اورده حديث هغه ټوټه په باب کې ذکر کوي چې تعلق ورسره لري، بيا وايي: دا د اورده حديث ټوټه ده خو اشتباهات پيدا نه شي. (۸) د عن پر روايت د حديث روايت مخته کوي. (۹) کله - کله له دوو يا درو سندو سره يو متن ذکر کوي، بيا وايي: عن فلان کذا، و عن فلان کذا مطلب دا چې دا حصه له دې او دا حصه له هغه روايت شوې ده.

د سنن ابى داؤد راويان:-

د ابو داؤد متن د څلورو راويانو له لارې مور ته رسېدلى دى:

(۱) محمد بن احمد بن عمرو اللؤلؤي، همدا نسخه په ختيځ هند، پاکستان او افغانستان کې مشهوره ده. (۲) ابو بکر محمد بن عبد الرزاق بن داسه، دانسخه په لوېديځ کې شهرت لري او لومړۍ نسخه ته نژدې بلله کېږي.

(۳) ابو سعيد احمد بن محمد بن زياد بن الاعرابي، دا نسخه ناقصه ده کتاب الفتن او نور پکې نه شته.

(۴) ابو عيسى اسحاق بن موسى بن سعيد الرملي، دانسخه مهشوره نه ده.

د سنن ابى داؤد دا څلور راويان مشهور دي، که نه نورو هم روايت کړى دى، البته تر ټولو سببي نسخه د اللؤلؤي ده، ځکه ده تر ټولو وروسته روايت کړى دى، د تغير او نقصان احتمال پکې نه شته.

د ابو داؤد شرحې:-
پر سنن ابي داؤد گڼو پوهانو شرحې کړې دي چې
ځيني يې داډي:
۱) معالم السنن:- د سليمان احمد بن مجد بن
ابراهيم بن الخطاب الخطابي (مړينه ۳۸۸) شرحه ده. د
حلب د المطبعة العلمية له لوري په (۱۹۳۲) کې چاپ
شوې ده.
۲) امام نووي هم پرې شرحه ليکلې، خو پوره کړې
يې نه ده.
۳) انتحاء السنن واقتفاء السنن:- د شهاب الدين
ابو محمد بن محمد بن ابراهيم هلال المقدسي
شرحه ده.
۴) مرقاة الصعود الى سنن ابي داؤد:- د ستر
ليکوال او گڼو تصنيفاتو د څښتن علامه سيوطي
شرحه ده.
ليکنې:-
له سنن ابي داؤد پرته ځيني نور تاليفات هم لري؛
لکه:

- ۱) المراسيل
- ۲) الرد على القدرية
- ۳) الناسخ والمنسوخ
- ۴) ما تفرد به اهل الامصار
- ۵) فضائل الانصار
- ۶) مسند مالک
- ۷) المسائل
- ۸) معرفة الاوقات
- ۹) کتاب بدء الوحي

مړينه:-

امام ابو داؤد رضي الله عنه د ور پېښې ناروغۍ له امله په (۲۷۴يا ۲۷۵هـ) کې وفات شو؛ چې دا مهال يې عمر ۷۳ کاله وو. انالله وانا اليه راجعون!
روح يې بناد او ياد يې ژوندی

مراجع:

- ۱) د امام ذهبي تاريخ الاسلام، حرف السين، د (۳۹۲) کس معرفي: ۲/ ۳۵۷
- ۲) البدايه والنهايه، د ابوداؤد معرفي: ۶۴/۱۱
- ۳) شذرات الذهب في اخبار من ذهب، ۲۷۵ کال: ۳/ ۳۱۳
- ۴) تاريخ بغداد د خطيب(مړينه ۴۶۳) باب السين، د (۴۶۳۸) کس معرفي: ۵۶/۹
- ۵) معجم البلدان: ۳/ ۱۵۳

(ع)

(۱۱) ابو النصر عبد الرحمن الهروي

لنډه پېژندنه:-

د هرات وتلی محدث، ثقه، امام او باوري راوي دی،
د نسب لړۍ يې په دې توگه ده:

الحافظ أبو النصر عبد الرحمن بن عبد الجبار بن
عثمان بن منصور الهروي محدث هراة.

زوکړه:-

ابو النصر په هرات کې د (۴۷۲ هـ) پر مهال پيدا
شوی.

زده کړې، استاذان او شاگردان:-

نوموړي په اولني عمر کې زده کړو ته مخه کړه، له
يو شمېره غوره استاذانو يې زده کړې وکړې او په دې
لار کې يې ډېر سفرونه او ستونزې وگاللې، د
تحصيلاتو پر مهال يې له دې ښاغلو علم زده کړی:

أبو عبد الله محمد بن علي العميري، نجيب بن
ميمون الواسطي، أبو عامر محمود بن القاسم الأزدي،
شيخ الإسلام أبو إسماعيل الأنصاري، أبو القاسم بن
الحسين، هبة الله بن علي البخاري او نور...

په شاگردانو کې يې دوه حافظان ابن عساكر او
سمعاني او هم ابو روح عبد المعز الهروي د يادولو وړ دي.
د ده په اړه د پوهانو ويناوې او ليکنې:-

سمعاني په خپل تاريخ کې د ده په اړه وايي:
نوموړی په بغداد کې اوسېدی، ښه اخلاق او غوره
سيرت يې وو، ډېر لمونځ، ذکر او خيراتونه يې کول،
متواضع او خاکساره انسان وو، په حديثو او ادب کې
يې لوی لاس درلود.

سمعاني نوموړی په ثقه او مامون القابو او
همدارنگه په ثقة الدين ياد کړی، دی وايي: ما په هرات
کې ترې حديث ليکلي. ده يې د « تاريخ الصغير » په
نوم يو کتاب هم ياد کړی او په اړه يې نور تفصيلات نه
دي ذکر کړي.

مړينه:-

ښاغلی امام د ذي الحجې پر (۲۵) د (۵۴۶ هـ) پر

مهال ومړ.

مراجع:-

(۱) العبر: ۴ / ۱۲۴

(۲) طبقات الحفاظ: ۴۸۳

(۳) شذرات الذهب: ۴ / ۱۴۰

(۴) النجوم الزاهرة: ۵ / ۳۱۰

(۵) هدية العارفين: ۱ / ۵۱۸

(۶) الأنساب: ۹ / ۲۳۴، ۲۳۵

(۱۲) ابو روح عبد المعز الهروي

لنډه پېژندنه:-

د خراسان مسند، ستر عالم، د هرات محدث ابو روح عبد المعز الهروي د خپل وخت ستر امام وو، په تاريخ کې يې د نسب لړۍ داسي راغلبې:

أبو روح الشيخ الجليل الصدوق المعمر مسند خراسان حافظ الدين أبو روح عبد المعز بن محمد بن أبي الفضل بن أحمد بن أسعد بن صاعد الساعدي الخراساني الهروي البزاز.

زوکړه:-

نومړی په ذي القعدة کې د (۵۲۲ هـ) پرمهال په خپل همدې هرات ښار کې پيدا شوی.

زده کړه، استاذان او شاگردان:-

د وخت له دود سره سم يې لومړی زده کړې د خپلې علاقې پر پوهانو کړې او وروسته يې نورو سيمو ته سفرونه وکړل او له لاندینيو علماوو يې پوهه تر لاسه کړې:

عبید الله بن أبي عاصم (دا يې مورنی نيکه دئ)،
تميم بن أبي سعيد الجرجاني، زاهر بن طاهر، محمد بن
إسماعيل الفضيلي، يوسف بن أيوب الهمذاني الزاهد،

مجد بن علي المضرّي، عبد الرشيد حفيد أبي عمر
المليحي او نور...

د تدريس پر مهال دې شاگردانو ترې علمي گټه
پورته کړې:

البرزالي، الضياء، ابن النجار، المرسي، البكري، عبد
الحق المنبجي، الصريفيني او مشهور النرباني.
مړينه:-

ضياء وايي: نومړی ترکانو په ربيع الاول کې د (۶۱۸
ه) پر مهال قتل کړ.
مراجع:-

(۱) ذيل التقييد فى معرفة رواة السنن والمسائيد د
(۱۳۳۲) راوي پېژندنه.

(۲) التقييد لمعرفة رواة السنن والمسائيد د (۵۰۷
) راوي پېژندنه.

(۱۳) ابو الموفق عبد الواسع الهروي

لنډه پېژندنه:-

د نساغلي امام په اړه په تاريخ كې ډېر تفصيلات نه موندل كېږي، البته دومره څه يې په اړه تر لاسه كېږي چې د يو محدث په صفت يې را وپېژني، د نوموړي امام د نسب سلسله سمعاني په دې ډول ذكر كړې:
أبو الموفق عبد الواسع بن عبد الرحمن بن الموفق بن عبد الله بن محمد بن أحمد بن إبراهيم بن السري بن المغلس السقطي الهروي.

زوكړه:-

نوموړی په ذی الحجه كې د (۴۸۵ هـ) پر مهال په هرات كې زېږېدلی.

استاذان او شاگردان:-

د نساغلي امام په اړه دا نه دي ويل شوي چې كومو نسارونو ته يې سفرونه كړي البته د گوتو په شمار استاذانو نومونه يې ياد شوي:
أبو عطاء عبد الأعلى بن عبد الواحد المليحي، أبو محمد حاتم بن محمد الحاتمي او نور...

امام سمعاني وايي ما په هرات کې ترې حديث اورېدلي، نور شاگردان يې نه دي ذکر شوي.

مړينه:-

دی په ربیع الاخر کې د (۵۴۹ هـ) پر مهال د درې نې (سې شنبې) په ورځ وفات شوی.

مراجع:-

(۱) المنتخب من معجم شیوخ السمعاني

(۱۴) ابو الخير عبد الله الهروي

لنډه پېژندنه:-

امام، محدث ابو الخير هراتی عالم او په خپل وخت کې د زیاتو سفرونو له امله په الرحال مشهور وو، دی د شیخ الاسلام ابو اسماعیل الانصاري مریبی وو، د نسب سلسله یې په دې ډوله ده:

الإمام، المُحدِّث، الرَّحَّال، أَبُو الْخَيْرِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَرْزُوقِ الْهَرَوِيِّ، مَوْلَى شَيْخِ الْإِسْلَامِ أَبِي إِسْمَاعِيلَ الْأَنْصَارِيِّ.

زوکړه:-

ذهبي يې د زوکړې په اړه کاري:
وُلِدَ سَنَةَ إِحْدَى وَأَرْبَعِينَ وَأَرْبَع مِائَةٍ.

ژباړه: د (۴۴۱) هجري پر مهال پيدا شوی.

زده کړه، استاذان او شاگردان:-

بناغلي امام د علم د تر لاسه کولو لپاره له پيله ډېرې هڅې کړې، سفرونه يې کړي او له خپل وس سره سم يې پوره کوښښ کړی، د ډېرو استاذانو په وړاندي يې د شاگردۍ منډون وهلې، هر ځای چې به يې د يوه عالم او محدث په اړه څه اورېدل هلته ورتلی او خپله علمي تنده يې ترې ماتوله، خو له دې ټولو سره - سره يې ليک او خط ډېر کمزوري ول، د ده د

استاذانو په فهرست کي دا کسان مشهور او نوم
وتي

دي:
أَبُو عُمَرَ الْمَلِيجِي، مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْفَارِسِيِّ، أَبُو مَعْمَرٍ
أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ الْبَانِكِيِّ، عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَنْذَةَ، (ورور يې)
أَبُو عَمْرٍو، أَبُو الْقَاسِمِ بْنِ الْبُسْرِيِّ او نور...

په شاگردانو کې يې هم د دې بناغلو نومونه د ياد
او ذکر وړ دي:
الْقَاضِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبرَاهِيمَ إِمَامَ الْحَنَابِلَةِ، هَيْبَةُ اللَّهِ بْنِ السَّقَطِيِّ
او نور...

نوموړی د هرات اوسېدونکی خو بيا په اصفهان
کې اوسېدی.

د ده په اړه د پوهانو نظرونه:-

امام ذهبي په سير اعلام النبلاء کې داسي وايي:
قَالَ ابْنُ النَّجَّارِ: قَرَأَ الْعِلْمَ، وَرَزَقَ الْفَهْمَ، وَسَمِعَ
الْكَثِيرَ، وَسَافَرَ وَكَتَبَ وَحَصَّلَ، وَكَانَ مَوْصُوفًا
بِالْحِفْظِ وَالْمَعْرِفَةِ، وَحُسْنِ السِّيَرَةِ، وَكَانَ خَطُّهُ رَدِيئًا،
تَقُلُّ سَمْعُهُ بِأَخْرَةٍ.

ژباړه: ابن النجار ويل: علم يې زده کړ،
ښه فهم يې در لود، له ډېرو يې واورېدل،
سفرونه يې وکړل، ليکنې يې وکړې او علوم
يې ترلاسه کړل، دی په حفظ او ښې
پېژندنې مشهور وو، غوره اخلاق يې ول،
خو خط يې کمزوری وو او په وروستي
وخت کې يې د اورېدلو قوه هم درنه شوه.

قَالَ السُّلَفِيُّ: سَمِعْتُ إِسْمَاعِيلَ بْنَ مُحَمَّدٍ الْحَافِظِ
يَقُولُ: أَبُو الْخَيْرِ الْهَرَوِيُّ حَافِظٌ لِلْحَدِيثِ مُتَّقِنٌ.

ژباړه: امام سلفي ويل له اسماعيل بن
مجد الحافظه مي واورېدل ويل يې: ابو
الخير الهروي د حديثو حافظ او باوري وو.
قَالَ أَبُو مُوسَى الْمَدِينِيُّ فِي (مُعْجَمِهِ): حَدَّثَنَا
الْحَافِظُ الزَّاهِدُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَرْزُوقِ الْهَرَوِيِّ، وَكَانَ
ثَقِيلَ الْأُذُنِ.

ژباړه: ابو موسى المديني په خپل معجم
كې ويل: مور ته حافظ، زاهد عبد الله بن
مرزوق الهروي حديث بيان كړ او د ده په
غورو كې دروند والی وو.

مړينه:-

وَمَاتَ فِي جُمَادَى الْآخِرَةِ، سَنَةَ سَبْعٍ وَخَمْسٍ مِائَةٍ.
امام ذهبي وايي: دی په جمادی الاخير
كې د (۵۰۷) پر مهال مړ شو.

مراجع:-

- ۱) مختصر طبقات علماء الحديث: الورقة ۲۲۳
- ۲) تاريخ الإسلام: ۴ / ۱۸۱
- ۳) تذكرة الحفاظ: ۴ / ۱۲۴۶

(۱۵) عبد الله بن محمد الهروي

لنډه پېژندنه:-

د خراسان شيخ، ستر محدث، د رسول الله ﷺ صحابي ابو ايوب الانصاري له اولادې څخه وو، له دې امله يې په نسب کې انصاري هم شته، تاريخ پوهانو يې نسبي لړۍ داسي راوړې:

الإمام القدوة، الحافظ الكبير أبو إسماعيل، عبد الله بن محمد بن علي بن محمد بن أحمد بن علي بن جعفر بن منصور بن مت الأنصاري الهروي.

زوکړه:-

نوموړی امام د درې سوه شپږ نوي (۳۹۶ هـ) پر مهال دې نړۍ ته سترگې پرانيستې.

زده کړه، استاذان او شاگردان:-

نوموړي امام د خپلو زده کړو پر مهال د ډېرو پوهانو په وړاندي گونډه ماته کړه، هلته - دلته يې سفرونه وکړل، ډېري سيمې يې د پوهي په لټه کې گز وپل کړې، د اسلامي نړۍ له سترو ديني پوهانو يې خپل عالي تحصيلات وکړل چې د يو شمېر استاذانو نومونه يې په دې ډول دي:

عبد الجبار بن مجد الجراحي، القاضي أبو منصور
 مجد بن مجد الأزدي، أبو الفضل مجد بن أحمد
 الجارودي الحافظ، أبو سعيد عبد الرحمن بن أحمد بن
 مجد السرخسي، أبو الفوارس أحمد بن مجد بن أحمد بن
 الحويص البوشنجي الواعظ، أبو الطاهر أحمد بن مجد
 بن حسن الضبي، أحمد بن مجد بن مالك البزاز، أبو
 عاصم مجد بن مجد المزيدي، أحمد بن علي بن
 منجويه الأصبهاني الحافظ، أبو سعيد مجد بن موسى
 الصيرفي، علي بن مجد بن مجد الطرازي، أبو نصر
 منصور بن الحسين بن مجد المفسر، أحمد بن مجد بن
 الحسن السليطي، أبو بكر أحمد بن الحسن الحيري (
 خو روايات يې ترې نه دي كړي)، مجد بن جبرائيل بن
 ماحي، أبو منصور أحمد بن مجد بن العالي، عمر بن
 إبراهيم الهروي، علي بن أبي طالب، مجد بن مجد بن
 يوسف، الحسين بن مجد بن علي، يحيى بن عمار بن
 يحيى الواعظ، مجد بن عبد الله بن مجد بن إبراهيم
 الشيرازي، أبو يعقوب القراب الحافظ إسحاق بن
 إبراهيم بن مجد الهروي، أحمد بن مجد بن إبراهيم
 الوراق، سعيد بن العباس القرشي، غالب بن علي بن
 مجد، مجد بن المنتصر الباهلي المعدل، جعفر بن مجد
 الفريابي الصغير، مجد بن علي بن الحسين الباشاني،
 منصور بن رامش، أحمد بن أحمد بن حمد بن الحسين
 بن إسحاق الصائغ، مجد بن إبراهيم بن مجد بن يحيى
 المزكي، علي بن بشرى الليثي، مجد بن مجد بن
 يوسف بن يزيد، أبو صادق إسماعيل بن جعفر، مجد
 بن مجد بن محمود، علي بن أحمد بن مجد بن

خميرويه، مجد بن الفضل بن مجد بن مجاشع، مجد بن الفضل الطاقي الزاهد او نور...

د شاگردانو په لړ کې يې دا څېرې مشهورې او نوموتې دي:

المؤتمن الساجي، مجد بن طاهر، عبد الله بن أحمد بن السمرقندي، عبد الله بن عطاء الإبراهيمي، عبد الصبور بن عبد السلام الهروي، أبو الفتح عبد الملك الكروخي، حنبل بن علي البخاري، أبو الفضل مجد بن إسماعيل الفامي، عبد الجليل بن أبي سعد المعدل، أبو الوقت عبد الأول السجزي د ده خادم.

د ده په اړه د پوهانو اندونه:-

مؤتمن الساجي يې په اړه وايي:

يروى في مجالس وعظه الأحاديث بالإسناد ، وينهى عن تعليقها عنه . قال : وكان بارعا في اللغة ، حافظا للحديث ، قرأت عليه كتاب "ذم الكلام" .

ژباړه: د نصيحت په مجلس کې يې احاديث په سند راوړل او له دې يې منعه کوله چې له ده معلق روايت نقل شي، ده ويل: دی ښه لغت پوه او د حديثو حافظ وو، ما پر ده ذم الكلام لوستی.

قال أبو سعد السمعاني: سألت إسماعيل بن محمد الحافظ عن عبد الله بن محمد الأنصاري ، فقال : إمام حافظ.

ژباړه: ابوسعد السمعاني ويل له اسماعيل بن مجده مي د عبد الله بن مجد په اړه پوښتنه وكړه نو ويې ويل: امام او حافظ وو.

وقال عبد الغافر بن إسماعيل : كان أبو إسماعيل الأنصاري على حظ تام من معرفة العربية والحديث والتواريخ والأنساب ، إماما كاملا في التفسير.

ژباړه: عبد الغافر بن اسماعيل ويل: اسماعيل الانصاري په عربيت، حديث پوهنه، تاريخ او نسب کې ښه پوره علم در لود او په تفسير کې خو بشپړ امام وو. ليکنې او کړاوونه:-

امام ته د وخت جابرانو د خپل علم او غوره ايمان له امله تکلفيونه ور کول، نوموړي به خپل اعتقاد په ډاگه اعلاناوی، يو عالم يې په اړه کاري:

قال شيخ الإسلام في "ذم الكلام" ، في أوله عقيب حديث اليَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ ونزولها بعرفة : سمعت أحمد بن الحسن بن محمد البزاز الفقيه الحنبلي الرازي في داره بالرّي يقول : كل ما أحدث بعد نزول هذه الآية فهو فضلة وزيادة وبدعة.

ژباړه: شيخ الاسلام د « ذم الكلام » په لومړي سر کې د « اليوم اكملت لكم دينكم » تر حديث او د دې ايت چې پر عرفه نازل شوی وروسته ليکې: له احمد بن الحسن بن محمد البزاز چې حنبلي فقيه وو په رې ښار کې د ده پر کور واورېدل ويل يې: د دې ايت تر نزول وروسته چې هر څه پېښېږي هغه فضله، زيادت او بدعت دي.

له دې په ډاگه کې کېږي چې نوموړي يوازي قران او سنت ته عقیده در لوده او نور شيان يې په دين نه ور گډول، دا عقیده چې هر چا ساتلې نو ډېرو خلگو ور

سره کلک مخالفت کړی او په لار کې یې ډېر خنډونه ورته اچولي.

مورخينو د ده په اړه ليکلي چې پنځه کتابونه يې ليکلي او نومونه يې په دې ډول نقل شوي:

(۱) ذم الکلام

(۲) الاربعين د توحيد په اړه

(۳) او يو بل الاربعين د سنتو په اړه

(۴) منازل السائرين

(۵) او د امام احمد سيرت څکه نوموړی په فقهي

فروعو کې د ده په مذهب وو.

البته د «الفاروق» په نوم يې د حديثو يو بل کتاب هم شته چې نه پوهېږم د اولني دويم نوم به وي که بېل کتاب دی؟، په دې کې نوموړي د الله پر عرش د استوا په اړه سخت دريځ غوره کړی او ډېر دلائل يې راوړي چې الله پر عرش دی، ان که به څوک له دې منکر وو نو ده پر هغه چا لعنت وايه چې د الله له استوا به يې انکار کاوه. نوموړی په اخير کې له خپل نبار څخه هجرت ته اړ شو.

مړينه:-

نوموړی امام د (۸۴) کالو او يو څو مياشتو په عمر په ذی الحجه کې د (۴۸۱ هـ) پر مهال ومړ.

مراجع:-

(۱) طبقات الحفاظ مخ/۴۴۰

(۲) تذكرة الحفاظ ۳/۱۱۸۳

(۳) طبقات المفسرين ۱/۲۵۵

(۴) طبقات المفسرين للسيوطي مخ/۲۵

(۵) سير اعلام النبلاء ۱۸/۵۰۳

- (٦) شذرات الذهب ٣/٣٦٥
(٧) الوافي بالوفيات ١٧/٥٩٧
(٨) التقييد لمعرفة رواة السنن والمسانيد د (٣٨٦)
راوي پيژندنه
(٩) دمية القصر ٢ / ٨٨٨
(١٠) طبقات الحنابلة ٢ / ٢٤٧ - ٢٤٨
(١١) المنتظم ٩ / ٤٤ - ٤٥
(١٢) الكامل ١٠ / ١٦٨ - ١٦٩
(١٣) دول الإسلام ٢ / ١٠
(١٤) العبر ٣ / ٢٩٧ - ٢٩٨
(١٥) تذكرة الحفاظ ٣ / ١١٨٣ - ١١٩١
(١٦) البداية والنهاية ١٢ / ١٣٥
(١٧) النجوم الزاهرة ٥ / ١٢٧
(١٨) طبقات الحفاظ: ٤٤١ - ٤٤٢
(١٩) طبقات المفسرين للداوودي ١ / ٢٤٩ - ٢٥٠
(٢٠) طبقات المفسرين للادنه وي (١٧٤) كس
معرفي: ١٣٧/١
(٢١) تاريخ الخميس ٢ / ٣٦٠
(٢٢) كشف الظنون ١ / ٥٦، ٤٢٠، ٨٢٨، و ٢ / ١٨٢٨،
١٨٣٦
(٢٣) شذرات الذهب ٣ / ٣٦٥ - ٣٦٦
(٢٤) إيضاح المكنون ١ / ٣١٠ و ٢ / ١١٨
(٢٥) هدية العارفين ١ / ٤٥٢ - ٤٥٣
(٢٦) الرسالة المستطرفة: ٤٥
(٢٧) طبقات السبكي ٤ / ٢٧٢ - ٢٧٣

(۱۶) عبد الله بن سليمان بن اشعث السجستاني

لنډه پېژندنه:-

ابو بکر عبد الله ستر علمي شخصیت، د افغانستان وتلی محدث او مفسر، د نبوي حدیثو په ننگه یې له خپل پلار امام ابو داؤد سره ستر سفرونه کړي، یو شمېر لیکنې یې کړې چې زیاتره یې پر همدې حدیثي او تفسيري فن راڅرخي.

مورخانو یې د نسب لړۍ په دې ډول ذکر کړې:
عبد الله بن سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو بن عمران أبو بكر بن أبي داود الأزدي السجستاني.

زوکړه:-

نوموړی امام د دوه سوه دېرش (۲۳۰هـ) پر مهال زېږېدلی دی، نوموړی د خپلې زوکړې په اړه وايي:
أَخْبَرَنِي الطَّنَاجِيرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُ بْنُ أَحْمَدَ الْوَاعِظُ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سُلَيْمَانَ بْنِ الْأَشْعَثِ، يَقُولُ: وَلِدْتُ سَنَةَ ثَلَاثِينَ وَمِائَتَيْنِ.

طناجيري له عمر بن احمد څخه نقل کړی ده ويل چې عبد الله ويل: زه د دوه سوه دېرش پر مهال زېږدلی يم.

زده كړې او سفرونه:-
عبد الله له خپل پلار سره زياتو اسلامي ښارونو ته
سفرونه وكړل، زده كړې يې وكړې، د وخت له پوهانو
سره يې ملاقاتونه وكړل.

مورخين يې په اړه وايي:

رحل به أبوه من سجستان يطوف به شرقاً
وغرباً، وسمعه من علماء ذلك الوقت، فسمع
بخراسان، والجبال، أصبهان، وفارس، والبصرة،
وبغداد، والكوفة، والمدينة، ومكة، والشام، ومصر،
والجزيرة، والثغور واستوطن بغداد.

ژباړه: پلار يې له سجستانه ختيځ و
لوېديځ ته بوتلی، د همدې وخت له علماؤ
يې حديث واورېدل، په خراسان، جبال،
اصفهان، فارس، بصره، بغداد، كوفه، مدينه،
مكه، شام، مصر، جزيره او ثغور كې يې زده
كړې وكړې او بيا يې په بغداد كې هستوگنه
غوره كړه.

عبد الله د خپلو زده كړو د پيل په اړه داسي وايي:
وأول ما كتبت سنة إحدى وأربعين عن مُحَمَّد بن
أَسلم الطوسي، وكان بطوس، وكان رجلاً صالحاً
وسر بي أبي أما كتبت عنه، وقال لي: أول ما كتبت
كتبت عن رجل صالح.

ژباړه: ما په لومړي ځل د يوڅلوېښت
(يعني ۲۴۱هـ) پر مهال له محمد بن اسلم
الطوسي څخه ليكل وكړل او هغه په طوس
كې وو، دی ډېر نېك سړی وو، كله چې مي
له ده ليكنه وكړه پلار بوتلم راته ويې ويل:

لومړۍ ليکنه دي له نیک او صالح سړي
وکړه.

استاذان او شاگران:-

د اسلامي نړۍ دومره ښارونو ته د ورتګ پر مهال
نوموړي له ډېرو علماوو د پوهي لاس ته راوړلو وياړ تر
لاسه کړی، حديث يې ترې ويلي او له دې سره اړوند
علوم يې ترې لاس ته راوړي، د مشهورو استاذانو
نومونه يې په دې ډول دي:

علي بن خشرم المَرْوَزِيّ، أبو داود سليمان بن معبد
السنجي، سلمة بن شبيب، مُحَمَّد بن يَحْيَى الذهلي،
أَحْمَد بن الأَزهَر النيسابوري، إِسْحَاق بن منصور
الکوسج، مُحَمَّد بن بشار بن دار، مُحَمَّد بن المثنى،
عمرو بن علي، نصر بن علي، إِسْحَاق بن إِبراهيم
النهشلي، زياد بن أيوب، مُحَمَّد بن عبد الله المخرمي،
يعقوب الدورقي، يوسف بن موسى القطان، عباد بن
يعقوب الرواجني، أبو سعيد الأشج، مُحَمَّد بن مصفى
الحمصي، المسيب بن واضح السلمي، علي بن حرب
الموصللي، عيسى بن حماد زغبة، أَحْمَد بن صالح، أبو
طاهر بن السرح، مُحَمَّد بن سلمة المرادي، أبو الربيع
الرشديني.

څه وخت چې يې د زده کړو لړۍ ودروله او نورو ته
يې د ترلاسه شوي علم انتقال پيل کړ، نو ډېر زده
کوونکې يې په وړاندي راغونډ شول، په لويه پيمانه
شاگردان يې د تدريس په حلقه کې کښېنستل، د
اسلامي دنيا ډېری علمي مينه وال له دې چېنې د
خپلې تندې د ماتولو لپاره را وړاندي شول.

که یې د شاگردانو ټول نوملړ وليکل شي نو زیاتوب به یې د لوستونکو د ستومانۍ سبب شي، یوازي د څو مشهورو شاگردانو په یادولو یې بسنه کوم:

أبو بکر بن مُجاهد المقرئ، عبد الباقي بن قانع، دعلج بن أحمَد، عبد العزيز بن مُحَمَّد بن الواثق بالله، أبو بکر الشافعي، مُحَمَّد بن إِسْمَاعِيل الوراق، مُحَمَّد بن عبد الله بن الشخير، أبو عمر بن حيويه، أبو بکر بن شاذان، الدارقطني، ابن شاهين، أبو القاسم بن حبابه، مُحَمَّد بن عبد الرحمن المخلص، عيسى بن الوزير او نور...

د ده په اړه د پوهانو نظرونه:-

له ابو حامد بن الاسد څخه د ده په اړه نقل شوی:
 أَخْبَرَنَا عبيد الله بن عمر المرورودي، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سمعت أبا حامد بن أسد المكتب، يَقُول: ما رأيت مثل عبد الله بن سليمان بن الأشعث، يعني في العلم وذكر كلامًا كثيرًا ما ضبطته، إلا إبراهيم الحربي وأحسب أنه قَالَ: ما رأيت بعد إبراهيم الحربي مثله، أو كلامًا يشبه هذا.

ژباړه: عبید الله ویل ما ته می پلار بیان وکړ چې له ابو حامده می واورېدل ویل یې: د عبد الله بن سليمان په شان علمي شخصیت می نه دی لیدلی، ده زیاتې خبرې وکړې ما یادې نه کړې مگر ابراهیم حربي گومان کوم ویې ویل: تر ابراهیم الحربي وروسته می د ده په شان کس نه دی لیدلی او یا دې ته ورته خبرې.
 امام خطیب بغدادی یې په اړه داسې نقلوي:

أَخْبَرَنَا أَبُو مَنْصُورٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى الهمذاني، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْفَضْلِ صَالِحُ بْنُ أَحْمَدَ الْحَافِظُ، قَالَ: أَبُو بَكْرٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ سَلِيمَانَ إِمَامَ الْعِرَاقِ، وَعِلْمُ الْعِلْمِ فِي الْأَمْصَارِ، نَصَبَ لَهُ السُّلْطَانُ الْمَنْبِرُ فَحَدَّثَ عَلَيْهِ لِفَضْلِهِ وَمَعْرِفَتِهِ، وَحَدَّثَ دِيمًا قَبْلَ التَّسْعِينَ وَمِائَتَيْنِ، قَدِمَ هَمْدَانَ سَنَةَ نَيْفٍ وَثَمَانِينَ وَمِائَتَيْنِ، وَكَتَبَ عَنْهُ عَامَّةُ مَشَايِخِ بَلَدِنَا ذَلِكَ الْوَقْتِ، وَكَانَ فِي وَقْتِهِ بِالْعِرَاقِ مَشَايِخَ أَسَدَ مِنْهُ، وَلَمْ يَبْلُغُوا فِي الْأَلَةِ وَالْإِتْقَانِ مَا بَلَغَ هُوَ.

ژباړه: ابو منصور ويل ما ته ابو الفضل صالح بيان وکړ چې ابو بکر عبد الله بن سليمان د عراق امام وو، بنارونو ته يې پوه وړ وړه، پاچا د ده د فضل او غوراوي له امله منبر ورته کېښود او ده پرې بيان وکړ، تر دوه سوه نوي (۲۹۰ هـ) مخکې يې حديث بيان کړل، همذان ته تر دوه سوه اتيا لير مخکې راغی او د دې وخت مشايخو ترې ليکنې وکړې، د ده پر مهال په عراق کې تر ده باوري مشايخ ول، خو په تقوا او غوراوي کې د ده ځای ته نه وو رسېدلي.

بيا هم خطيب ليکې:

سَمِعْتُ الْحَسَنَ بْنَ مُحَمَّدٍ الْخَلَالَ، يَقُولُ: كَانَ أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي دَاوُدَ أَحْفَظَ مِنْ أَبِيهِ.

ژباړه: له حسن بن مجد الخلال څخه مي واورېدل ويل يې: ابو بکر تر خپل پلار ابوداؤد په حافظه کې زيات وو. له امام دارقطني څخه نقل شوی:

ذكر أبو عبد الرحمن السلمي أنه سأل الدارقطني،
عن أبي بكر بن أبي داود، فقال: ثقة إلا أنه كثير
الخطأ في الكلام على الحديث.

ژباړه: ابو عبد الرحمن السلمي ويل له
دارقطني مي د ابو بكر بن ابى داؤد په اړه
وپوښتل نو ويې ويل: باورى دى خو پر
احاديثو په كلام كې ډېر تېروتى.
په تاريخ بغداد او نورو كې د ده په اړه ليكل شوي
دي:

من كبار حفاظ الحديث. له تصانيف. كان إمام
أهل العراق، وعمي في آخر عمره. ولد بسجستان،
ورحل مع أبيه رحلة طويلة، وشاركه في شيوخه
بمصر والشام وغيرهما، واستقر وتوفي ببغداد.

ژباړه: د حديثو له سترو حافظانو څخه وو،
زياتې ليكنې يې كړې، د عراقيانو امام وو،
په وروستي عمر كې وړند شوى، په
سجستان كې پيدا شوى او له خپل پلار سره
يې اورده سفرونه كړي، د مصر او شام
دواړو په استاذانو كې وړ سره شريك دى،
په بغداد كې اوسېدلى او هملته مړ شوى
دى.

ليكنې:-

نوموړي امام په يو شمېر فنونو كې ليكنې كړې او
اسلامي امت ته يې د خپلو گټورو ليكنو يوه غوره او
گټوره زېرمه په مېراث پرې اېښې، مورخين يې د لاندي
كتابونو نوملړ يادوي:

(۱) المصاحف

(۲) المسند

٣ (السنن

٤ (التفسير

٥ (القراءات

٦ (الناسخ والمنسوخ

خطيب يې په اړه ليکي:

وصنف المسند، والسنن، والتفسير، والقراءات،
والناسخ والمنسوخ، وغير ذلك وكان فهمًا عالمًا
حافظًا.

ده مسند، سنن، تفسير، قراءات، د ناسخ
و منسوخ او نورو په اړه ليکنې کړې،
هوبنډار، پوه او د حديثو حافظ وو.

اولادونه:-

امام خطيب بغدادی يې د نورو معلوماتو تر
وراندې کولو وروسته د اولادونو په اړه هم مختصر څه
ليکلي دي:

وخلف ثمانية أولاد أبو داود ومحمد وأبو معمر
وعبيد الله وأبو أحمد عبد الأعلى وخمس بنات
أكبرهن فاطمة وحدثت.

ژباړه: شا ته يې اته اولادونه ايله کړل، ابو
داؤد مجد، ابو معمر عبید الله، ابو احمد
عبد الاعلی او پنځه لوڼې چې مشرې يې
فاطمه وه او له ده يې روايات هم کړي دي.

مړينه:-

نوموړی د درې سوه شپاړلس (٣١٦هـ) د ذي الحجې
پر دولس يا اتلس تاريخ وفات شوی، دا مهال يې عمر
(٨٧) کاله وو.

خطيب بغدادی ليکي:

أَخْبَرَنَا الْقَاضِي أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو الدَّوْدِي، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَتْحِ بْنِ الشَّخِيرِ الصَّيْرَفِيِّ، قَالَ: مَاتَ أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي دَاوُدَ يَوْمَ الْأَحَدِ لِاثْنَتَيْ عَشْرَةَ بَقِيَّتْ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ مِنْ سَنَةِ سِتِّ عَشْرَةَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ، وَصَلَّى عَلَيْهِ مَطْلَبُ صَاحِبِ الصَّلَاةِ، وَمَاتَ وَهُوَ ابْنُ سَبْعٍ وَثَمَانِينَ سَنَةً قَدْ مَضَى لَهُ مِنْهَا ثَلَاثَةٌ أَشْهُرَ، وَدُفِنَ فِي مَقْبَرَةِ بَابِ الْبَسْتَانِ، وَصَلَّى عَلَيْهِ زَهَاءُ ثَلَاثَ مِائَةٍ أَلْفِ إِنْسَانٍ وَأَكْثَرَ، وَصَلَّى عَلَيْهِ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاضِعَ، وَأَخْرَجَ صَلَاةَ الْغَدَاةِ، وَدُفِنَ بَعْدَ صَلَاةِ الظُّهْرِ.

ژباړه: قاضي ابو بكر محمد بن عمر ويل چې محمد بن عبد الله بن الفتح خبر راکړ ويل يې چې ابو بكر بن ابي داؤد د پيلنۍ د ذي الحجې پر دولس تاريخ ومړ چې درې سوه شپاړس سنه وه. لمنځونو ته ټاکلي امام مطلب الهاشمي پرې لمونځ وکړ دا مهال يې عمر (۸۷) کاله وو چې درې مياشتې يې تېرې شوې وې، د باب بستان په هديره کې ښخ شو او له درې لکو څخه زياتو انسانانو پرې د جنازې لمونځ وکړ، د جنازې لمونځ يې څلور ځايه وشو، سهار يې جنازه وايستل شوه او ماپښين تر لمانځه وروسته ښخ کړل شو.

مراجع:-

د تفصيلي پېژندنې لپاره يې دې کتابونو ته رجوع کولای شئ:

(۱) تذکرة ۲: ۲۹۸

(۲) الوفيات ۱: ۲۱۴ د ده د پلار په پېژندنه کې

- ٣ (غاية النهاية ١: ٤٢٠)
- ٤ (ميزان الاعتدال ٢: ٤٣)
- ٥ (ابن عساكر ٧: ٤٣٩)
- ٦ (لسان الميزان ٣: ٢٩٣)
- ٧ (تاريخ بغداد (٥٠٩٥) كس معرفي ٩: ٤٧١)
- ٨ (طبقات الحنابلة ٢: ٥١)
- ٩ (المنتظم، لابن الجوزي ٣/٢٧٥)
- ١٠ (تاريخ أصبهان ٢/٦٦)
- ١١ (طبقات العبادي ٦٠)
- ١٢ (الفهرست ٣٢)
- ١٣ (وفيات الأعيان ١/٢١٤)
- ١٤ (الرسالة المستطرفة ٤٦)
- ١٥ (طبقات السبكي ٣/٣٠٧)
- ١٦ (طبقات ابن الجزري ١/٤٢٠)
- ١٧ (الأعلام ٤/٩١)
- ١٨ (شذرات الذهب ٢/٢٧٣)
- ١٩ (مرآة الجنان ٢/٢٦٩)

(۱۷) ابو ذر عبد بن احمد الهروي

لنډه پېژندنه:-

ابو ذر د هرات له نوموتو پوهانو او ليکوالو علماؤ څخه گڼل کېدی، له مستملي، الحموي او کهشمانی هر يوه څخه يې په حرم کې صحيح روايت کړی، نوموړی ثقه راوي، ستر محدث، غوره ليکوال او د يو شمېر کتابونو مصنف هم دی، مورخين يې د نسب لړۍ په دې ډول راوړي:

الحافظ الإمام المجود، العلامة، شيخ الحرم، أبو ذر، عبد بن أحمد بن محمد بن عبد الله بن غفير بن محمد، المعروف ببلده بابن السماك، الأنصاري الخراساني الهروي المالكي، صاحب التصانيف.

دی په فقهي تگلاره کې د امام مالک پلوی وو ځکه يې مالکې بولي، خراسان د همدې سيمې پخوانی نوم دی له دې امله خراساني هم دی او د هرات اوسېدونکی دی ځکه يې نو نسبت هرات ته کېږي.

زوکړه:-

ده په خپلو ليکنو د خپل پيدائښت په اړه هم ليکلي

دي:

ولدت سنة خمس أو ست وخمسين وثلاث مائة.

زه په درې سوه پنځه يا شپږ پنځوست
کې پيدا شوی يم.

زده کړه، استاذان او شاگردان:-

نوموړي له ماشومتوبه زده کړو ته مخه کړه، اول
يې د هرات پر ځينو استاذانو زده کړې وکړې او
وروسته يې د اسلامي نړۍ نورو ښارونو ته هم
سفرونه وکړل، بلخ، بغداد، دمشق، سرخس، مکه،
بصره او نور ښارونه يې د علم په موخه ولټول، په
هرات کې يې له دې استاذانو زده کړې وکړې:

ابو الفضل مجد بن عبد الله بن خميره، بشر بن
مجد المزني او نور...
په بغدا کې:

عبید الله بن عبد الرحمن الزهري، أبو عمر بن
حيويه، علي بن عمر السكري، أبو الحسن الدارقطني
او نور...

په بصره کې:
أبو بكر هلال بن مجد بن مجد، شيبان بن مجد
الضبي بالبصرة او نور...

په دمشق کې:
وعبد الوهاب الكلبي او نور...
په مصر کې:

أبو مسلم الكاتب او د ده له امثالو...
په سرخس کې:
زاهر بن أحمد الفقيه.

په بلخ کې:
أبو إسحاق إبراهيم بن أحمد المستملي.
په مکه کې:

أبو إسحاق إبراهيم بن محمد بن أحمد بن عثمان
الدينوري أو نور...

وَألف "معجماً" لشيوخه ، وحدث بخراسان
وبغداد والحرم.

ژباړه: د خپلو استاذانو پر نومونو يې
معجم وليکه او په خراسان، بغداد و حرم
کې يې حديث بيان کړي.

د تدريس پر مهال دې شاگردانو ترې خپله علمي
تنده خړوبه کړه:

زوی يې أبو مکتوم عيسى، موسى بن علي
الصقلي، علي بن محمد بن أبي الهول، القاضي أبو
الوليد الباجي، أبو عمران موسى بن أبي حاج الفارسي،
أبو العباس بن دلهات، محمد بن شريح، أبو عبد الله بن
منصور، عبد الله بن الحسن التنيسي، أبو صالح أحمد
بن عبد الملك المؤذن، علي بن بكار الصوري، أحمد بن
محمد القزويني، أبو الطاهر إسماعيل بن سعيد النحوي،
عبد الله بن سعيد الشنتجالي، عبد الحق بن هارون
السهمي، أبو الحسين بن المهدي بالله، علي بن عبد
الغالب البغدادي، أبو بكر أحمد بن علي الطريثي،
أبو شاكر أحمد بن علي العثماني.

په اجازه بيا دې پوهانو ترې نقل کړی:

أبو عمر بن عبد البر، أبو بكر الخطيب، أحمد بن
عبد القادر اليوسفي، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن
غلبون الخولاني.

د ده په اړه د پوهانو ويناوې:-

قال عبد الغافر بن إسماعيل في "تاريخ نيسابور"
: كان أبو ذر زاهدا ، ورعا عالما ، سخيا لا يدخر

شيئا ، وصار من كبار مشيخة الحرم ، خرّج على
"الصحيحين" تخريجا حسنا ، وكان حافظا ، كثير
الشيوخ.

ژباړه: عبد الغافر بن اسماعيل د نيشاپور
په تاريخ كې وايي: ابو ذر زاهد، متقي، پوه،
سخي چې هيڅ يې نه زيرمه كول، د حرم
له سترو شيخانو وو، پر صحيحينو يې غوره
تخريج كړي، حافظ او له ډېرو شيخانو يې
زده كړې كړې.

قال أبو بكر الخطيب : قدم أبو ذر بغداد ، وحدث
بها وأنا غائب ، وخرج إلى مكة ، وجاور ، ثم تزوج
في العرب ، وأقام بالسروات ، فكان يحج كل عام ،
ويحدث ، ثم يرجع إلى أهله ، وكان ثقة ضابطا ديناً.

ژباړه: خطيب بغدادي وايي: ابو ذر بغداد
ته راغی او حديث يې بيان کړل خو زه ترې
وتلی وم، بيا مکه ته ولاړ او هلته
واوسېدی، بيا يې په عربو کې نکاح وکړه او
سروات کې يې هستوگنه غوره کړه، هر
کال به يې حج کاوه او حديث به يې بيانول
بيا به خپل کور ته راگرزېدی، دی باوري،
ساتونکی او د ديانت خاوند وو.

د ترتيب المدارک ليکوال وايي:
كان رحمه الله، مالكي المذهب، إماماً في الحديث
حافظاً له، ثقة ثبتاً.

دی مالکې مذهبه، په حديثو کې امام او
حافظ وو، د ثقاهت او ثبت مرتبه يې وه.

ليکنې:-

قاضي عياض يې د کتابونو نوملړ په دې ډول بيانوي:

- (۱) مستدرک على الصحيحين
  - (۲) السنة
  - (۳) الجامع
  - (۴) الدعاء
  - (۵) فضائل القرآن
  - (۶) دلائل النبوة
  - (۷) شهادة الزور
  - (۸) العيدين
  - (۹) فضائل مالك
  - (۱۰) الصحيح المسند المخرج على الصحيحين
  - (۱۱) مسانيد الموطأ
  - (۱۲) كرامات الأولياء
  - (۱۳) المناسك
  - (۱۴) الربا
  - (۱۵) اليمين الفاجرة
  - (۱۶) مشيخته
- خو له دې پرته دا کتابونه هم ده ته منسوب شوي:
- (۱) كتاب الدواة
  - (۲) كتاب القرآن - کېدای شي دا هم د فضايلو په اړه وي.
  - (۳) كتاب فضائل يوم عاشوراء
  - (۴) كتاب الرؤيا والمنامات
  - (۵) كتاب بيعة العقبة
  - (۶) حديث الجعرانة وخيبر

(٧) شهادة النبي وأصحابه
(٨) ما روي في بسم الله الرحمن الرحيم
مرينه:-

نوموري امام په ذي العقده كې د (٤٣٤ هـ) پر مهال له دې نړۍ سترگې پټې كړې، يو روايت د (٣٥) هم راغلى خو سهي (٣٤) دى.

مراجع:-

- (١) تاريخ بغداد ١١ / ١٤١
- (٢) والمنتظم لابن الجوزي ١ / ١١٥
- (٣) والعبر ٣ / ١٨٠
- (٤) وتذكرة الحفاظ ٣ / ترجمة ٩٩٧
- (٥) والنجوم الزاهرة لابن تغرى بردي ٥ / ٣٦
- (٦) وشذرات الذهب لابن العماد الحنبلي ٣ / ٢٥٤
- (٧) المنتظم لابن الجوزي ١٥ / ٢٨٧
- (٨) سير أعلام النبلاء ١٧ / ٥٥٩
- (٩) ترتيب المدارك وتقريب المسالك ابو ذر الهروي ٧ / ٢٢٩

(۱۸) امام عثمان بن سعيد الدارمي

لنډه پېژندنه:-

امام سعيد ستر دين پوه، وتلی محدث، د حديثو په زده کړو او راغونډولو کې هڅاند او د افغانستان په لويديځ کې د پراته بنار هرات اوسېدونکی وو، د نومړي د نسب سلسله مورخين داسي بيانوي:

الإمام الحافظ الناقد عثمان بن سعيد بن خالد بن سعيد التميمي الدارمي السجستاني، المكنى بأبي سعيد، صاحب "المسند" الكبير والتصانيف.

زوکړه:-

نوموړی امام تر دوه سوه (۲۰۰ هـ) مخته زېږېدلی.

زده کړې، استاذان او شاگردان:-

نومړی امام د زده کړو او نبوي حديثو د راټولولو په هدف په زیاتو سفرونو مشهور دی، مصر، عراق، حرمینو، شام، جزیره او نورو ډېرو سیمو ته یې اوږده او لنډ سفرونه کړي، د سیمو له سترو پوهانو یې زده کړې کړې او نبوي حديث یې ترې روایت کړي.

امام عثمان په سنتو کې امام او په مناظره کې رسېدلی وو، له گڼو خلگو سره یې په ځینو مسایلو کې نظریاتي اختلاف در لود او د ځینو په رد کې یې د قلم

په څوکه کاغذ هم رنگولی چې د لیکنو په بحث کې به یې نومونه هم یاد کړو.

لنډه دا چې هروي د وخت وتلی امام او محدث وو، د خپل وخت له دوو سره سم یې هغه اړین علوم چې د یوه عالم لپاره یې وپل او لوست ضروري وو پر دې استاذانو ولوستل:

أبو الیمان، یحیی بن صالح الوحاطی، سعید بن أبي مریم، مسلم بن إبراهيم، عبد الغفار بن داود الحراني، سليمان بن حرب، أبو سلمة التبوذكي، نعيم بن حماد، عبد الله بن صالح، د لیث کاتب، محمد بن كثير، مسدد بن مسرهد، أبو توبة الحلبي، عبد الله بن رجاء الغداني، أبو جعفر النفيلي، أحمد بن حنبل، یحیی بن معین، علي بن المدیني، إسحاق بن راهويه، فروة بن المغراء، أبوبکر بن أبي شيبة، یحیی الحماني، سهل بن بکار، أبو الربیع الزهراني، محمد بن المنهال، الهيثم بن خارجة. یو مورخ د نومړي په اړه داسي کاري:

وتلقى علوم اللغة العربية على يد ابن الاعرابي (شيخ اللغويين والنحاة)، وعلم الفقه على المذهب الشافعي على يد أبي يعقوب البويطي، وعلم الحديث النبوي على يد يحيى بن معين وعلي بن المديني وأحمد بن حنبل وتقدم في هذه العلوم، وصار في كل منها إماماً. كما كان من أشهر رواة المسائل عن يحيى بن معين في علم الرجال.

إشتهر بكثرة أسفاره، وسمع من علماء الحجاز والشام (مثل هشام بن عمار) ومصر (مثل نعيم بن حماد) والعراق وشبه الجزيرة العربية وبلاد العجم.

ژباړه: د عربي لغت علوم يې له ستر لغت پوه او نحوي ابن الاعرابي څخه ولوستل، له ابو يعقوب البويطي څخه يې شافعي فقه زده کړه، نبوي حديث يې له يحيى بن معين، علي بن المديني او امام احمد بن حنبل څخه زده کړل او په دې کې ښه وځلېدی او په دې هر فن کې امام شو لکه چې له ابن معين څخه يې د حديثي راويانو په اړه د هغه اقوال نقل کړي. په زياتو سفرونو مشهور شو، د حجاز او شام لويو پوهانو يې حديث واورېدل لکه هشام او عمار، همدارنگه د مصر لکه نعيم بن حماد، عراق، عربي جزيره او د عجمو نور ښارونه.

نومړی محدث د علم او عمل يوه ژوندی بېلگه وه، له همدې امله يې له بدعتيانو ډېر نفرت کېدی، د ده په اړه مورخين وايي چې د کراميه په شان ډلو څخه يې چې په دين کې يې بدعات ايجادول سخت بد وړل، يو مورخ ليکي:

كما عرف بشدته على الكرامية، فهو الذي قام
وأنكر عليهم حتى طرد محمد بن كرام - رأس
الكرامية - من مدينة هراة.

دی پر کراميه وو ډېر سخت وو، ده يې مقابله وکړه او نيوکې يې پرې وکړې؛ ان محمد بن کرام چې د کراميه وو مشر وو له هراته وشاری.

کله چې له زده کړو فارغ شو، د زده کړي علم د انتقال چاره يې پيل کړه نو د اسلامي نړۍ له هر لوري د علم مينه وال ور ته را مات شول، د علمي ډېوې پتنگانو خپل همدې هدف ته په راتلو کې تلوار کاوه او په لير وخت کې يې شهرت د اسلامي نړۍ گوټ گوټ ته ورسېد، د شاگردانو په لړ کې يې د مشهورو نومونه په دې ډول دي:

أبو عمرو أحمد بن محمد الحيري، محمد بن إبراهيم الصرام، مؤمل بن الحسين، أحمد بن محمد بن الأزهر، محمد بن يوسف الهروي، أبو إسحاق بن ياسين، محمد بن إسحاق الهروي أحمد بن محمد بن عبدوس الطرائفي، أبو النضر محمد بن محمد الطوسي الفقيه، حامد الرفاء، أحمد بن محمد العنبري، أبو الفضل يعقوب القراب، و خلق كثير من أهل هراة، وأهل نيسابور. يعني په ټوله کې د هرات او نيشاپور زياتو پوهانو ترې گټه پورته کړې.

د ده ليکنې، په اړه يې د پوهانو ويناوې او د حديثو په کتابونو کې يې روايات:-

قال عنه ابن حبان في كتابه الثقات: "إمام من أئمة الدنيا"، وروى له ابن حبان حديثاً في صحيحه، كما روى عنه الحاكم النيسابوري في "المستدرک على الصحيحين" والبيهقي في سننه العديد من الأحاديث.

ژباړه: په کتاب الثقات کې ابن حبان ليکې: د نړۍ له امامانو يو امام دی. ابن حبان په خپل صحيح کې ترې يو روايت کړی، لکه چې امام حاکم په خپل مستدرک

على الصحيحين او بيهقي په خپل سنن كې
 ترې يو شمېر روايات كړي.
 د ليكنو په اړه يې داسي كښل شوي:

صنف كتاب "المسند الكبير" (المعروف بمسند
 الدارمي هذا غير "مسند الدارمي" المشهور الذي
 صاحبه هو أبو محمد عبد الله الدارمي) كما صنف كتاباً
 في الرد على بشر المريسي اسمه نقض عثمان بن
 سعيد على المريسي الجهمي العنيد فيما افتري على
 الله في التوحيد، والمشهور باسم "النقض على
 المريسي" أو "نقض الدارمي"، كما صنف كتاب
 الرد على الجهمية، للرد على تلك الفرقة المعروفة.

يو ستر مسند چې (د مسند الدارمي په
 نوم مشهور دئ ليكلي داله هغه مشهور
 مسند الدارمي چې ابو محمد عبد الله
 الدارمي ليكلي بېل دئ) او يو بل كتاب يې
 د بشر المريسي په رد كې چې نوم يې «
 نقض عثمان بن سعيد على المريسي
 الجهمي العنيد فيما افتري على الله في
 التوحيد» دئ ليكلي، خو په نقض المريسي
 او يا نقض الدارمي مشهور دئ همدارنگه
 يې بل كتاب د مشهورې دلې جهميه پر رد
 كې د الرد على الجهمية په نوم ليكلي دئ.
 قال الحاكم : سمعت محمد بن العباس الضبي ،
 سمعت أبا الفضل يعقوب بن إسحاق القراب يقول :
 ما رأينا مثل عثمان بن سعيد.

امام حاكم ويل له محمد بن العباس
 الضبي څخه مي واورېدل ده ويل له ابو

الفضل يعقوب بن اسحاق خخه مي
 واورېدل ويل يې: ما د عثمان بن سعيد په
 شان خوک نه دي ليدلي.
 وقال أبو حامد الأعمشي : ما رأيت في المحدثين
 مثل محمد بن يحيى و عثمان بن سعيد , ويعقوب
 الفسوي.

ابو حامد الاعمشي ويل: ما په محدثينو
 کې د محمد بن يحيى، عثمان بن سعيد او
 يعقوب الفسوي په شان کسان نه دي
 ليدلي.

وقال أبو عبد الله بن أبي ذهل : قلت لأبي الفضل
 القراب : هل رأيت أفضل من عثمان بن سعيد
 الدارمي ؟ فأطرق ساعة , ثم قال : نعم , إبراهيم
 الحربي , وقد كنا في مجلس الدارمي غير مرة , ومر
 به الأمير عمرو بن الليث , فسلم عليه , فقال :
 وعليكم , حدثنا مسدد . . . . ولم يزد على رد السلام.

ابو عبد الله بن ابي ذهل ويل ما ابو
 الفضل القراب ته وويل: ايا د عثمان بن
 سعيد الدارمي په شان کس دي ليدلي؟ لږ
 وخت چوپ شو بيا يې وويل: هو! ابراهيم
 الحربي، مور تر خوځلې د دارمي په مجلس
 کې وو هلته به امير عمرو بن الليث تير شو
 سلام به يې ورته وکړ ده به ورته ويل:
 وعليکم، مور ته مسدد حديث بيان کړ او
 يوازي يې سلام خواباوی.

قال عثمان بن سعيد : من لم يجمع حديث شعبة
 وسفيان ومالك , وحماد بن زيد , وسفيان ابن عيينة ,
 فهو مفلس في الحديث - يريد أنه ما بلغ درجة الحفاظ

عثمان بن سعيد ويل: خوك چې د
شعبه، سفیان، مالک، حماد بن زید او
سفیان بن عیینه حدیث را غوند نه کړي
هغه په حدیثو کې مفلس دی، یعنی په
حدیثو کې د حفظ درجې ته نه شي
رسېدلای.

بیا وايي:

وبلا ريب , أن من جمع علم هؤلاء الخمسة ,
وأحاط بسائر حديثهم , وكتبه عالیا ونازلا , وفهم
علاه , فقد أحاط بشطر السنة النبوية , بل بأكثر من
ذلك.

له شك پرته كه چا د دې پنځو علم
يوځای کړ او د دوی پر ټولو احاديثو يې
احاطه وکړه عالي او نازل يې نوېشته کړل
د حدیثو علل يې وپېژندل نو هغه پر
نيمايي سنتو احاطه وکړه بلکې تر دې هم
پر زیاتو.

قال محمد بن إبراهيم الصرام : سمعت عثمان بن
سعيد يقول : لا نكيف هذه الصفات , ولا نكذب بها ,
ولا نفسرها.

مجد بن ابراهيم الصرام ويل له عثمان بن
سعيد خخه مي واورېدل ويل يې: نه مور د
دې(الهي) صفاتو کیفیت بيانوو، نه يې
دروغ گڼو او نه يې تفسير وو.

ومن كلام عثمان -رحمه الله- في كتاب "النقض"
له : اتفقت الكلمة من المسلمين أن الله -تعالى- فوق
عرشه , فوق سماواته.

د عثمان رحمه الله په النقض نومي
کتاب کې خپله وينا ده: ټول مسلمانانو په
يوه خوله دي چې الله پر عرش لور او تر
اسمانو هم لور دی.
وقال الحسن بن صاحب الشاشي : سألت أبا داود
السجستاني عن عثمان بن سعيد , فقال : منه تعلمنا
الحديث.

حسن بن صاحب الشاشي ويل له ابو
داؤد السجستاني مي د عثمان بن سعيد
په اړه يوبښتنه وکړه، نو وې ويل: له همدې
مو حديث زده کړي.

مړينه:-

نوموړی امام په دوه سوه اتيا (۲۸۰ هـ) کې له دې
نړۍ وکوچېد.

مراجع:-

د لـا زياتو تفصيلاتو لپاره دې کتابونو ته رجوع
کولای شئ:

(۱) سير أعلام النبلاء (۱۳ / ۳۱۹)

(۲) تاريخ مدينة دمشق لابن عساكر (۳۸ / ۳۶۱)

(۳) الجرح والتعديل لابن أبي حاتم (۶ / ۱۵۳)

(۴) الثقات لابن حبان (۸ / ۴۵۵)

(۵) عقيدة السلف وأصحاب الحديث للصابوني /

تحقيق: أبو اليمين المنصوري (ص ۱۱۲-۱۱۳)

(۶) طبقات الشافعية الكبرى (۲ / ۳۰۲)

(۱۹) علامه ملا علي قاري

لنډه پېژندنه:-

ملا علي قاري د هرات وتلی محدث، مذهب يې حنفي، د ډېرو کتابونو ليکوال، غوره قاري چې له همدې امله ورته قاري يا هم په ځينو مواضعو کې مقررئ ويل شوي دي، تاريخ پوهانو يې د نسب سلسله داسي بنودلې ده:

الامام، المحدث، المفسر، الفقيه، المقررئ نور الدين ابو الحسن علي بن سلطان مجد القارئ الهروي المكي چې په ملا علي قاري شهرت لري.

قاري يې ځکه بولي چې په علم القراءت کې يې بڼه مهارت درلود، له همدې کبله يې ځيني وختونه په ليکنو کې د قاري پر ځای مقررئ هم ليکلی وي، هروي يې له دې امله بولي چې د افغانستان په لوېديځ کې مشهور بنار هرات ته يې نسبت کېږي او نوموړی د دې بنار اوسېدونکی وو، مکې ته يې ځکه نسبت شوی چې هلته اوسېدی او هملته وفات شوی دی.

زوکړه:-

نوموړی امام په هرات بنار کې د نهه سوه دېرش (۹۳۰ هـ) پر مهال زېږېدلی دی.

زده كړه او سفرونه:-

ملا علي قاري په همدې ښار كې ستر شوی، دلته يې لومړۍ زده كړې كړې او قران يې هم حفظ كړی وو، علم تجويد يې د هرات ښار له مشهور مقرئ معين الدين بن الحافظ زين الدين الهروي څخه لوستی وو، اولنۍ زده كړې يې د خپل وخت پر سترو ښوونكو وكړې او بيا يې د عالي تحصيلاتو لپاره مكې مكرمې ته سفر وكړ.

نوموړي په مكه كې د سترو علماؤ له حلقوي غونډو ښه استفاده وكړه، هلته له شته علماؤ يې خپله ديني تنده خړوبه كړه، مكه د وخت علمي مركز وو له دې امله امام هم بل لور ته سفر ونه كړ، په همدې ځای كې له عالي زده كړو فارغ او همدلته يې د ليكنو او نورو ته د زده كړو لړۍ هم پيل كړې ده. نوموړي په مكه كې د هستوگنې پر مهال دا ليكنې كړې:

(۱) فتح باب العنايه بشرح النقاية په (۱۰۰۳) هجري كې.

(۲) په (۱۰۰۶) هجري كې د شرح شرح نخبه الفكر له تكملې هم فارغ شو.

(۳) په (۱۰۰۸) كې يې مرقاة المفاتيح شرح مشكوة المصابيح شرح هم بشپړه كړه.

(۴) په همدې كال كې يې جمع الوسائل في شرح الشمائل هم وليكله.

(۵) دارنگه له رفع الجناح وخفض الجناح باربعين حديثا في فضل النكاح ليكنې څخه هم د (۱۰۱۰ هجري) پر مهال وزگار شو.

٦) په (١٠١١) هجري كې د الضابطية للشاطبية اللامية له ليكنې هم فارغ شو.

فقهي مذهب:-

په دې كې شك نه شته چې نوموړی امام حنفي مذهب و، دا خبره په خپله امام په خپلو ليكنو كې گڼ ځايونه كړي ده، لكه چې د « البسمة » په (٣٥) مخ كې ليكي:

وانا افقر عباد الله الغني المغنى على بن سلطان
بن محمد الهروي القاري الحنفي.

دارنگه يې په مرقاة (٢ / ٥٠٥) كې ليكلي:
فان الفاتحة والسورة واجبتان في مذهب ساداتنا
الحنفية.

نوموړي د خپل ژوند پر مهال په ليكنو كې د حنفي مذهب خدمت هم كړی دی، ښې بيلگي يې « فتح باب العناية بشرح النقاية، والاثمار الجنية في اسماء الحنفية » ليكنې دي.

امام د خپل مذهب د مسائلو په اثبات، تاييد او ليكلو كې هم پوره ونډه اخيستې په دې ميدان كې يې غوره مثال د ده بې جوړې كتاب « مرقاة المفاتيح » دی.

استاذان:-

په خپل ښار هرات كې چې ده پر كومو استاذانو زده كړې كړې د هغو نومونه نه دي تر لاسه شوي يوازي د يوه استاذ نوم چې ده پرې قراءت لوستی نوموړي په خپله رساله « شم العوارض في ذم الروافض » كې ياد كړی چې معين الدين نومېدی.

امام په مکه کې د مختلفو فنونو پر بېلا بېلو
استاذانو زده کړې وکړې، چې د مشهورو نومونه يې
دادي:

ابو العباس احمد بن محمد بن علي الهيتمي
الشافعي، نوموړي ملا علي قاري په سترو القابو
نازولی چې د ده پر بڼه علمیت او ستر شان دلالت
کوي.

يو شمېر ليکنې هم لري لکه « تحفة المحتاج فی
شرح النهاج، والزواج عن اقتراف الكبائر، الفتاوى
الحديثية».

علاء الدين علي بن حسام الدين الهندي چې په
علي المتقي الهندي شهرت لري، ملا علي قاري په
مرقاة کې بڼه ستايلی او گڼې ليکنې لري چې مشهور
تاليف يې کنز العمال دی.

زين الدين عطية بن علي بن حسن السلمي
الشافعي ملا علي قاري په مرقاة کې په « عمدة
المفسرين » لقب ياد کړی.

مير کلان محمد سعيد الحنفي الخراساني ستر عالم
او محدث وو.

عبد الله السندي الحنفي، غور او تکره عالم وو؛ دا
هم په مکه کې مړ شوی.

مفتي محمد بن علاء الدين مشهور په قطب الدين
النهروالي الهندي الحنفي، په فقه، تفسير، عربيت نظم
او شعر کې يې لوی لاس در لود، د ملا علي قاري په
وينا چې دا هم په مکه کې وفات شوی.

مشهور شاگردان:-

په خپل ښار هرات کې يې تدريس نه دئ کړی، البته په مکه کې ډېرو د علم مينه والو خپله علمي تنده پرې ماته کړه، په لاندي کړنو کې يې مشهور شاگردان يادوم:

محي الدين عبد القادر بن محمد بن يحيى الحسيني الطبري الشافعي المكي، د مکې امام او خطيب د يو شمېر ليکنو ليکوال لکه الاصداف السننية في الاوصاف الحسينية، الايات المقصورة في الايات المقصورة، حسن السريره في حسن السيرة او نور...
 عبد الرحمن بن عيسى بن مرشد العمري المرشدي الحنفي د مسجد حرام خطيب او د احنافو مفتي، مشهور تاليفات يې براءة الاستهلال فيما يتعلق بالشهر والهلال، تعميم الفائده بتتميم السورة المائده، صفة الراح من مختار الصحاح دي.

ابو عبد الله محمد بن عبد العظيم مشهور په محمد بن فروخ الموروي، د القول السديد في بعض مسائل الاجتهاد والتقليد په نوم يې مشهوره رساله هم ليکلې. زيات نور شاگردان يې هم شته چې په راوړلو يې ليکنه اورډېري.

ليکنې:-

نوموري د تدريس تر څنگ د تاليف ميدان هم تش نه وو ايله کړی، په دې ميدان کې يې هم بې جوړې ليکنې کړې او نن هم ور څخه اسلامي نړۍ گټه پورته کوي، يو شمېر ليکنو ته يې مور مخکې هم اشاره وکړه خو دلته به يې بيا هم د ده د ليکنو په نوملړ کې يادې کړو:

(١) الاثمار الجنية في اسماء الحنفية

- (٢) الاحاديث القدسية والكلمات الانسية
- (٣) الادب فى رجب
- (٤) ادلة معتقد ابى حنيفة فى ابوى الرسول
- (٥) الاستدعاء فى الاستسقاء
- (٦) الاسرار المرفوعة فى الاخبار الموضوعة
- (٧) الاعتناء بحكم الغناء
- (٨) اعراب القاري على اول الابواب البخاري
- (٩) انوار الحُجج فى أسرار الحُجج
- (١٠) انوار القران و اسرار الفرقان
- (١١) بيان فعل الخير اذا دخل مكة من حج عن الغير
- (١٢) البيئات فى بيان الايات
- (١٣) تبعيد العلماء عن تقريب الامراء
- (١٤) التجرين فى اعراب كلمة التوحيد وما يتعلق
بمعناها من التمجيد
- (١٥) تخريج قراءات البيضاوي
- (١٦) التدهين للتزيين على وجه التبيين
- (١٧) تزيين العبارة لتحسين الاشاره
- (١٨) تسليم الاعمى عن بلية العمى
- (١٩) التصريح فى شرح التسريح
- (٢٠) تطهير الطوية بتحسين النية
- (٢١) توضيح المباني شرح مختصر المنار
- (٢٢) جمع الوسائل فى شرح الشمائل
- (٢٣) حاشية الجمالين على تفسير الجلالين
- (٢٤) الحذر فى امر الخضر
- (٢٥) الحرز الثمين للحصن الحصين
- (٢٦) الحزب الاعظم والورد الافخم
- (٢٧) الحظ الاوفر فى الحج الاكبر

- (٢٨) الدرّة المضية فى الزيارة المصطفوية الرضية
(٢٩) الذخيرة فى رجاء المغفرة للكبير
(٣٠) الرد على القائلين بوحدة الوجود
(٣١) رد الفصوص، المسمى : مرتبة الوجود ومنزلة
الشهود
(٣٢) رسالة فى بيان افراد الصلاة عن السلام
(٣٣) رفع الجناح وخفض الجناح
(٣٤) الروضة البهية فى شرح احاديث القدسية
الاربعينية
(٣٥) سلاله الرساله فى ذم الروافض من اهل
الضلاله
(٣٦) شرح رساله الفاظ الكفر لبدر الرشيد
(٣٧) شرح الشاطبيه
(٣٨) شرح شرح نُخبة الفكر
(٣٩) شرح الشيفا فى حقوق المصطفى
(٤٠) شرح عين العلم وزين الحلم
(٤١) شرح الفقه الاكبر
(٤٢) شرح كتاب الموطأ برواية مجد بن الحسن
الشيبياني
(٤٣) شرح مسند ابى حنيفه
(٤٤) شفاء السالك فى ارسال مالك
(٤٥) شم العوارض فى ذم الروافض
(٤٦) صلاة الجوائز فى صلاة الجنائز
(٤٧) الضابطية للشاطبيه اللامية
(٤٨) ضوء المعالي لبدء الامالى
(٤٩) فتح الاسماع فى شرح السماع
(٥٠) مرقة المفاتيح شرح مشكوة المصاييح

- (٥١) الصنيعة الشريفة في تحقيق البقعة النيفة
(٥٢) الطواف بالبيت ولو بعدم الهدم
(٥٣) العفاف عن وضع اليد في الطواف
(٥٤) العلامات البيئات في فضائل بعض الآيات
(٥٥) عمدة الشمائل
(٥٦) فتح الاسماع في شرح السماع
(٥٧) فتح باب الاسعاد في شرح قصيدة بانة

سعاد

- (٥٨) فتح باب العناية لشرح كتاب النقاية
(٥٩) فتح الرحمن بفضائل شعبان
(٦٠) فرائد القلائد على أحاديث شرح العقائد
(٦١) فر العون ممن يدعي ايمان فرعون
(٦٢) الفصل المعول في الصف الاول
(٦٣) فصول المهمة في حصول المتممة
(٦٤) فيض الفائض في شرح الروض الرائض
(٦٥) قوام الصوام للقيام بالصيام
(٦٦) القول الحقيق في موقف الصديق
(٦٧) القول السديد في خلف الوعيد
(٦٨) كشف الخدر عن حال الخضر
(٦٩) لب لباب المناسك في نهاية المسالك
(٧٠) لسان الاهتداء في بيان الاقتداء
(٧١) مبين المعين في شرح الاربعة
(٧٢) المختصر الاوفى في شرح الاسماء الحسنی
(٧٣) المرتبة الشهودية في منزلة الوجودية
(٧٤) المسلك الاول فيما تضمنه الكشف

للسيوطي

- (٧٥) المسلك المتقسط في المنسك المتوسط

- (٧٦) المسألة في شرح البسمة
(٧٧) المشرب الوردى في مذهب المهدي
(٧٨) مصطلحات اهل الاثر على نخبة الفكر لابن

حجر

- (٧٩) معرفة النساك في معرفة السواك
(٨٠) المقالة العذبة في العمامة والعذبة
(٨١) المقدمة السالمة في خوف الخاتمة
(٨٢) منح الروض الازهر في شرح الفقه الاكبر
(٨٣) المنح الفكرية على المقدمة الجزرية
(٨٤) المورد الروي في المولد النبوي
(٨٥) المعدن العدني في فضل اويس القرني
(٨٦) الناموس في تلخيص القاموس للفيروزابادي
(٨٧) نزهة خاطر الفاتر في ترجمة الشيخ عبد

القادر الحيلي

- (٨٨) النسبة المرتبة في المعرفة والمحبة
(٨٩) النعت المرصع في المجنس المسجع
(٩٠) هيئة السنيات في تبين احاديث

الموضوعات

- (٩١) الهيئة السنية العلية على ابيات الشاطبية
(٩٢) الرائية في الرسم

مرينه:-

د ملا علي قاري د وفات په نيټه کې هم ژور
اختلاف تر سترگو کېږي، ځيني يې وفات د (١٠١٦ هـ) پر
مهال بولي، ځيني يې د (١٠١٠) يو شمېر بيا د (١٠١٤) او
نور بيا د (١٠٤٤) سنه د ده د مرينه کال گڼي.
خو تر ټول سيني او حق ته نژدې قول دا دى چې
نوموړى د (١٠١٤هـ) پر مهال په شوال کې وفات شوى؛

همدا قول امام شوکاني(مړينه ۱۲۵۰) هم غوره کړی دی
او په معلله نومې هديره کې خاورو ته سپارل شوی
دی.

مراجع:-

۱) البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع،
د(۲۱۷) کس معرفي: ۱/۴۴۵، د شوکانی لیکنه
۲) التعليقات السنیه علی فوائد البهیه فی تراجمه
الحنفيه، د محمد عبد الحي لیکنه

(٢٠) عمر بن ابراهيم الهروي

لنډه پېژندنه:-

عمر د خپل وخت امام، حافظ او يو زاهد شخص او د شيخ الاسلام ابو عثمان الصابوني ماما وو، د هرات اوسېدونکی او د نسب لړۍ يې په دې ډول ده:
الْحَافِظُ، الْقُدْوَةُ، عُمَرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ أَبُو الْفَضْلِ الْهَرَوِيُّ.

زوکړه:-

امام د (٣٤٥ هـ) پر مهال دې نړۍ ته سترگې غړولې دي.

البته خطيب په دې ځای کې هم بېل نظر لري، کېدای شي د خطيب خبره حق ته نژدې وي ځکه هغه يې شاگرد پاتې شوی دی، دی ليکې:
وَسئَلُ عَنْ مَوْلَاهُ، وَأَنَا أَسْمَعُ، فَقَالَ: وُلِدَتْ فِي سَنَةِ ثَمَانٍ وَأَرْبَعِينَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ.

ژباړه: له ده څخه يې د پيدائښت په اړه پوښتنه وشوه او ما اورېده ده وويل: زه د (٣٤٨ هـ) پر مهال زېږېدلی يم.

زده کړې، استاذان او شاگردان:-

نوموړي عالم په ماشومتوب کې اول په خپله سيمه کې پر پوهانو زده کړې وکړې او بيا يې د همدې

تندې د ماتولو لپاره سفرونه پيل كړل، د هرات مشهور
استاذان يې ابو الفضل بن حميرويه، بشر بن محمد
المزني او ابو منصور النصروي دي.

په مرو كې يې پر عبد الله بن عمر بن علك
الجوهري او د ده د طبقې پر استاذانو زده كړې وكړې.
په بغداد كې يې پر حسين بن محمد بن عبید
العسكري او نورو سبقان وويل.

په كوفه كې يې پر علي بن عبد الرحمن البكائي
تحصيلات وكړل، همدارنگه يې په جرجان كې پر ابو
بكر الاسماعيلي.

په اسفرايين كې پر بشر بن احمد، په نشاپور كې
پر ابو عمرو بن حمدان او نورو عالي تحصيلات بشپړ
كړل.

له ده څخه د ديني ميراث په توگه دا شاگردان
پاتې شوي دي:

خوربيی يې أَبُو عُمَانَ، أَبُو إِسْمَاعِيلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ
الْأَنْصَارِيُّ، مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْعُمَيْرِيُّ الرَّاهِدِيُّ، عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ عَبْدِ
الْوَّاحِدِ الْمَلِجِيُّ او نور...

د ده په اړه د ځينو پوهانو ويناوې:-

ذهبي په « سير اعلام النبلاء » كې ليكې:
وَكَانَ مُقَدِّمًا فِي الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ وَالزُّهْدِ وَالْوَرَعِ.

ژباړه: دی په علم، عمل، زهد او تقوا كې

رومبی وو.

وَكَانَ مُحَدِّثَ هَرَاةَ وَشَيْخَهَا.

بيا هم ذهبي وايي: نوموړی د هرات

محدث او شيخ وو.

خطيب بغدادی ليكې:

کتبنا عنه، وکان ثقة.

ژباړه: ليکل مو ځنې وکړل، ثقه وو.

مړينه:-

بناغلی امام د (۴۲۵ هـ) پر مهال د اتيا کالو په

عمر ومړ.

خو خطيب په تاريخ بغداد کې وايي:

وبلغني أنه توفي بهراة في سنة ست وعشرين

وأربع مئة.

ژباړه: او ماته رسېدلې چې دی په هرات

کې د (۴۲۶) پر مهال وفات شو.

مراجع:-

(۱) تاريخ بغداد د (۶۰۴۲) کس معرفي ۱۱ / ۲۷۳، ۲۷۴

(۲) العبر ۳ / ۱۵۸

(۳) شذرات الذهب ۳ / ۲۲۹

(۴) المنتظم، لابن الجوزي ۱۵ / ۲۵۲

(۵) سير اعلام النبلاء د (۳۰۱) کس معرفي: ۱۷ /

۴۴۸

(٢١) عطاء الخراساني

د بلخ مشهور عالم او محدث عطاء الخراساني، د تاريخ په پاڼو كې يې د نسب لړۍ داسې خوندي شوې: عطاء بن ابي مسلم الخراساني، ابو ايوب، يا: ابو عثمان، يا: ابو محمد، يا: ابو صالح البلخي.
زوكړه:-

د يوه قول له مخې نوموړی په (٥٠) هجري كې پيدا شوی.

استاذان او شاگردان:-

عطاء له هغو پوهانو څخه دى چې د علم په زده كړه پسې يې خورا لوى او ستر سفرونه كړي، د ليرو سيمو له پوهانو يې حديث اورېدلي، د اسلامي نړۍ له ټولو علمي مركزونو يې ليدنه كړې، ان د وخت له دې سترو پوهانو يې علم تر لاسه كړى:
ابن المُسَيَّب، عُرْوَة، عَطَاء بن ابي رَبَاح، ابن بُرَيْدَة، تَافِع، عَمْرُو بن شُعَيْب.

له دې سره - سره يې په شاگردانو كې د دې وتلو پوهانو نومونه هم راځي:

مَعْمَرٌ، وَشُعْبَةُ، وَسُفْيَانٌ، وَمَالِكٌ، وَحَمَّادٌ بن سَلَمَةَ، وَإِسْمَاعِيلُ بن عَيَّاشٍ.

ذهبي په « ميزان الاعتدال » كې زياتوي:

حَتَّىٰ إِنَّ شَيْخَهُ عَطَاءً حَدَّثَ عَنْهُ.

ژباړه: ان شيخ يې عطاء هم ترې حديث بيان كړي.

عطاء په جهادي ډگر كې:-

عطاء له هغو ګوتو په شمار علماؤ څخه دئ چې د علم تر څنګ يې د جهاد ميدان ته هم دانګلي، د جهاد تودې او سرې يې هم پر ځان منلې، د سنگر ترڅه او خواږه يې هملته په سنگر كې خپله تجربه كړي. عطاء د هغو مجاهدينو په شان هم نه وو چې له خپل جهاد سره يې په عبادت كې كمبود راوستی، عطاء له دې سره چې په جهادي ميدان كې به وو، بيا به يې هم د شپې عبادت نه ايله كاوه، خپل ملګري يې دې ته هڅول او تل به يې د قيامت هېښوونکی منظر ور ياداوه.

ذهبي ليكي:

قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ: كُنَّا نُعَازِي عَطَاءَ الْخُرَاسَانِيَّ، وَنَنْزِلُ مُنْقَارِ بَيْنَ، فَكَانَ يُخْبِي اللَّيْلَ، ثُمَّ يُخْرِجُ رَأْسَهُ مِنْ خَيْمَتِهِ، فَيَقُولُ: يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ! يَا هِشَامَ بْنَ الْعَازِ! يَا فُلَانُ! قِيَامُ اللَّيْلِ، وَصِيَامُ النَّهَارِ أَيْسَرُ مِنْ شُرْبِ الصَّدِيدِ، وَلُبْسِ الْحَدِيدِ، وَأَكْلِ الرَّقُومِ، وَالنَّجَاءِ النَّجَاءِ!

ژباړه: عبد الرحمن بن يزيد بن جابر ويل: مور له عطاء سره يو ځای جهاد كاوه او نژدې به مو اړول، نو ده به شپه روڼوله بيا به يې له خيمې سر را بهر كړ ويل به يې: اې عبد الرحمانه! اې هشام بن العاز! اې فلانیه! د شپې قيامه او د ورځې روژه د صديد(نونه يا ژړې اوبه) تر څښلو، د

اوسپنې تر اغوستلو، د زقوم ونې تر خوراک
ډېر اسانه دي، ځان ساتنه او نجات!

د ده په اړه د پوهانو نظرونه:-

قَالَ ابْنُ جَبَّانٍ: أَصْلُهُ مِنْ بَلْخِ، وَعِدَادُهُ فِي
الْبَصْرِيِّينَ، وَإِنَّمَا قِيلَ لَهُ: الْخُرَّاسَانِيُّ؛ لِأَنَّهُ دَخَلَ إِلَى
خُرَّاسَانَ، وَأَقَامَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الْعِرَاقِ، وَكَانَ مِنْ خِيَارِ
عِبَادِ اللَّهِ، غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ رَدِيءَ الْحِفْظِ، كَثِيرَ الْوَهْمِ،
فَلَمَّا كَثُرَ ذَلِكَ فِي رَوَايَتِهِ، بَطَلَ الْاِحْتِجَاجُ بِهِ.

ژباړه: ابن حبان ویل: اصلا د بلخ دی خو
په بصريانو کې شمېرل کېږي، خراساني
ورته ځکه وايي چې خراسان ته ولاړ هلته
واوسېدی بيا بېرته ترې عراق ته ستون شو،
دی د الله له غوره بندگانو څخه وو، البته
حافظه يې کمزورې وه، وهم يې ډېر کاوه،
نو کله چې يې په روايت کې دا زيات شول
دليل پرې نيول هم روا نه دي.

د دې په اړه امام ذهبي وايي:
قُلْتُ: هَذَا الْقَوْلُ فِيهِ نَظَرٌ.

ژباړه: زه وايم: په دې وينا کې څه خبره

شته.

وَقَالَ أَحْمَدُ: ثِقَّةٌ.
وَقَالَ يَعْقُوبُ بْنُ شَيْبَةَ:
ثِقَّةٌ، عَرُوفٌ بِالْفِتْوَى وَالْجِهَادِ.
وَقَالَ أَبُو حَاتِمٍ: لَا بَأْسَ بِهِ.
وَقَالَ حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ: حَدَّثَنَا
شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا عَطَاءُ الْخُرَّاسَانِيُّ،
وَكَانَ نَسِيًّا.
احمد ثقه بالی، يعقوب
بن شيبه ويل: ثقه، په فتوا
او جهاد مشهور وو.
ابو حاتم ويل: د لباس
مرتبه يې وه، حجاج بن
مجد ويل مور ته شعبه
بيان وکړ ده وويل مور ته

عطاء الخراساني بيان وکړ
او د ده حافظه کمزورې
وه.

امام ترمذي د امام بخاري تر دې جرحې وروسته
چې عام روايات يې مقلوب دي داسې کاري:
قَالَ التِّرْمِذِيُّ: هُوَ ثِقَةٌ، رَوَى عَنْهُ مِثْلَ مَالِكٍ،
وَمَعْمَرٍ، وَلَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنَ الْمُتَقَدِّمِينَ تَكَلَّمَ فِيهِ.
قِيلَ: إِنَّ الَّذِي فِي تَفْسِيرِ سُورَةِ نُوحٍ مِنْ (صَحِيحِ
الْبُخَارِيِّ) هُوَ عَطَاءُ الْخُرَاسَانِيِّ، وَلَيْسَ بِجَيِّدٍ، بَلْ هُوَ
عَطَاءُ بْنُ أَبِي رَبَاحٍ فَعَلَى هَذَا لَا شَيْءَ لِلْخُرَاسَانِيِّ فِي
(صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ).

ژباړه: ترمذي وايي: ثقه دئ، له ده څخه
مالک او معمر روايات کړي، د مخکښو له
يوه عالم څخه مي هم دې ته ورته خبرې نه
دي اورېدلې.

ذهبي کاري چا چې ويلي؛ د بخاري د نوح
سورې په تفسير کې عطاء، خراساني دئ؛
دا قول غوره نه دئ بلکې هغه عطاء بن
ابي رباح دئ، نو پر همدې بنسټ په بخاري
کې د خراساني هيڅ شی نه شته.

لکن د الارنوؤط په شمول نورو څېړونکو پرې ليکلي
چې امام ذهبي خطا شوی، بلکې هغه دوه حديثونه
چې امام بخاري په کتاب التفسير کې راوري د
خراساني په سند دي، ځکه عبد الرزاق په مصنف کې
هم د ده په سند راوري او دا عطاء بن ابي رباح نه دئ
خو حافظ په « تقريب التهذيب: ۳۹۲ » کې وايي: لم
يصح أن البخاري أخرج له .

يعني دا قول نه دئ صحيح چې امام بخاري ترې روايت كړی.

البته حافظ په « تهذيب التهذيب » كې وايي چې امام بخاري عطاء په ضعفًاو كې راوړی نو د هغه روايت به ولي په صحيح كې راوړي؟، بله دا چې د ده شيخ علي بن المديني په دې خبر وو چې نه ابن جريج له عطاء څخه اوربډنه لري او نه عطاء له ابن عباس څخه نو بيا به يې ولي روايت په صحيح البخاري كې ترې نقلاوه؟، كېداى شي چې دا روايات دواړه ابن جريج په خاص ډول له ابن ابي رباح څخه اوربډلي او هغه دي له تفسير پرته كوم بل مقام وي، په تفسير كې كه له خراساني نقل وي دا خو د دې مانع نه ده چې بل ځاى دي له ابن ابي رباح څخه هم ثبوت ولري.

قال الطبراني: لم يسمع من أحد من الصحابة إلا من أنس.
 وَ قَالَ الدَّارَقُطْنِيُّ: هُوَ فِي نَفْسِهِ ثِقَّةٌ، لَكِنْ لَمْ يَلْقَ ابْنَ عَبَّاسٍ -
 يَعْني: أَنَّهُ يُدَلِّسُ. -
 طبراني ويلي: له انس پرته يې له نورو اصحابو نه دي اوربډلي.
 دارقطني ويلي: باوري كس دئ لکن له ابن عباس سره ملاقات نه لري، ياني تدليس كوي.

صلاح الدين العلائي په جامع التحصيل كې ليكي:

قال أحمد بن حنبل رأى بن عمر ولم يسمع منه ولم يسمع من بن عباس شيئاً وقال أبو حاتم لم يدرك بن عمر وقال أبو زرعة لم يسمع من أنس وحديثه عن عثمان مرسل وفي التهذيب أنه أرسل أيضا عن أبي الدرداء والمغيرة بن شعبة ومعاذ بن جبل وأبي مسلم الخولاني وقال أبو موسى المديني لم يسمع من أبي هريرة وقال إسحاق بن منصور عن يحيى بن

معين لا أعلمه لقي أحدا من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم.

ژباړه: امام احمد ويل: ابن عمر يې ليدلى خو اورېدنه ترې نه لري او نه يې له ابن عباس څخه هيڅ اورېدلي، ابو حاتم ويل: ابن عمر يې بيخي موندلى نه دى، ابو زرعه ويل: له انسه يې نه دي اورېدلي او له عثمانه احاديث يې مرسل دي، په تهذيب كې دي چې له ابو درداء، مغيره بن شعبه، معاذ بن جبل ابو مسلم الخولاني څخه يې هم ارسال كړى، ابو موسى المديني ويل: له ابو هريره يې هم نه دي اورېدلي، اسحاق بن منصور د يحيى بن معين په حواله ويل: زه خبر نه يم چې د رسول الله له يوه صحابي سره دي ملاقات كړى وي.

له دې بيانونو جوته شوه چې عطاء له اصحابو سره ملاقات نه لري، له دې امله يې ابن حجر په اړه ليكلي دي:

صدوق ، يهم كثيرا و يرسل و يدلس.

رښتنى دى، ډېر وهم كوي، مرسل حديث راوري او تدليس هم كوي.

له امام بخاري پرته نور ټولو پنځه گوني كتابونه ترې روايات لري.

يوه لطيفه:-

له عطاء خراساني څخه نقل شوى چې ده ويل: له ځوانانو څخه څه غوښتل د بوداگانو تر غوښتنې اسانه

وي، په دليل کې يې دا ايت راوړی چې يوسف وروڼو ته داسې وايي:
قَالَ لَا تَتْرِبْ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ ۙ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ۚ (يوسف: ۹۲)
ژباړه: نن ورځ پر تاسو ملامتيا نه شته الله به در ته بخښه وکړي.

او بيا يې د بوداگانو په اړه د يعقوب ۷ دا وينا راوړي ده:

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي (يوسف: ۹۸)
ژباړه: ژر به تاسو ته له خپله ربه مغفرت وغواړم.
په دې کې وينو چې يوسف سمدستي وروڼه معاف کړل او يعقوب ۷ تر يوه وخته وځنډول.
يوه بله خبره دا هم ورته منسوبه شوې ده چې ويل به يې:

مکتوب في التوراة : کل تزويج علی غیر هوی
حسرة و ندامة إلى يوم القيامة .

ژباړه: په تورات کې ليکلي دي چې له خوښۍ پرته نکاح به تر قيامته د افسوز او پښيماڼۍ سبب شي.

مړينه:-

نوموړی د (۱۳۵) پر مهال په اريحا کې وفات شوی، دا مهال يې عمر (۸۵) کاله وو او بيا وروسته په بيت المقدس کې خاورو ته وسپارل شو.

مراجع:-

(۱) طبقات ابن سعد ۷ / ۳۷۹

(۲) تاريخ خليفة (۴۱۰)

(۳) طبقات خليفة (۳۱۳)

(۴) التاريخ الكبير ۶ / ۴۷۴

- ٥ (التاريخ الصغير ٣٧ / ٢)
- ٦ (كتاب المجروحين: ١٣٠ / ٢)
- ٧ (الجرح والتعديل ٣٣٥ - ٣٣٤ / ٦)
- ٨ (تهذيب الكمال (٩٤١))
- ٩ (تاريخ الإسلام ٢٨٠ - ٢٧٩ / ٥)
- ١٠ (ميزان الاعتدال ٧٥ - ٧٣ / ٣)
- ١١ (العبر ١ / ١٨٢)
- ١٢ (تهذيب التهذيب (٣٩٥) كس معرفي ٢٢٥ - ٢١٢ / ٧)
- ١٣ (مقدمة فتح الباري (٤٢٤))
- ١٤ (النجوم الزاهرة ٣٣١ / ١)
- ١٥ (طبقات الحفاظ (٦٠))
- ١٦ (خلاصة تذهيب الكمال (٢٦٧))
- ١٧ (العقد الثمين: ٣٧٩ / ١)
- ١٨ (شذرات الذهب ١٩٣ - ١٩٢ / ١)
- ١٩ (سير اعلام النبلاء د(٥٢) كس معرفي: ١٤٠ / ٦)

(ف)

(۲۲) فاطمه بنت ابى بكر

لنډه پېژندنه:-

فاطمه د امام ابو داؤد د زوى ابو بكر عبد الله لور ده، د ابوداؤد لمسى او يوه ستره محدثه ده، له خپل پلار څخه يې حديث زده كړي او هم ترې روايات لري. نه خويي په تاريخونو كې د زوكړي نيټه ليكله شوې او نه يې هم د مړينې.

د استادانو او شاگردانو په اړه يې يوازي دومره څه موندل كېږي:

حدثت عن: أبيها. سَمِعَ مِنْهَا: أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ زَوْجِ الْحَرَةِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ، وَغَيْرِهِ.

ژباړه: دې له خپل پلاره حديث نقل كړي او له دې څخه ابو القاسم عبد الواحد د زوج الحره (مجد بن جعفر) زوى او نورو حديث اورېدلي.

خطيب بغدادى ليكي:

قَرَأْتُ فِي كِتَابِ أَبِي الْقَاسِمِ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ بِحِطِّ يَدِهِ: حَدَّثَنَا أُمُّ سَلَمَةَ فَاطِمَةُ بِنْتُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ الْأَشْعَثِ السَّجِسْتَانِيِّ، إِمْلَاءً مِنْ حِفْظِهَا، فِي مَنْزِلِ أَبِي إِسْحَاقَ الْمُرَكِّي فِي سَنَةِ ائْتِنَيْنِ وَسِتِّينَ وَثَلَاثِ مِائَةٍ، قَالَتْ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبرَاهِيمَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْأَقْمَرِ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "

لا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شِرَارِ النَّاسِ". (انظر
الحديث في: صحيح مسلم، كتاب الفتن باب ٢٧،
وفتح الباري ١٩/١٣، ٧٧، ٨٥، ٢٩٤)
ژباړه: د ابو القاسم عبد الواحد بن محمد
بن جعفر په کتاب کې مې د ده خط
ولوست چې مور ته ام سلمې فاطمې
بنت عبد الله بن سليمان بن الاشعث
السجستاني حديث بيان کړ د ابو اسحاق
المزکې په کور کې له حافظې يې راباندي
املا کاوه دا درې سوه دېرش هجري وه، دې
ويل: ما ته مې پلار حديث بيان کړ، ده ويل:
مور ته زما پلار حديث بيان کړ، ده وويل:
مور ته مسلم بن ابراهيم حديث بيان کړ،
هغه له شعيبه هغه له علي بن الاقمر هغه
له ابو الاحوص هغه له عبد الله بن
مسعوده روايت کړی دی ويل يې چې
رسول الله وويل: قيامت به يوازي پر بد
ترينو خلکو راځي.

(١) تاريخ بغداد د (٧٨١٨) کس معرفي: ١٤ / ٤٤٢

(ق)

(۲۳) قاسم بن سلام الهروي

لنډه پېژندنه:-

د هرات نوموتی فقیه، حدیث پوه، نحوي او په لغت پوهنه کې ماهر قاسم بن سلام الهروي چې امام بخاري ترې معلق روایات کړي خو ابوداؤد او ترمذي مسندا روایات ترې نقل کړي، مورخین یې د نسب سلسله داسې بیانوي:

الإمام، الحافظ، المجتهد، ذو الفنون، أبو عبيد القاسم بن سلام بن عبد الله الهروي.

زوکړه:-

نومړی په هرات کې د (۱۵۷) هجري پر مهال دې نړۍ ته سترگې غړولې، امام مزي وايي:

قال علي بن عبد العزيز البغوي : ولد أبو عبيد بهراة ، و كان أبوه سلام عبدا لبعض أهل هراة.

ژباړه: علي بن عبد العزيز البغوي ويل:

ابو عبید په هرات کې پیدا شوی، د ده پلار سلام د ځینو هراتیانو غلام وو.

زده کړه، استاذان او شاگردان:-

نوموړی په هرات کې پیدا شوی، هملته یې لومړۍ زده کړې او بیا یې د عالی تحصیلاتو لپاره بغداد او نورو علمي مرکزونو ته سفرونه وکړل.

نوموړي د خپلو زده کړو پر مهال له ډېرو ديني پوهانو زده کړې وکړې، د ډېرو پوهانو په وړاندي يې د شاگردۍ گونډه وهلې، له گڼو علماؤ څخه يې علم تر لاسه کړی چې ځيني مشهور يې دا دي:

أبو زيد الأنصاري، أبو عبيدة، الأصفهاني، اليزيدي (دا ټول بصريان دي) ابن الأعرابي، أبو زياد الكلابي، الأموي، أبو عمرو الشيباني، الكسائي، الأحمر، الفراء، إسماعيل بن جعفر، شريك بن عبد الله، هشيم، إسماعيل بن عياش، سفيان بن عيينة، أبو بكر بن عياش، عبد الله بن المبارك، سعيد بن عبد الرحمن الجمحي، عبيد الله الأشجعي، غندر، حفص بن غياث، وكيع، عبد الله بن إدريس، عباد بن عباد، مروان بن معاوية، عباد بن العوام، جرير بن عبد الحميد، أبو معاوية الضرير، يحيى القطان، إسحاق الأزرق، ابن مهدي، يزيد بن هارون، ان له خپل ملگري هشام بن عماره هم.

د شاگردانو په نوملړ کې يې دا مشهور دي:
نصر بن داود، أبو بكر الصاغاني، أحمد بن يوسف التغلبي، الحسن بن مكرم، أبو بكر بن أبي الدنيا، الحارث بن أبي أسامة، علي بن عبد العزيز البغوي، محمد بن يحيى المروزي، عبد الله بن عبد الرحمن الدارمي، عباس الدوري، أحمد بن يحيى البلاذري.

د ده په اړه د پوهانو وينا وې:-
ذكره البخاري في كتاب " القراءة خلف الإمام " ،
قال : رأيت أحمد بن حنبل ، و علي بن المديني ، و
إسحاق بن راهويه ، و أبا عبيد ، و عامة أصحابنا

يحتجون بحديث عمرو بن شعيب ، عن أبيه ، عن جده ماترکه أحد من المسلمين .

ژباړه: امام بخاري په القراءة خلف الامام کې ذکر کړی، ويلي يې دي: احمد بن حنبل، علي بن المديني، اسحاق بن راهويه، ابو عبيد او زمور عام اصحاب (محدثين) مي وليدل چې د عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده په روايت يې احتجاج کاوه هيڅ مسلمان نه دئ ايله کړی.

قال أبو حاتم الرازي : لم أر أهل الحديث عنده ، فلم أكتب عنه ، و هو صدوق .

ژباړه: ابو حاتم ويل: له ده سره مي اهل الحديث نه دي ليدلي نه ما ترې ليکل کړي، خو رښتني وو.

و قال ابن حبان فى " الثقات " : كان أحد أئمة الدنيا ، صاحب حديث ، و فقه ، و دين ، و ورع ، و معرفة بالأدب ، جمع و صنّف و اختار ، و ذب عن الحديث و نصره ، و قمع من خالفه.

ژباړه: ابن حبان په الثقات کې ويلي: دى له نړۍ والو امامانو څخه يو وو، د حديثو، فقهې، ديانت او تقوا خاوند وو، ښه ادب پېژاند وو، غوندېدل يې کړي، ليکنې او غوراوى يې کړی، د حديثو يې مرسته کړې او له سقيمو يې پاک کړي او د مخالفينو يې بيخ کېندى.

و قال الأزهرى فى كتاب " التهذيب " : كان أبو عبيد دينا ، فاضلا ، عالما ، فقيها ، صاحب سنة .

ژباړه: ازهرې په التهذيب کې ويلې: ابو
عبید د غوره دين، فضل، علم او فقاہت
خاوند او د سنتو څښتن وو.
قال محمد بن سعد : كان مؤدبا صاحب نحو و
عربية .

ژباړه: محمد بن سعد ويل: دی اديب، د
نحوې او عربيت پوهنې خاوند وو.
قال إبراهيم بن أبي طالب النيسابوري : سألت أبا
قدامة عن الشافعي ، و أحمد بن حنبل ، و إسحاق ، و
أبي عبيد ، فقال : أما أفهمهم فالشافعي إلا أنه قليل
الحديث، و أما أورعهم فأحمد بن حنبل ، و أما
أحفظهم فإسحاق ، و أما أعلمهم بلغات العرب فأبو
عبيد .

ژباړه: ابراهيم بن ابى طالب ويل: له ابو
قدامه مي د شافعي، احمد، اسحاق او ابو
عبید په اړه پوښتنه وکړه؟، ده وويل: په
دوئ کې يې څېرک شافعي وو خو حديث
يې لير وو، پرهيزگار يې احمد وو، يادونکی
يې اسحاق او عربي لغت پوهنه کې عالم
يې ابو عبید وو.
قال عبد الخالق بن منصور : سئل يحيى بن معين عن
أبي عبيد ، فقال : ثقة .

ژباړه: عبد الخالق بن منصور ويل: له
يحيى د ابو عبید په اړه پوښتنه وشوه نو ده
وويل: ثقه دى.
قال أبو عبيد الأجرى : سئل أبو داود عن القاسم
بن سلام ، فقال : ثقة مأمون . و قال أبو عبد الرحمن
السلمى النيسابورى : سألت أبا الحسن الدارقطنى عن

أبى عبيد ، فقال : إمام ثقة جبل ، و سلام والده رومى.

ژباړه: ابو عبید الاجري ویل چې له ابو داؤده د قاسم بن سلام په اړه پوښتنه وشوه ده وویل: ثقه او باوري وو. ابو عبد الرحمن السلمی ویل: له ابو الحسن الدارقطني څخه مې د ابو عبید په اړه پوښتنه وکړه نو ده وویل: امام، باوري او یو غر وو، پلار سلام یې رومي وو.

قال أحمد بن كامل بن خلف القاضي : كان أبو عبيد فاضلاً في دينه ، و في علمه ربانياً مفتياً في أصناف من علوم الإسلام ، من القرآن ، و الفقه ، و الأخبار ، و العربية ، حسن الرواية ، صحيح النقل . لا أعلم أحداً من الناس طعن عليه في شيء من أمره و دينه .

ژباړه: احمد بن كامل بن خلف القاضي ویل: ابو عبید بنه دین دوسته وو، رباني علمیت یې در لود، د اسلامي علومو په څو څانگو کې مفتي وو، زه نه یم خبر یو چا دي د ده په یو کار یا دین کې طعن ویلی وي.

د ځینو لغاتو په تشریح کې د ده ویناوې:-
ذكره الترمذی فی " الجامع " فی غیر موضع ،
منها فی القراءات : و قرأ أبو عبید " و العین بالعين
" - یعنی بضم النون .

ژباړه: امام ترمذي په جامع ترمذي کې څو ځایه یاد کړی یو یې په قراءت کې دئ چې ابو عبید دا ایت والعین بالعين وایه، یاني د نون په پېښ سره.

و فى " الصحيح " أيضا فى الزكاة : و قال أبو عبيد : كل بستان عليه حائط فهو حديقة . و فى كتاب الرقاق من " الصحيح " : قال الفربرى : قال أبو جعفر - يعنى وراق البخارى - : سألت البخارى ، فقال : سمعت أحمد بن عاصم يقول : سمعت أبا عبيد يقول : قال الأصمعى ، و أبو عمرو ، و غيرهما : جذر قلوب الرجال الجذر الأصل من كل شىء .

ژباړه: په صحيح البخاري کې د زکات پر موضوع هم ترې نقل شوى چې ابو عبيد ويل: هر باغ چې پرې ديوال وي هغه حديقه (باغ يا باغچه) دى. د صحيح البخاري په کتاب الرقاق کې هم فربري وايي چې ابو جعفر وراق البخاري ويل له امام بخاري مي وپوښتل ده وويل: له احمد بن عاصم څخه مي واورېدل ويل يې چې له ابو عبيده مي واورېدل ويل يې چې اصمعي، ابو عمرو، او نورو ويل: جذر قلوب الرجال، جذر د هر شي اصل ته وايي.

ليکنې:-

نوموړي يو شمېر کتابونه هم ليکلي، تر ټولو مشهور يې الغريب المصنف دى، بل کتاب يې د الامثال په نوم دى، په دې اړه بصريانو، کوفيانو، اصمعي او ابو زيد هم ليکنې کړې، دارنگه ابو عبيد، نضر بن شمیل، المفضل الضبي هم، خو ابن الاعرابي دا ټول روايات راغونډ کړي او په خپل کتاب کې يې پر بابونو وېشلي او ښه ترتيب و اوډنه يې کړې. په غريب الحديث کې معمر بن المثنى، قطرب، الاخفش او نضر هم ليکنې کړې وې خو سندونه يې نه

وو راوړي، بيا ابو عدنان النحوي البصري كتاب وليکي
 سندونه يې هم راوړل خو ترتيب او اوډنه يې د سننو
 او فقهې په شان وه، البته وړوکی وو، ابو عبید د دوی
 ټول کتابونه په خپل کتاب کې راغونډ کړل، سندونه يې
 هم ور سره راوړل.

مسند يې وليکي د هر صحابي او تابعي روايات
 يې راوړل، د دې نوې ليکنې ايجاد يې وکړ، نو محدثينو
 او فقهاؤ هم ورته پاملرنه وکړه.

يو بل کتاب يې د « معاني القران » په نوم ليکلی،
 په دې اړه هم مخکې معمر، قطرب، اخفش، له
 کوفيانو کسائي او فراء ليکنې کړې وې.

ابو عبید د دوی ټول کتابونه راجمع کړل، اثار،
 سندونه، د اصحابو، تابعينو او فقهاؤ تفسيرونه يې
 پکې راوړل، نيم کتاب يې روايت کړی وو چې ترې ومړ.
 په فقه کې ليکلي کتابونه زياتره د شافعي او
 مالک پر مذهب ليکلي، د هغو مسلک تاييدوي، دلايل
 يې راوړي، له لغت او نحوې ورته استدلال کوي.

په قراءت کې يې هم داسې ليکنه کړې چې په
 کوفيانو کې تر ده مخکې هيچا نه وه کړې، د الاموال
 په نوم کتاب په فقه کې ډېر غوره او ښه کتاب دی.
 خلگو له ده څخه څه د پاسه تر شل زيات کتابونه
 د قران، فقهې، غريب الحديث، الغريب المصنف،
 الامثال، معاني القران، معاني الشعر او نورو په اړه
 روايات کړي.

يو شمېر کتابونه يې شته چې تر مور نه دي
 رسېدلي، خو د الطاهرينو په ميراثو کې تر لاسه کېږي،
 دا د وخت امير وو چې ده به هر کتاب لومړی هغه ته

وراندې کاوه او هغه خپل زوی ته وصیت کړی وو چې د دې عالم درناوی وکړي.

یو بل عالم یې د کتابونو نوملړ داسې ذکر کوي:

" الغریب المصنف - ط " مجلدان، فی غریب الحدیث، ألفه فی نحو أربعین سنة، وهو أول من صنف فی هذا الفن، و " الطهور - " فی الحدیث، و " الأجناس من کلام العرب - " و " أدب القاضي " و " فضائل القرآن - " و " الأمثال - " و " المذکر والمؤنث " و " المقصور والممدود " فی القراءات، و " الأموال - ط " و " الأحداث " و " النسب " و " الايمان ومعالمه وسننه واستکماله ودرجاته.

ژباړه: الغریب المصنف دوه ټوکه، د حدیثو د نااشنا توریو په اړه دئ چې په څلویښت کاله کې یې لیکلی، دا لومړی کتاب دئ چې په دې فن کې لیکل شوی، الطهور نومی په حدیثو کې، الاجناس د عربي کلام نومې، ادب القاضي، فضائل القرآن، الامثال، المذکر والمؤنث، المقصور والممدود یې نور کتابونه دي چې وروستی یې د قراءاتو په اړه دئ، نور یې الاموال، الاحداث، النسب، الايمان معالمه وسننه واستکماله ودرجاته دي.

خو یو بل کتاب یې د ناسخ و منسوخ په نوم هم شته چې په المكتبة الاسلامية کې یې د ده په لیکنو کې راوړی وو. همدارنگه یې د لیکنو په ضمن کې د المواعظ یادونه هم کړې ده چې د ده غوره لیکنه یې بولي.

له ده غريب روايات:-

مجد بن مرزبان وايي:

قال : حدثني العلاء بن أبي المغيرة الأندلسي ، قال : أخبرنا علي بن بقاء الوراق بمصر ، قال في كتاب الطهارة لأبي عبيد القاسم بن سلام حديثان ما حدث بهما غير أبي عبيد ، و لآعن أبي عبيد غير محمد بن يحيى المروزي ، أحدهما حديث شعبة عن عمرو بن أبي وهب ، و الآخر حديث عبيد الله بن عمر عن سعيد المقبري حدث به عن يحيى القطان عن عبيد الله ، و حدث به الناس عن يحيى القطان عن ابن عجلان .

ژباړه: ما ته علا حديث بيان کړ ده وويل مور ته علي په مصر کې خبر راکړ، ده وويل: مور ته عبد الغني خبر راکړ، ده وويل: د ابو عبيد په کتاب الطهارت کې دوه احاديث دي چې له ده پرته بل چا نه دي بيان کړي او نه له ابو عبيده بل شاگرد نقل کړي غير له مجد بن يحيى المروزي، يو يې د شعبة حديث دئ چې له عمرو بن ابي وهبه يې نقلوي، بل يې د عبيد الله بن عمر روايت دئ چې له سعيد المقبري يې بيانوي ده له يحيى القطان هغه له عبيد الله بيان کړی او خلگو له يحيى هغه له ابن عجلانه بيان کړی.

مړينه:-

نوموړی په مکه کې د دوه سوه څلرويشت (۲۲۴) پر مهال وفات شوی چې دا مهال يې عمر (۶۷) کاله

وو. امام مزي(مړينه ۷۴۲) په تذهيب الكمال كې ويلي چې همدا قول بخاري، حارث بن ابي اسامه او نورو هم خوښ كړی دی؛ ځكه يو بل مرجوح قول دادی چې په ۲۲۳ كې وفات شوی دی.

مراجع:-

- ۱) طبقات ابن سعد ۷ / ۳۵۵
- ۲) تاريخ ابن معين: ۴۷۹، ۴۸۰
- ۳) التاريخ الكبير ۷ / ۱۷۲
- ۴) التاريخ الصغير ۲ / ۳۵۰
- ۵) المعارف لابن قتيبة: ۵۴۹
- ۶) الجرح والتعديل ۷ / ۱۱۱
- ۷) مراتب النحويين: ۹۳، ۹۴
- ۸) طبقات الزبيدي: ۲۱۷، ۲۲۱
- ۹) الفهرست لابن النديم: ۷۸
- ۱۰) تاريخ بغداد ۱۲ / ۴۰۳ - ۴۱۶
- ۱۱) طبقات الشيرازي: ۲۶
- ۱۲) طبقات الحنابلة ۱ / ۲۵۹
- ۱۳) تاريخ ابن عساكر ۳۵ / ۸۲ - ۱۱۰
- ۱۴) نزهة الالباء: ۱۳۶ - ۱۴۲
- ۱۵) صفة الصفوة ۴ / ۱۳۰
- ۱۶) معجم الأدباء ۱۶ / ۲۵۴ - ۲۶۱
- ۱۷) الكامل لابن الأثير ۶ / ۵۰۹
- ۱۸) إنباه الرواة ۳ / ۱۲ - ۲۳
- ۱۹) تهذيب الأسماء واللغات ۲ / ۲۵۷، ۲۵۸
- ۲۰) وفيات الأعيان ۴ / ۶۰ - ۶۳
- ۲۱) المختصر في أخبار البشر ۲ / ۳۴

٢٢ (تهذيب الكمال، باب القاف، من اسمه القاسم
د(٤٧٩٢)كس معرفي.

٢٣ (تهذيب التهذيب ٣ / ١٤٦، ١٤٧

٢٤ (تذكرة الحفاظ ١ / ٤١٧

٢٥ (ميزان الاعتدال ٣ / ٣٧١

٢٦ (البداية والنهاية ١٠ / ٢٩١، ٢٩٢

(۲۴) امام قتيبه بن سعيد بغلاني رحمته الله

لنډه پېژندنه:-

په افسوس سره بايد ووايم چې زمورگران وطن افغانستان د مختلفو عواملو او بحرانونو له کبله په دې نه دي توانېدلي چې په اقتصادي، سياسي او نظامي ډگرونوکې د سيمې د هيوادونو په څېر پر مختگ وکړي، خو له نېکه مرغه په علمي ډگر کې يو وخت دغني هيوادونو په کتار کې وو؛ له دې جملې کولای شو چې امام قتيبه بن سعيد بغلاني رحمته الله ته گوته ونيسو هغه چې د امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله استاذ او د علم حديث مشهور امام دی، د نوموړي قبر د بغلان په نوي ښار کې دی.

امام قتيبه بن سعيد بغلاني يا بلخي يوازينی شخصيت دی چې په صحيح البخاري او صحيح مسلم کې يې چې د اسلامي نړۍ د علماؤ په اتفاق تر قرآن کریم وروسته صحيح کتابونه دي نوم نهه سوه څلور اويا (۹۷۴) ځله راغلی دی.

همداراز امام قتيبه بن سعيد بغلاني رحمته الله د هيواد له هغو نوموتو شخصيتونو گڼل کېږي چې د علم او معرفت په تمه يې خپل اصل ټاټوبی بلخ پرېښود او د خپلې زمانې مختلفو علمي مرکزونو او هيوادونو ته

يې د علم په لټه سفرونه وکړل، اخير د خپل زيار او هڅو په پايله کي د حديث پوهنې د يو تکړه او منلي امام په حيث ومنل شو.

خو د ډېر افسوس ځای دئ چې زموږ هيوادوال په ځانگړي ډول لوستي اوباسواده خلگ د امام قتيبة بن سعيد بغلاني رحمه الله په څېر د علمي، فرهنگي او تاريخي شخصيتونو له ژوند، کړنو او کارنامو ناخبره دي.

سره له دې چې مور بايد د هغوئ په ستر پوهنيز مقام، علمي هڅو، تاريخي پر مختگونو او لاسته راوړنو خبر وای، خو مو په ځان کې د دوی هغه صفات او ځانگړتياوې پيدا کړې وای چې د څو پېړيو په تېرېدو يې لا هم د دوی نومونه ژوندي وساتل.

هو! که مور په لاس کې د علم ډېوه واخلو او د مطالعې فرهنگ پياوړی کړو؛ نو ناشوني نه ده چې مور هم د خپلو اسلافو او هغو نېکونو مقام تر لاسه کړو چې نومونه يې تراوسه لاهم په ديني مراجعو (د حديثو په کتابونو)، د مسلمانانو په تاريخ او فرهنگ (د تراجمو او رجال الحديث په کتابونو) کې ثبت دي او ان شاء الله تر قيامته به همداسي ثبت وي، ځکه له مطالعې پرته د تېرو اسلافو له کړنو او کارنامو الهام اخيستل او د هغوئ لار تعقيبول؛ ناشونې برېښي.

دا ډول علمي څېرې پر مور يو بل حق دا هم لري چې د هغوئ له نوم او کارنامو سره اشنايي ولرو او نورو ته يې ور وپېژنو، ځکه د همدوی په سر بنسندنه او هڅو زموږ د سپېڅلي دين اساسي متون (علم حديث) تر اوسه ساتل شوي دي.

مور خپلې ټولنې ته د علمي شخصیتونو په ورپېژندنه کولای شو چې یو لورته د هغه مسؤلیت له یوې برخې ځان خلاص کړو چې دوی یې پر مور لري او په ضمن کې خپل ننني او راتلونکې نسلونه ددوی له علمي او فرهنگي خدمتونو خبر کړو چې په همدې لړ کې یو بل علمي او وتلی شخصیت امام قتیبه بن سعید بغلاني رحمته الله علیه درپېژنم. نوم او نسب:-

د امام قتیبه رحمته الله علیه د نوم، نسب او کامل شهرت په اړه سېرت لیکونکو داسي ویلي دي:
 قتیبة بن سعید بن جمیل بن طریف بن عبد الله الثقفي مولا هم، أبو رجاء البلخي البغلاني.
 د تاریخ لیکونکو له وینا سره سم د امام قتیبه بن سعید رحمته الله علیه د نسب په لړۍ کې له ثقفي مراد هماغه مشهور ثقفي حجاج بن یوسف الثقفي دی چې د عبدالملک بن مروان له لوري د عراق او خراسان والي ټاکل شوی وو.

مشهور محدث او مورخ امام خطیب بغدادی رحمته الله علیه د بغداد په تاریخ کې په دې اړه وايي:
 قتیبة بن سعید بن جمیل بن طریف مولی الحجاج بن یوسف .

امام قتیبه بن سعید ته له دې کبله ثقفي ویل کېږي چې نیکه جمیل یې د حجاج بن یوسف ازاد شوی غلام وو او د همدې اړیکو له کبله امام قتیبه بن سعید بغلاني رحمته الله علیه ثقفي بلل شوی دی. له بلخي او بغلاني د تاریخ لیکونکو مقصد هماغه دوه ولایتونه

دي چې نن يې دافغانستان په جغرافيايي جوړښت
کې مور پېژنو.

زوکړه:-

د امام قتيبه رضي الله عنه د زوکړې په اړه درې قولونه يا
روايتونه شته.

لومړی روايت وايي چې دی په (۱۴۸ هـ ق) کې
زېږېدلی دی، دويم روايت وايي چې په (۱۴۹ هـ ق)
کې زېږېدلی دی او درېيم وايي چې په (۱۵۰ هـ ق) کې
زېږېدلی دی.

د امام قتيبه بن سعيد يو شاگرد احمد بن سيار
مروزي وايي:

ما له امام قتيبه رضي الله عنه څخه واورېدل ويل يې :
(ولدت سنة خمسين ومائة) معنی داچې زه په (۱۵۰ هـ ق)
کې زېږېدلی يم.

همدا قول حافظ ابن حجر عسقلاني رضي الله عنه هم په
تهذيب التهذيب کې راجح گڼلی دی او پر هغو نورو به
يې دراجح والي لامل دا بيانوي چې دا قول په خپله
له امام قتيبه رضي الله عنه څخه نقل شوی دی او معلومه خبره
ده چې يو انسان د خپلې زوکړې په نېټه تر نورو ښه
پوهېږي.

مشهوراستاذان:-

امام قتيبه بن سعيد بغلاني رضي الله عنه د ښه استعداد او
د ډېرې علمي مينې له کبله خپل اصلي ټاټوبی بلخ
پرېښود او د هغه وخت مشهورو علمي مرکزونو
بغداد، حجاز، مکې، مدينې، بصرې، کوفې، شام او
مصر ته يې سفرونه وکړل، د علم حديث پر مشهورو
استاذانو او پوهانو لکه: امام مالک بن انس (په مدينه

منوره کې د حديثومشهورامام (ليث بن سعد مصري، حماد بن زيد، ابو عوانه او د هغه وخت پر نورو مشهورو استاذانو يې زده کړې وکړې، د همدې هڅو او زيار په پايله کې وتوانېد چې ځان په حديث پوهنه کې د يو منلي محدث په توگه مطرح کړي.

امام ذهبي رحمه الله د ده د ځينو مشهورو استاذانو په يادولو وايي:

فحمل الكثير عن مالك، والليث، وشريك،
 وحماد بن زيد، وأبي عوانة، وابن لهيعة، وبكر بن
 مضر، وكثير بن سليم صاحب أنس بن مالك،
 وعبثر بن القاسم، وعبد الواحد بن زياد، وأبي
 الأحوص سلام بن سليم، ومفضل بن فضالة . . .
 وخلق كثير.

ژباړه: نو پر امام مالک، ليث، شريك،
 حماد بن زيد، ابو عوانه، ابن لهيعة، بکر بن
 مضر، د امام مالک پر شاگرد کثير بن سليم،
 عبثر بن القاسم، عبد الواحد بن زياد، ابو
 الاحوص سلام بن سليم، مفضل بن فضالة
 او نورو ډېرو پوهانو يې تحصيلات وکړل.
 مشهور شاگردان:-

خرنگه چې امام قتيبة بن سعيد بغلاني رحمه الله د
 حديث پوهنې په دواړو برخو روايت او درايث کې نوم
 تر لاسه کړی وو، له همدې امله يې د حديث پوهانو
 په منځ کې خورا لوړ، وتلی او اوچت ځای درلود.
 د حديث پوهنې او روايت په فن کې د ده دا
 ستر علمي مقام لامل شو چې د حديث پوهنې د
 بنوونځي زده کوونکې پر ده د شاگردۍ او زده کړې

ويار تر لاسه کړي او مور په عمل کې وينو چې د حديث پوهنې ستر استاذان او د امت لوی امامان لکه: امام احمد بن حنبل، امام بخاري، امام مسلم، امام ابو داؤد، امام ترمذي، امام نسايي او نور مشهور شخصيتونه له ده روايت کوي او دی يې د مشهورو استادانو په کتار کې وتلی ځای لري، ان په صحيح بخاري، صحيح مسلم، سنن ابی داؤد، سنن ترمذي او سنن نسايي کې به ډېری بابونه او کتابونه د ده له ياده خالي نه وي چې د ژوند لیکونکو او رجال پېژندنې ټول کتابونه په ځانگړي ډول د وتلي امام او معتبر شخصيت حافظ ابو الحجاج مزي رحمه الله مشهور کتاب (تهذيب الکمال فی أسماء الرجال) هم پر دې حقيقت شاهدي ورکوي، هلته د هغو ټولو علمي شخصيتونو نومونه ياد شوي چې له ده يې روايتونه کړي دي.

زموږ د پورتنۍ خبرې يو ښه لاسوند د امام ذهبي رحمه الله هغه الفاظ هم دي چې د امام قتيبة بن سعيد بغلاني رحمه الله د يو شمېر مشهورو استادانو تر پېژندگلوې وروسته وايي:

حدث عنه الحميدى، ونعيم بن حماد، ويحيى بن عبد الحميد الحرانى، وأحمد بن حنبل – فأكثر -، ويحيى بن معين، وعلی بن المدینى، ومحمد بن عبد الله بن نمير، وأبوبکر بن أبى شيبة، وطائفة ماتوا قبله.
ژباړه: له امام قتيبة بن سعيد رحمه الله څخه حميد، نعيم بن حماد... او نورو چې تر ده وړاندي مړه شوي روايات نقل کړي دي او د

نورو په پر تله امام احمد بن حنبل رحمته الله ډېر روایات ترې کړي او بیا زیاتوي:
 وروی عنه: البخاری، ومسلم، وأبو داود، والنسائي، والترمذی فی کتبهم فأكثروا.
 ژباړه: له ده امام بخاري، امام مسلم، امام ابودؤد، امام نسایي او امام ترمذي په خپلو کتابونو کې ډېر روایات کړي دي.
 د امام قتیبة بن سعید رحمته الله د احادیثو او روایاتو شمېر:-

د امام قتیبة بن سعید بغلاني رحمته الله گڼو استاذانو او ډېرو علمي منډو - تررو و سفرونو ته په کتلو هر سړي ته دا حقیقت په ډاگه کېدای شي چې دې ستر امام گڼ روایات، مسموعات او علمي توکي لرل.
 امام ذهبي رحمته الله د ده د علمي سفرونو د یادولو په لړ کې د ده گڼو روایاتو ته په نغوته لیکي:
 وکتب ما لایوصف کثرته.

ژباړه: امام قتیبة بن سعید رحمته الله دومره ډېرې لیکنې کړې چې بیان یې نه شي کېدای.
 که څه هم په دقیق ډول د ده د ټولو روایاتو شمېر مالومول گران کار دی، خو بیا هم ځینو ژوند لیکونکو او څېړونکو لکه امام ذهبي رحمته الله د یوې واقعې په ترڅ کې د امام قتیبة رحمته الله د ټولو روایاتو او مسموعاتو شمېر یو لک احادیث او اثار بللي دي، دی وايي:

وکان شیخ صدق، قد روی نحواً من مئة ألف .

ژباړه: قتیبة بن سعید رحمته الله یو رېښتنی شخص وو چې نژدې تر یو لک زیات روایات یې نقل کړي دي.

د ده د ډېرو روایاتو یو بل ژوندی ثبوت په صحیح البخاري او صحیح مسلم کې د قتیبة بن سعید رضی الله عنه د نقل شویو روایاتو په اړه د ځینو علماوو احصایه ده، حافظ ابن حجر رضی الله عنه د زهرة کتاب د لیکوال په نقل لیکې:

روی عنه البخاری ثلاثمائة وثمانية أحاديث، ومسلم ستمائة وثمانية وستين.

ژباړه: امام بخاري رضی الله عنه له ده (۳۰۸) او امام مسلم رضی الله عنه (۶۶۸) احاديث ترې روایت کړي دي. د صحیحینو ټولو روایاتو ته په پام دا خورا لوړه شمېره ده.

له بلخه یې د وتلو او په بغلان کې یې د مېشتېدو سبب:-

د سېرت او ژوند لیکونو د کتابونو له مطالعې په ډاگه کېږي چې امام قتیبة بن سعید بغلاني رضی الله عنه بلخ په خپله خوښه نه وو پرېښي بلکې د مجبوریت له امله یې خوشي کولو ته اړشوی وو، امام ذهبي رضی الله عنه په خپل کتاب کې له حافظ ابو یعلی رضی الله عنه نقل کړی چې د بلخ په وتلو او مشهورو فقهاوو کې یو تن ابراهیم بن یوسف بلخي یوه ورځ د امام قتیبة بن سعید بغلاني رضی الله عنه په حضور کې له امام مالک رضی الله عنه څخه دا حدیث (کل مسکر خمر) واورېد چې له دوو ډلو پرته بل چا ترې نه وو اورېدلی، امام قتیبه رضی الله عنه امام مالک رضی الله عنه ته وویل: دا سړی یعنی ابراهیم بن یوسف د ارجاء عقیده لري، مانا د مرجئه ډلې گروهې ته ژمن دی، امام مالک رضی الله عنه په غوسه شو او د بلخ دا مشهور عالم و فقیه یې له خپله مجلسه وايستی، له همدې امله

هغه بلخي له امام مالک رحمۃ اللہ علیہ او امام قتیبہ بن سعید رحمۃ اللہ علیہ څخه خپه شو او په زړه کې یې له هغوی سره یو ډول کرکه پیدا شوه چې په پایله کې یې بلخ ته په ستیندو امام قتیبہ بن سعید رحمۃ اللہ علیہ له بلخه وشاری، ځکه هغه په دې سیمه کې پراخ نفوذ درلود او امام قتیبہ رحمۃ اللہ علیہ مجبور شو چې خپل پلرنی ټاټوبی بلخ خوشي کړي او په بغلان کې مېشت شي، ده له بلخه بغلان ته تبعید د قدر او قضا پرېکړه بللې او دا حالت یې په خپلو دوو بیتونو کې داسې انځور کړی دی:

لولا القضاء الذي لا بد مدرکه
والرزقُ يأكله الإنسانُ بالقدر
ماکان مثلی فی بغلان مسکنه
ولا یمرُّ بها إلا علی سفر

ژباړه: که الهي قضا چې وجود یې حتمي دی نه وای او همدارنگه هغه رزق او اوبه چې خورل یې اوله ورځ د هر انسان په تقدیر او ازل کې نوشته دي نه وای نو بغلان له مسافر پرته د بل چا استوګنځای نه وو.

د امام قتیبه بن سعید رحمۃ اللہ علیہ علمي سفرونه: په لومړیو پېړیو یعنی د صحابه کرامو، تابعینو، تبع تابعینو او تر دوئ وروسته پېړیو کې د علم او پوهي د تر لاسه کولو غوره وسیله علمي سفرونه بلل کېدل.

نن هم علمي سفرونه خورا ارزښتمن دي چې د علم مینه وال د خپلې سیمې له ښوونکو تر زده کړې وروسته نورو سیمو ته د پوهي او علم د تر لاسه کولو په موخه سفر کوي. په لومړیو پېړیو کې د دې

ځانگړنې څښتنان تر ډېره محدثين وو لکه حافظ ابن الصلاح رحمه الله دې وصف ته گوته نيسي او ليکې:
 وإذا فرغ من سماع العوالى والمهمات التى ببلده فليرحل إلى غيره.

ژباړه: محدث يا روايت ليکوونکى چې کله د لوړو سندو او د حديثو او رواياتو تر اورېدنې او زده کړې وروسته فارغ شي د نورو رواياتو د اخیستنې په موخه بلې سيمې ته سفر کوي.

علمي سفرونه د علمي ذخيرې په بډايه کولو کې مهم رول لري همدې اهميت ته په پام هغه محدث چې د خپلې سيمې پر استاذانو به يې بسنه کوله او د رواياتو و علم په موخه به يې نورو سيمو ته سفرونه نه کول علمي وړتيا او شخصيت به يې تر پوښتنې لاندې راتلى، خلکو به يې علميت او علمي پانگې ته د شک او ترديد په سترگو کتل .

لکه څرنګه چې د پنځمې پېړۍ مشهور ژوند ليکونکى خطيب بغدادى په خپل کتاب (الرحلة فى طلب الحديث) کې د حديث پوهنې له وتلي او ستر عالم يحيى بن معين څخه په نقل کاري:
 أربعة لاتؤنس منهم رشدًا . . . ورجل يكتب فى بلده ولايرحل فى طلب الحديث.

ژباړه: له څلورو بايد د خير تمه ونه شي د دوى له ډلې يو هغه دى چې د خپلې سيمې پر علمي کړيو تر زده کړې وروسته نورو سيمو ته د حديثو د ترلاسه کولو او علم موندلو په موخه سفر نه کوي.

خطيب بغدادي رحمته الله د علمي سفرونو د اهميت تر روښانولو وروسته د دې سفرونو موخه او هدف هم بيانوي ، ليکې:

والمقصود بالرحلة في الحديث امران: أحدهما تحصيل علو الإسناد وقدم السماع. والثاني: لقاء الحفاظ، والمذاكرة لهم، والاستفادة عنهم.

ژباړه: علمي سفرونه چې د حديث پوهنې د زده کړې په موخه ترسره کېږي دوه عمده او اساسي هدفونه لري (۱) د لوړ سند تر لاسه کول او له مخکېنيو خلکو اورېدنه دا په تېره زمانه کې د محدثينو مهم هدف وو. (۲) د حديثو له حفاظو سره ليدل ، له هغوی سره په علمي مجلسونو کې گډون کول او د هغوی له علمي پانگې گټه اخيستل .

د علمي سفرونو اهميت او پکې نغښتو پټو اهدافو ته په پام قتيبه بن سعيد بغلاني رحمته الله د (۲۳) کلنۍ پر مهال د حديثو د زده کړې، د علمي پانگې د بډاينې، له سترو استاذانو د گټې اخيستنې او ليدنې په موخه د خپل وخت مهمو علمي مرکزونو ته سفر پيل کړ، له همدې کبله امام ذهبي نوموړی د (جوال) يا ډېر گرزېدونکې په نوم ياد کړ.

خطيب بغدادي رحمته الله د هغو علمي مرکزونو يادونه کوي چې قتيبه بن سعيد رحمته الله سفرونه ورته کړي، له دې لړليکه د يو څو مهمو نومونو په يادولو خطيب بغدادي ليکې:

رحل إلى العراق، والمدینة، ومكة، والشام،
ومصر، وقدم بغداد، وحدث بها.

ژباړه : قتيبه بن سعيد د عراق ، مدينې
منورې، مكې مكرمې ، شام، مصر او بغداد
لور ته سفرونه وكړل ، همالته يې په عملي
ډول د استاذ دنده پر غاړه واخيسته له زده
كړې سره - سره د حديثو پر تدریسي مسند
كښېناست او د پوهي د مينه والو پام ور
واوونېت .

كله چې قتيبه بن سعيد بغلاني رضي الله عنه بغداد ته د
زده كړې په موخه ولاړ نو سترو محدثينو هڅه وكړه
چې د ده له علمي پانگې گټه واخلي، له همدې
كبله نوموړي همالته له زده كړې سره - سره د
استاذۍ دنده هم پر مخ وړله .

امام ذهبي رضي الله عنه د قتيبه بن سعيد د علمي
سفرونو ټاكلې او محدوده نېټه په گوته كوي او د
نوموړي علمي سرمايې او زياتو سفرونو ته په اشاره
وايي:

نعم، وارتحل قتيبة في طلب العلم وكتب ما
لا يوصف كثرة. وذلك في سنة ثنتين وسبعين ومائة،
فحمل الكثير عن مالك، والليث، وشريك، وحماد
بن زيد، وأبي عوانة، وابن لهيعة، وبكر بن مضر،
وكثير بن سليم، صاحب
أنس بن مالك.

ژباړه: هو ! قتيبه د علم په لټه سفر وكړ
او دومره روايتونه يې وليكل چې بيانول يې
ناشوني دي، دا سفر په (۱۷۲ هـ) كې پيل
او په پايله كې يې نوموړي له امام مالك،

ليث ، شريك او د هغه وخت له مشهورو محدثينو حديثونه نقل كړل.

بناغلی ذهبي رحمته الله عليه په (تذكرة الحفاظ) نومي كتاب كې قتيبه بن سعيد رحمته الله عليه هغه ډېر گرزېدونكى او د زياتو سفرونو په كوونكې معرفي كوي، وايي: وكان ثقة، عالماً، صاحب حديث ورحلات.

ژباړه : قتيبه بن سعيد ثقه، عالم، د حديث پوهنې امام او په دې لار كې د گڼو سفرونو كوونكى دى.

د هغو بنارونو له ډلې چې امام قتيبه بن سعيد رحمته الله عليه علمي سفرونه ورته كړي يو هم بغداد او كوفه دي، لكه څرنگه چې امام قتيبه بن سعيد رحمته الله عليه عراق ته د خپل لومړني سفر يادونه كوي او وايي: انحدرت إلى العراق أول مرة سنة اثنتين وسبعين – يعنى بعد المائة – وكنت يومئذ ابن ثلاث وعشرين سنة.

ژباړه: زه په (۱۷۲ هـ) كې په لومړي ځل عراق ته ولاړم او هغه مهال زه (۲۳) كلن وم .

امام ابوداود عراق ته د ده راتگ يادوي او وايي: قدم قتيبة بغداد فى سنة ست عشرة ومائتين، فجاءه أحمد ويحيى.

ژباړه : قتيبه بن سعيد رحمته الله عليه د (۲۱۶ هـ) پر مهال بغداد ته ولاړ او د حديث پوهنې دوه مشهور استادان امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه او د نقد و كره كتنې (جرح و تعديل) پوهاند يحيى بن معين له ده د گټې اخيستنې په موخه ورته راغلل .

امام ابو حاتم رازي بغداد او كوفې ته د امام قتيبه رحمته الله عليه د سفر او له ده د محدثينو زده كړه يادوي، ليكې:

حضرته ببغداد، وقد جاءه أحمد، فسأله عن أحاديث فحدثه بها . وجاء أبو بكر بن أبي شيبة وابنُ مُير بالكوفة إليه ليلة، وحضرت معهما، فلم يزاالا ينتخبان عليه، وأنتخب معهما إلى الصبح.

ژباړه: زه په بغداد کې امام قتيبه ته ورغلم ، امام احمد بن حنبل رحمته الله هم له ده د يو شمېر حديثو په اړه پوښتنې ته راغی امام قتيبه ورته ولوستل، په کوفه کې امام قتيبه ته ابو بکر بن ابی شيبه او ابن نمير راغلل چې زه هم ورسره وم، مور تر سهاره له ده سره د شته احاديثو پر چاڼ او انتخاب مصروف وو.

د عبدالله بن محمد بن سيار په نوم يو بل محدث وايي:

قتيبة صدوق، ليس أحد من الكبار إلا وقد حمل عنه بالعراق. وحدث عنه أحمد بن حنبل، وأبو خيثمة وعباس العنبري، والحميدي بمكة.

ژباړه: قتيبه بن سعيد رښتني وو، په عراق کې هيڅ داسي ستر عالم نه دی پاتي شوی چې له ده يې روايت نه وي کړی، همدارنگه امام احمد بن حنبل، ابو خيثمه، عباس عنبري او حميدي هم په مکه کې له ده حديث روايت کړي دي.

مړينه:-

امام قتيبه بن سعيد بغلاني رحمته الله خپل ارزښتمن ژوند د رسول الله صلى الله عليه وسلم احاديثو ته چې په اسلام کې د قرآن کریم تشریح او توضیح گڼل کېږي وقف کړ او په دې لړ کې يې د امام بخاري، امام مسلم بن حجاج

نیشاپوري، ابوداود ستجستاني، ابو عيسى ترمذي، امام نسايي په څېر شخصیتونه وروزل، دوی د اسلامي نړۍ هغه نوموتې څېرې دي چې کتابونه یې د مسلمانانو لپاره د قرآن کریم په تشریح او توضیح کې د لارښوونکو حیثیت لري.

دا د همدوی هڅې وې چې مسلمانانو ته په صحیح ډول د نبی په ژبه د قرآن کریم تشریح ورسېده په رښتیا هم دا لیکنې د مسلمانانو علمي او فکري سرچینې دي.

همدا راز یې د دوی په څېر د نورو سلگونو کسانو په روزلو د اسلام علمي بن لا زرغون کړ. تر دې هڅو، زیار، زده کړې او ښوونې وروسته یې بالاخره د نوي (۹۰) یا (۹۱) کلونو په عمر د (۲۴۰ هـ ق) کال د شعبان په میاشت کې د اجل بلونکې ته لیک ووايه او د ابد لپاره یې له نړۍ سره مخه ښه وکړه. بناغلی قتیبه بن سعید رضی الله عنه همالته په خپل ټاټوبي کې خاورو ته وسپارل شو، قبر یې تر ننه هم د بغلان د مرکز شهرنو په اطرافو کې خوندي پاتې دی. د امام قتیبه بن سعید بغلاني رضی الله عنه تر وفات وروسته بغلان د حدیثو او رجالو په کتابونو کې یو نه هېرېدونکی نوم شو او ورو - ورو د خلکو پام ورو اووښت مگر تر دې وړاندې بغلان د بلخ ولایت یو کلی گڼل کېدی.

روح یې بنیاد او یاد یې ژوندی

(۱) تاریخ بغداد (۶۹۴۲) کس معرفي: ۴۶۰ / ۱۲

(۲) تهذيب الكمال (۴۸۵۲) کس معرفي: ۵۲۳ / ۲۳

(۳) تذكرة الحفاظ الطبقة الثامنة: ۲۶ / ۲

(م)

(٢٥) مکي بن ابراهيم

لنډه پېژندنه:-

د وخت غوره محدث، فقيه، د سترو محدثينو استاذ، ثقه او وتلی عالم مکې بن ابراهيم د خراسان د گوتو په شمار علماؤ څخه گڼل کېږي.

نوموړی د بلخ شمالي ولايت ته منسوب دی او محدثينو خراسانی بللی دی، له اوولسو تابعينو خوله په خوله روايات لري او له ده څخه د صحاح سته وو د ليکوالانو ترڅنگ د امام احمد غوندي لور شخصيت هم روايات نقل کړي دي، امام بخاري په خپل صحيح کې زيات ثلاثي روايات له همدې جيد محدث څخه نقل کړي دي. په تاريخ کې يې د نسب سلسله په دې توگه بيان شوې ده:

مکي ابن ابراهيم بن بشير بن فرقد او يا فرقد بن بشير، الإمام الحافظ الصادق، مسند خراسان، أبو السکن، التميمي الحنظلي البلخي.

لکه څرنگه چې يې په نسب نامه کې وینو چې بلخ ته منسوب شوی دی او ځينو محدثينو هم خراساني بللی دی نو دا اشارې مور ته هم په پوره ډاډه الهام

راکوي چې نوموړی د همدې ولایت دی چې همدا اوس د هیواد په جغرافیه کې خورا ارزښتمن رول لري.

امام مزي په تهذيب الکمال کې لیکې:
ذکره خلیفة بن خیاط فی الطبقة الخامسة من أهل خراسان.

ژباړه: دی خلیفه بن خیاط د پنځمې طبقې خراسانی عالم بللی دی.

زوکړه:-

دا چې نوموړی په څو هجري کې پیدا شوی نو د ده له خولې به یې واورو:

سأله محمد بن علي بن جعفر البلخي : في أي سنة ولدت؟ قال : في سنة ست وعشرين ومائة.

ژباړه: محمد بن علي بن جعفر البلخي له ده پوښتنه وکړه چې په کوم کال زېږېدلی؟
نو ده وویل: په یو سل او شپږ ویشتم (۱۲۶) هجري کې.

زده کړې:-

نوموړی وایي: په یوولس کلنۍ کې به پلار د سبق لپاره بوتلم خو زه نه په پوهېدم نو کله چې اوولس کلنۍ ته ورسېدم بیا مې د زده کړو لپاره تلوسه ښکاره کړه.

نوموړی څو ځله د حج لپاره مکې ته تللی او په لار کې یې له محدثینو د زده کړو تنده هم څړوبوله.
د وخت له سترو محدثینو یې زده کړې کړې او د دیني علومو مرکزونو لکه کوفه، بصره، مکه، مدینه، خراسان، بغداد او نورو ښارونو ته یې د علمي تندي د څړوبولو لپاره سفرونه کړي دي او هلته یې د وخت له

استاذانو، پوهانو، علماؤ، محدثينو او ... څخه زده کړې کړې څو چې نوموړی خپل اصلي منزل ته ورسېد او بيا يې نورو زده کوونکو ته همدا لړۍ جاري وساتله.

له نوموړي ستر محدث څخه د صحاح سته وو د پوهانو ترڅنگ امام احمد، امام يحيى بن معين، امام ابن المديني او نورو مشهورو محدثينو هم حديث روايت کړی او مکې بن ابراهيم د دې ښاغلو د غوره، مشهورو او نوم وتلو استاذانو په کتار کې راځي.

د بخاري زياتره ثلاثيات (ثلاثي روايات) د همدې افغان او بلخي عالم په لنډ سند را نقل شوي دي، نوموړی په خپله وايي که زه پوهېدای چې ما ته به خلگ دومره زياته اړتيا ولري نو ما به ټول روايات له تابعينو نقل کړي وای او په سند کې به مي بل چا ته ځای نه وای ور کړی.

دا جمله يې هم پر لور شان، علمي ذوق او ښه وړتيا دلالت کوي، نوموړی له تابعينو خوله په خوله روايات لري او په يو شمېر سندونو يې له تابعينو پرته له نورو محدثينو هم روايات نقل کړي دي.

استاذان:-

مکې بن ابراهيم د خپلو زده کړو پر مهال د اسلامي نړۍ له وتلو پوهانو څخه زده کړې وکړې چې زيات شمېر يې په کې تابعين هم ول چې د ځينو مشهورو استاذانو نوملړ يې په دې توگه دی:

يزيد بن أبي عبيد، بهز بن حکيم، عبد الله بن سعيد بن أبي هند، ابن جريج، هشام بن حسان، الجعيد بن عبد الرحمن، حنظلة بن أبي سفيان، موسى بن عبيدة، عثمان بن سعدالكاتب، أبو حنيفة، أيمن بن

نابل، داود بن يزيد الأودي ، فائد أبي الورقاء ، فطر بن خليفة ، هاشم بن هاشم بن عتبة ، هشام الدستوائي ، عثمان بن الأسود ، مالك بن أنس ، يعقوب بن عطاء.

شاگردان:-

کله چې نوموړی امام له زده کړو فارغ شو نو په خپله سیمه او بیلابیلو علاکو کې یې له نبوي چېنې څخه د هغو زده کوونکو تنده خړوبوله چې د همدې چېنې څخه د تندې ماتولو لپاره به ده ته راغلي ول، په دې سلسله کې یې ډېر شاگردان تربیه کړي دي چې د ځینو ښاغلو نومونه یې په لاندې ډول دي:

البخاري، أحمد بن حنبل، عبيد الله القواريري، يحيى بن يحيى، يحيى بن معين ، بندار، سهل بن زنجلة، عبد الصمد بن الفضل البلخي، عباس الدوري، أحمد بن عبيد الله النرسي، الكديمي، معمر بن مجد البلخي، يزيد بن سنان البصري، عمر بن مدرك القاص، حفيده مجد بن حسن، إبراهيم بن زهير الحلواني، إبراهيم بن عثمان البلخي، إبراهيم بن يعقوب الجوزجاني، أحمد بن نصر مقرئ نيسابور، إسماعيل بن مجد بن أبي كثير البلخي، حامد بن محمود بن حرب، أبو عوف البزوري، عبد الصمد بن سليمان البلخي الأعرج، مجد بن أحمد بن ماهان البلخي، مجد بن أحمد بن مدويه الترمذي، مجد بن بشر السرخسي، مجد بن خشنام بن صالح البلخي، مجد بن صالح الصيدلاني ، ومجد بن عامر بن كامل ، عبد الصمد بن غالب ، مجد بن عبد الحميد البزاز، مجد بن عيسى بن قاسم ، مجد بن علي بن جعفر بن الزبير د الحافظ أبو علي پلار ،

مجد بن عمرو السواق ، عبد الله بن مجد ، عبد الرحيم بن حازم، په دې کې لس بلخيان دي.
د ده په اړه د پوهانو نظرونه:-
قال الكوسج : سألت أحمد عن مكي ، فقال : ثقة.
کوج ويل له امام احمده مي د مکې په اړه پوښتنه وکړه نو ويې ويل: ثقه دئ.
وروی احمد بن زهير عن يحيى: صالح.
احمد بن زهير له يحيى نقل کړی چې صالح دئ.
وقال أبو حاتم: محله الصدق.
امام ابو حاتم ويل چې صدوق يعنى رښتنی دئ.
وقال العجلي: ثقة.
عجلي ويل: باوري دئ.
وقال النسائي: ليس به بأس.
نسائی ويل: پروا نه شته پرې، معنا روايت يې صحيح دي.

پوهانو يې په اړه کښلی دي چې د نجاشي د جنازې د لمانځه په روايت کې تېروتلې وو ده داسي بيانواو:

حدث عن مالك ، عن نافع ، عن ابن عمر أن النبي -صلى الله عليه وسلم -صلى على النجاشي فكير أربعاً فتفرد بهذا ، ثم رجع عنه ، لما بان له أنه وهم ، وأبى أن يحدث به.

ده له مالک هغه له نافع هغه له ابن عمره حديث بيانواو چې رسول الله ﷺ پر نجاشي په څلور تکبيره لمونځ وکړ، په دې سند يوازي ده روايت کړی وو ځکه يې بيا رجوع وکړه او دا ورته ښکاره شوه چې

تېروتى دى نو د روايت له بيانولو يې هم
ډډه كوله.

بيا يې داسي بيانواوه:

ثم وجدته في كتابه ، عن مالك ، عن الزهري ،
عن سعيد ، عن أبي هريرة وقال : هكذا في كتابي.

بيا ده په خپل كتاب كې داسي وموندل
چې دى له مالك هغه له زهري هغه له
سعيد او هغه له ابوهريره روايت كوي، نو
ده بيا ويل زما په كتاب كې همداسي دي.
قال الدارقطني : مكي ثقة مأمون.

دارقطني ويل: مكي ثقة او باورى دى.

وقال محمد بن عبد الوهاب الفراء: حدثنا مكي بن ابراهيم ،
الرجل الصالح بنيسابور.

محمد بن عبد الوهاب الفراء ويل: مور ته نېك سړي
يعني مكي بن ابراهيم په نيشاپور كې حديث بيان كړ.
ذهبي وايي: لم يلق البخاري بخراسان احدا اكبر منه . روى
له الجماعة.

د ده يو ژوند ليكوونكى كاري چې بخاري په
خراسان كې تر ده له بل لوى او ستر محدث سره نه
دى مخ شوى او له ده ټولو صحاحو سته وو روايات
كړي.

ده ده په سند راغلى روايت چې بخاري
هم نقل كړى دى:

أخبرنا يوسف بن أبي نصر ، وعبد الله بن قوام ،
وطائفة ، سمعوا الحسين بن أبي بكر ، قال : أخبرنا
أبو الوقت ، حدثنا أبو الحسن المظفري ، أخبرنا ابن
حمويه ، أخبرنا محمد بن يوسف ، حدثنا البخاري ،
حدثنا مكي بن ابراهيم ، حدثنا عبد الله بن سعيد بن
أبي هند ، عن أبيه ، عن ابن عباس ، قال : قال النبي

p- : -نعمتان مغبون فيهما كثير من الناس : الصحة
والفراغ.

ابن عباس وايي چې رسول الله p وويل:
په دوو نعمتونو کې زيات خلگ ښه رايه نه
لري: روغتيا او فراغت.

مړينه:-

د دقيقې نېټې په اړه يې د پوهانو اخلاف شتون
لري، د ځينو اقوال يې دا دي:
قال أبو حاتم والبخاري: مات سنة أربع عشرة.
ابوحاتم او بخاري وايي: په دوه سوه او خورلس
کې مړ شوی دی.

وقال ابن سعد ومطین و عبد الصمد بن الفضل وغيرهم : سنة
خمس عشرة ومائتين . زاد ابن سعد : ببلخ في النصف من شعبان
، وقد قارب المائة ، وكان ثقة ، ثبتا في الحديث -رحمه الله.

ابن سعد ، مطين ، عبد الصمد او نورو ويل: په دوه
سوه او پنځلس کې مړ شوی دی، ابن سعد اضافه
کړې چې مړينه يې په بلخ کې د نيمايي شعبان
پرمهال وه او دی په دې وخت کې سلو کلونو ته لنډ
شوی وو او دی په حديثو کې ثقه او اعتمادي کس وو.
أَبُو عَلِيٍّ وَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ وَمَاتَ مَكِّي بِنُ إِبْرَاهِيمَ لَيْلَةَ الْأَرْبَعَاءِ
قَبِيلِ الصُّبْحِ لِلتَّنْصِفِ مِنْ شَعْبَانَ سَنَةَ 215 قَالَ الْبُخَارِيُّ فِي التَّارِيخِ
الصَّغِيرِ مَاتَ سَنَةَ أَرْبَعِ عَشْرَةَ أَوْ 215 وَقَالَ فِي الْكَبِيرِ مَاتَ سَنَةَ
214 وَلَمْ يَشْكُ فِيهِ وَقَالَ أَبُو عِيْسَى مَاتَ سَنَةَ 214 وَقَالَ ابْنُ سَعْدٍ
تُوفِّيَ سَنَةَ 215 .

ژباړه: ابوعلي وايي چې مور ته محمد حديث بيان
کړ ده ويل: مکې بن ابراهيم د چار شنبې په شپه تر

سهار لير مخکې د دوه سوه پنځلس (۲۱۵ هـ) پر مهال د شعبان د مياشتې په نيمايي کې مړ شو. بخاري په تاريخ صغير کې ويلي دي چې په خورلس يا (۲۱۵ هـ) کې مړ شو او په تاريخ کبير کې يې ويلي دي په (۲۱۴ هـ) کې مړ شو او په دې ځای کې يې شک نه دئ کړی، امام ترمذي ويلي دي چې په (۲۱۴) کې مړ شوی دئ او ابن سعد ويلي دي چې په (۲۱۵) کې وفات شوی دئ.

مراجع:-

- ۱) طبقات ابن سعد ۷ / ۳۷۳
- ۲) طبقات خليفة: ت ۳۱۴۳
- ۳) التاريخ الكبير ۸ / ۷۱
- ۴) التاريخ الصغير ۲ / ۳۳۳
- ۵) الجرح والتعديل ۸ / ۴۴۱
- ۶) تاريخ بغداد ۱۳ / ۱۱۵
- ۷) تهذيب الكمال: ۱۳۶۹
- ۸) تذهيب التهذيب ۴ / ۶۸ / ۲
- ۹) العبر ۱ / ۳۶۸
- ۱۰) تذكرة الحفاظ ۱ / ۳۶۵
- ۱۱) الكاشف ۳ / ۱۷۳
- ۱۲) دول الإسلام ۱ / ۱۳۱
- ۱۳) تهذيب التهذيب ۱۰ / ۲۹۳
- ۱۴) طبقات الحفاظ: ۱۶
- ۱۵) خلاصة تهذيب الكمال: 398
- ۱۶) شذرات الذهب ۲ / ۳۵
- ۱۷) سير اعلام النبلاء (۲۱۴) کس معرفي: ۵۵۳/۹

(٢٦) محمد بن ابان البلخي

د نوموړي په اړه مو تر ډېري لټې وروسته هم پوره او دقيق مالومات ترلاسه نه كړل، خو دا چې افغانی عالم دئ له دې امله يې ژوند ليك دلته راوړم كه څه هم د كمو مالوماتو له كبله به ځينې نيمگړتياوې ولري. د نومړي د نسب لړۍ داسي ذكر شوې:

محمد بن ابان بن وزير البلخي أبو بكر بن إبراهيم المستملي الحافظ ويعرف بحمدويه.

زوكړه:-

د زوكړه په اړه يې ما ته هيڅ ډول مالومات هم نه دي شوي.

زده كړه، استاذان او شاگردان:-

له امام وكيع سره يې څه د پاسه لس كاله تېر كړي، له ده يې زده كړې هم كړې او د نورو استاذانو نومونه يې په دې ډول دي:

ابن عيينة، ابن عليّة، عبد الوهاب الثقفي، عبد الرزاق، ابن مهدي، ابن إدريس، ابن نمير، إبراهيم بن صدقه، أيوب بن سويد الرملي، أبو أسامة، عبدة بن سليمان، ابن عدي، ابن أبي فديك، معن بن عيسى، يزيد بن هارون، غندر، محمد بن فضيل، النضر بن كثير، شبابة بن سوار، يحيى بن سعيد القطان، عبد الله بن

وهب، أبو أمامة، أيو بکر بن عیاش، عقبه بن خالد، أبو خالد الأحمر، مروان بن معاوية او نور...

د علم او پوهي په ترلاسه کولو کې یې د سترپو تر گاللو وروسته نورو ته د پوهي نقلولو دنده ومنله او لاندیني شاگردان یې وموندل:

د صحاحو لیکوالانو ترې روایات کړي البته یوازې مسلم په خپل صحیح کې ترې نه دي نقل کړي خو په نورو کتابونو کې ترې روایات لري.

موسی بن هارون، إبراهيم الحربي، عبد الله بن أحمد، أبو حاتم، حسين بن محمد القباني، المعمری، أحمد بن سلمة، إبراهيم بن أبي طالب، ابن خزيمة، السراج، أبو القاسم البغوي او نور...

د ده په اړه د پوهانو نظرونه:-

محمد بن أبان أبو بكر البلخي ثقة.

ژباړه: محمد بن ابان ابو بكر البلخي ثقه دئ.

زرکلي یې په اړه وايي:

محمد بن أبان البلخي، أبو بكر: من حفاظ الحديث. كان مستملي "وكيع". له تصانيف في الحديث. توفي ببلخ.

ژباړه: محمد بن ابان البلخي ابو بكر د حديثو له سترو حافظانو څخه وو، دی د وکيع ملگری وو، په حديثو کې یې ليکنې کړې او په بلخ کې وفات شوی.

يو شمېر نور پوهان یې په اړه وايي:

وقال بن أبي حاتم عن أبيه صدوق وقال النسائي ثقة وذكره بن حبان في الثقات وقال كان حسن المذاكرة ممن جمع وصنف.

ژباړه: ابن ابی حاتم د خپل پلار په حواله ويل چې رښتني دئ، نسائي ويل: باوري دئ، ابن حبان په کتاب الثقات کې راوړی او ويلي یې چې غوره بحث یې

کاوه، له هغو پوهانو څخه وو چې حديث يې را غوندې کړي او ليکنې يې کړې.
له نومړي څخه امام بخاري (۳۸) روايات نقل کړي، البته دا ټول په صحيح کې نه دي.
مړينه:-

نوموړی په محرم کې د (۲۴۴ هـ) پر مهال په بلخ کې وفات شوی. دا د موسى بن هارون قول دی، قباني بيا د بخاري په حواله ويلي چې په (۴۵) کې وفات شوی.

مراجع:-

۱) تهذيب الكمال (۵۰۲۱) کس معرفي: ۲۴ / ۲۹۶
۲) موسوعة اقوال الامام احمد بن حنبل في رجال الحديث وعلله، المجلد الثالث حرف الميم د (۲۲۶۴) کس معرفي: ۳ / ۲۲۸.
۳) تاريخ بغداد، تتمة باب محد، ذکر من اسمه محد و اسم ابيه ابان، (۴۵۸) کس معرفي: ۲ / ۷۶.

(٢٧) امام ابن حبان

لنډه پېژندنه:-

زمونږ په هيوادكې ډېرې داسې شخصيتونه تېر شوي دي چې د ژوند په ډېرو ډگرونو كې يې لوی نوم او شهرت گټلی دی، مسلمان امت ته يې نه هېرېدونكې خدمتونه ترسره كړي دي اودومره سترې يې گاللې چې يادول يې هم گران كار دی.

نوم يې:-

الإمام العلامة الحافظ أبوحاتم محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن معبد بن شهيد بن هديّة بن مرة بن سعد بن يزيد التميمي الدارمي البُستي .په ابن حبان ډېر مشهور دی او كڼيه يې ابوحاتم دی.

وطن يې:-

نوموړی د بُست دی، پر مشاهير علماء الامصار كتاب يې محقق ليكي: ولد ببست وهي مدينة كبيرة هراة وغزنة (من بلاد كابل عاصمة افغان اليوم). بُست كې پيدا شوی دا د غزني او هرات ترمنځ يولوی ښار دی؛ د كابل له ښارونو بلل كېږي چې د نني افغان پلازمېنه دی. شاوخوا سيمه يې په گرمسېر سره هم يادېږي چې د

تودو اطرافوپه معنا دئ. دا سيمه ډېرې ويالي اوشنې سيمې لري چې په وروستيوکې يوڅه ويجاړي هم پکې پېښه شوې ده.

ويکپيډيا په دې اړه ليکي: «د بست کلا د افغانستان د هلمند ولايت د بست په سيمه کي يوه لرغونې کلا ده. په هغه ځای کي چي د افغانستان دوه نامتو هلمند او ارغنداب سيندونه سره يوځای کيږي يوه ډيره لويه کلا چي د هغي له پورتنې برخې ټول لښکرگاه بنا مالوميري جوړه شوي ده دا کلا د بست په نامه ياديري چي د هلمند ولايت د لښکرگاه ښار ته څيرمه پرته ده چې د افغانستان او آن د نړي په تاريخ کي ځانگړی او مشهور نوم لري.»

ستر محدث، علامه، حافظ ابو حاتم مجد بن حبان رحمه الله د همدې سيمې اوسيدونکی دئ.

علمي سفرونه:-

د علم موخه يې سفرونه وکړل، بېلابېلو ښارونو او هيوادونو ته ولاړ چې په دې لړکې بصرې، مصر، موصل، نساء، جرجان، بغداد، دمشق، نيشاپور، عسقلان، بيت المقدس، طبري، هرات او نورو سيمو ته ولاړ.

د استاذانو شمېر يې نژدې دوه زره دئ، ده هم د خپل يوه کتاب (التقاسيم والانواع) په مقدمه کې داخبره کړې او ليکلي يې دي:

لعلنا قد كتبنا عن أكثر من ألفي شيخ من إسباجاب إلى الإسكندرية.

يعني کېدای شي له اسباجابه تراسکندرې ماله دوو زرو استاذانو احاديث ليکلي وي.

امام ذهبي يې پر خبرو داسې تبصره کړې:
 (کذا فلتکن الهمم) يعني عزم بايدهمداسې وي.
 نوموړي په گڼو علومو کې خورامهارت ترلاسه
 کړ، که په احاديثو کې دده مهارت ته وگورو نو په دې
 فن کې يې پراخه پوهه او معلومات درلودل او پر دې
 هم قادر وو چې د نصوصو په رڼاکې يې احکام او
 مسائل استنباط کړي وای .

همدارنگه يې په عربي پوهنه، طب، علم نجوم او
 نورو کې هم پوره لاس درلود د ده دا مهارتونه له
 هغو کتابونو چې مور ته يې د علمي پانگي په توگه
 پرېښي په ډاگه معلومېږي.

امام حاکم د ده په اړه ويلي:
 ابن حبان من أوعية العلم في الفقه واللغة والحديث والوعظ،
 ومن عقلاء الرجال.

ژباړه: امام ابن حبان رحمه الله په فقه، لغت،
 حديث او وعظ کې ډېر وتلی او خورا هوښيار سړی
 دی.

د ده پر کتاب (مشاهير علماء الامصار و اعلام
 فقهاء الاقطار) محقق مروزق علي ابراهيم، د ابن
 حبان په ستاينه کې د ابو سعد عبد الرحمن وينا
 راوړې ده:

(أبو حاتم البستي كان من فقهاء الناس وحفاظ الآثار المشهورين
 في الامصار والاقطار عالما بالطلب والنجوم وفنون العلوم الف المسند
 الصحيح والتاريخ والضعفاء والكتب المشهورة في كل فن وفقه الناس
 بسمرقند ثم تحول الى بستان).

ژباړه: ابو حاتم له فقيهو وگړو و؛ په بنارونو او د نړۍ په گوټ کې د مشهورو اثارو حافظ، په طب، نجوم او نوور علمي فنونو عالم وو؛ صحيح مسند، تاريخ، كتاب الضعفاء او په هر فن کې يې مشهور کتابونه ليکلي دي، په سمرقند کې يې خلکو ته پوهاوی ور کړ او بيا بست ته ولاړ.

امام خطيب د ده په اړه ويلي:
كان ابن حبان ثقة نبيلاً فهماً .

يعني نوموړی ثقه، هونبنيار او خيرک وو.

ياقوت الحموي د ده په اړه ويلي:

كان ابن حبان مكثرًا من الحديث والرحلة والشيخ
عالماً بالمتون والاسانيد أخرج من علوم الحديث ما
عجز عنه غيره، ومن تأمل تصانيفه تأمل منصف علم
أن الرجل كان بحراً في العلوم.

ژباړه: ابن حبان ډېر حديث لرل، له زياتو
شيخانو د زدکړې په پار يې ډېر سفرونه
کړي، په متونو او سندونو پوه وو؛ د حديثو
له فنه يې هغه څه استنباط کړي چې نورو
يې وس نه درلود، چا چې په انصاف د ده
پر تصانيفو فکر کړی هغه پوهېږي چې
نوموړی د علومو سمندر وو.

مگر دا يو حقيقت دی چې ابن حبان د جرحې او
تعديل په فن کې له تساهل يا هم اسانۍ څخه کار
اخيست او د خلکو په اړه يې فيصلې تر ډېره د تساهل
بنياد لري. (ضوابط الجرح و التعديل : ۴۸ د دكتور عبد العزيز
بن مجد بن ابراهيم ليکنه)

استاذان:-

لکه څرنگه چې ده په خپله ويلي نوموړي تر دوه زره له ډېرو استاذانو روايتونه کړي دي، مور به يې دلته څو مهم ياد کړو:

(۱) احمد بن الحسن بن عبدالجبار بن راشد البغدادي ، (أبو محمد)، وثقه الخطيب وغيره وكان صاحب حديث وإتقان.

(۲) أحمد بن علي بن المثنى بن يحيى بن عيسى بن هلال التميمي (أبو يعلى الموصلي) محدث الموصل وصاحب المسند والمعجم.

(۳) الحسن بن سفيان بن عامر بن عبد العزيز ، أبو العباس الشيباني الخراساني النسوي، صاحب المسند (ت 303هـ)، وقد حضر دفنه ابن حبان .

(۴) الحسين بن محمد بن أبي معشر مودود، أبو عروة السلمى الحرانى الجزري، مفتي أهل خَزان ومصنف كتاب (الطبقات) و (تاريخ الجزيرة)

(۵) ابن خزيمة إمام الأئمة وشيخ خراسان (۶) السراج: - هو محمد بن إسحاق بن إبراهيم بن مهران، أبو العباس السراج الثقفي مولاهم الخراساني النيسابوري، صاحب «المسند الكبير».

علمي اثار:-

ابن حبان رحمه الله يوله هغو علماوو گڼل شوى چې زښتې ډېرې ليکنې يې کړې او تر شا يې گڼ علمي اثار پرېښې دي.

ده گڼ شمېر ليکنې کړې چې ډېره برخه يې په احاديثو او جرح و تعديل کې ده، په دې فنونوکې يې بې حده مهارت ترلاسه کړى، لکه وړاندي چې مووويل امام حموي د ده په اړه ويلي:

أخرج من علوم الحديث ما عجز عنه غيره، ومن
تأمل تصانيفه تأمل منصف علم أن الرجل كان بحراً
في العلوم.

ژباړه: د حديثوله فنه يې هغه څه
استنباط کړي چې نورو يې وس نه درلود،
چا چې په انصاف دده پر تصانيفو فکر
کړی هغه پوهېږي چې نوموړی د علومو
سمندر وو.

د ده د تصنيفاتو په اړه معاصرو څېړونکولکه
شيخ شعيب الارنوط د (الإحسان) (۱/۲۹-۳۳) په
مقدمه کې تفصيلي بحث کړی چې چاپ، ناچاپ
اورک شوي اثار يې پکې بيان کړي دي په هغوکې يې
ځينې داډي:

- (۱) أسامي من يعرف بالكنى - درې ټوکه
- (۲) أنواع العلوم وأوصافها - درې ټوکه
- (۳) التقاسيم والأنواع په مرتب ډول د احسان په
نوم چاپ شوی.
- (۴) الثقات - داهم چاپ شوی دی.
- (۵) روضة العقلاء ونزهة الفضلاء - چاپ
- (۶) علل أوهام أصحاب التواريخ - لس ټوکه
- (۷) علل حديث مالك - لس ټوکه
- (۸) المجروحين من المحدثين والضعفاء
والمترولين - چاپ شوی اود علماوو تر منځ مشهور
دی.

(۹) مشاهير علماء الأمصار - چاپ
داسي نور تصانيف چې د اعلامو او تراجمو په
کتابونو کې يې يادونه شوې ده.

مړينه:-

زمور دا بي جورې محدث له هغومعلوماتوسره
سم چې مورترلاسه کړي د (۳۵۴هـ) د شوال يا کوچني
اختر په مياشت همدې بست کې وفات شوی دی.

(۱) مختصر تاريخ دمشق حرف الميم: ۷۹ / ۲۲
(۲) تاريخ الاسلام و وفيات المشاهير و الاعلام، المجلد
السادس والعشرون، الطبقة السادسة والثلاثون، وفيات
سنة اربع وخمسين وثلاث مئة: ۱۱۳ / ۲۶
(۳) معجم البلدان: ۱ / ۴۱۴
(۴) مشاهير علماء الامصار، د محقق مرزوق علي
ابراهيم په مقدمه کې د ابن حبان معرفي. دا کتاب په
(۱۹۹۱م) کې د دار الوفاء للطباعة والنشر والتوزيع له خوا
چاپ شوی دی.

(٢٨) محمد بن يوسف الفريابي

لنډه پېژندنه:-

امام فريابي د فرياب ستر محدث، عالم، زاهد او له هغو كسانو څخه وو چې په كتلو اشارې ورته كېدې، د احمد بن حنبل او د ټولو صحاحو د ليكوالانو په شان سترو محدثينو پرې زده كړې كړې، مورخينو يې د نسب سلسله داسي بيان كړې:

محمد بن يوسف بن واقد بن عثمان الفريابي ، الإمام الحافظ ، شيخ الإسلام أبو عبد الله الضبي.

زوكړه:-

نوموړی امام په يوسل او شل (١٢٠) كې دې نړۍ ته سترگې غړولې. دا قول د ابن حجر دى. خو امام ابن حبان د الثقات په باب الميم كې

ليكي:

وَكَانَ مَوْلَاهُ سَنَةَ سِتِّ وَعِشْرِينَ وَمِائَةً.

ژباړه: د فريابي زوكړه په (١٢٦) كې شوې ده.

زده كړه، استاذان او شاگردان:-

نوموړی د وخت له دوود سره سم لومړی د خپلې سيمې پر پوهانو زده كړې پيل او بيا يې د اسلامي نړۍ ډېر ښارونه پسي گز وپل كړل، د وخت سترو علمي مركزونو ته ورغی او خپله علمي تنده به يې

ترې ماتوله، د بغداد، کوفې، قيساريې او نورو ښارونو
علاقې يې د علم او پوهې په لټون کې وکتلې.
نوموړي د تحصيلاتو پر مهال له دې استاذانو پوهه
اخيستې:

يونس بن أبي إسحاق، فطر بن خليفة، مالك بن
مغول، عمر بن ذر، الأوزاعي، الثوري له ده څخه يې
زيات روايات نقلول، إسرائيل، جرير بن حازم، عيسى بن
عبد الرحمن البجلي، صبيح بن محرز المقرائي، أبان بن
عبد الله البجلي، إبراهيم بن أبي عبلة، عبد الحميد بن
بهرام، فضيل بن مرزوق، ورقاء، نافع بن عمر او نور...
د شاگردانو په لړ کې يې د دې مشهورو شاگردانو
نومونه د يادولو وړ دي:

البخاري، أحمد بن حنبل، محمد بن يحيى، إسحاق
الكوسج، سلمة بن شبيب، أبو بكر بن زنجويه، محمد بن
سهل بن عسکر، أبو محمد الدارمي، محمد بن عبد الله بن
البرقي، مؤمل بن يهاب، حميد بن زنجويه، أحمد بن
عبد الله العجلي، عباس الترقفي، عبد الله بن محمد بن
أبي مريم، عبد الله (د ده زوی)، عبد الوارث بن الحسن
بن عمرو بن الترجمان البيساني، عمرو بن ثور
الجدامي، محمد بن مسلم بن وارة او نور...

د ده په اړه د پوهانو نظرونه:-

د عجلي پر تاريخ الثقات کتاب يې محقق ليکې:
متفق على توثيقه، أخرج له الجماعة. وقال المزي: روى له
الجماعة.

پر باوريتوب يې اتفاق دى او د صحاحو ټولو
ليکوالو ترې روايات کړي. مزي هم ويلې چې د صحاحو
مصنفينو ځنې روايات کړي دي.

قال أحمد: كان رجلاً صالحاً ، صحب سفيان ، كتبت عنه بمكة.

أحمد وويل: نبك سرى وو، له سفيان سره يب وخت تهر كرى او ما په مکه کې ترې حديث ليكلي.
قال أبو عمير بن النحاس : سألت يحيى بن معين : أيما أحب إليك ، كتاب قبيصة أو كتاب الفريابي ؟ قال : كتاب الفريابي.

ژباړه: ابو عمير بن النحاس وويل: له يحيى بن معين څخه مي وپوښتل: د قبيصة كتاب دي خوښ دئ كه د فريابي؟، ده وويل د فريابي كتاب.

روى عباس عن يحيى قال : قبيصة ، ويحيى بن آدم ، وأبو أحمد الزبيرى ، والفريابي ، كلهم عن سفيان قريب من السواء.

ژباړه: عباس له يحيى روايت كړى ده وويل چې قبيصة، يحيى بن ادم، ابو احمد الزبيرى او فريابي له سفيان په روايت كې سره نژدې دي.

قال عثمان الدارمي : قلت لابن معين : الفريابي في سفيان ؟ قال : مثلهم ، يعني مثل عبيد الله بن موسى وقبيصة، وعبد الرزاق.

عثمان الدارمي وويل: ابن معين ته مي وويل: له سفيان فريابي په روايت كې څنكه دئ؟، ده وويل: د عبيد الله بن موسى، قبيصة او عبد الرزاق په شان دئ.
وقال العجلي : الفريابي ثقة.

عجلي وويل: فريابي باوري دئ.
وقال البخاري فيما حكاه عنه الدولابي : حدثنا محمد بن يوسف - وكان من أفضل أهل زمانه - عن سفيان بحديث . . . ذكره.

دولابي له امام بخاري څخه نقل كړى چې ده وويل مور ته محمد بن يوسف حديث بيان كړ او دى د خپل وخت غوره عالم وو، ده له سفيان حديث روايت كړى بيا يې نور ذكر كړ.
وقال النسائي : ثقة.

وقال أبو زُرْعَة : الفريابي أحب إليَّ من يحيى بن يمان.
 وقال أبو حاتم : ثقة صدوق . وسئل الدارقطني عنه ، فوثقه.
 ژباړه: نسائي ثقه بللى، ابو زرعه ويل: فريابي راته
 تر يحيى بن يمان خوښ دئ، ابو حاتم ويل: باوري او
 رښتني دئ او له دارقطني د ده په اړه پوښتنه وشوه
 نو توثيق يې وكړ.

وقال ابن زنجويه : ما رأيت أروع من الفريابي.
 ژباړه: ابن زنجويه ويل: ما تر فريابي زيات پرهېزگار
 نه دئ ليدلى.

وقال ابن عدي : له عن الثوري أفرادات ، وله حديث كبير
 عن الثوري ، ويقدم على جماعة في الثوري ، كعبد الرزاق
 ونظرائه ، وقالوا : الفريابي أعلم بالثوري منهم .

ژباړه: ابن عدي ويل: دى له ثوري افراد لري، خو
 همدى له ثوري ډېر نقل كوي، د ثوري په روايت كې پر
 يوې ټولې مخكې دئ، لكه عبد الرزاق او امثال يې،
 دوئ ويل: فريابي د روايت له مخې تر دوئ د ثوري په
 احاديثو ډېر ښه عالم دئ.

خو عجلي په خپل كتاب كې له ځينو بغداديانو
 څخه نقل كړى چې له ثوري څخه په رواياتو كې زياتې
 تېروتنې هم لري، ان په (۱۵۰) كې ترې خطا شوى دئ.
 له بدعت څخه زيات نفرت:-

وقال البخاري : رأيت قوما دخلوا إلى محمد بن يوسف الفريابي
 ، فقيل له : إن هؤلاء مرجئة ، فقال : أخرجوهم ، فتأبوا ورجعوا .

ژباړه: امام بخاري ويل: يو شمېر خلگ مي وليدل
 چې محمد بن يوسف الفريابي ته ورغلل، ده ته وويل
 شول چې دا مرجئه دي، ده وويل: وې باسئ، نو هغو
 توبه وكړه او له دې عقيدې يې رجوع وكړه.

له دې جوتېري چې نوموړي امام په دين کې له بدعت څخه څومره نفرت کاوه، له قران او سنت سره متصادمه هيڅ بله عقیده يې نه شوای منلای.

مړينه:-

قال البخاري وابن يونس : مات في شهر ربيع الأول سنة اثنتي عشرة ومائتين.

ژباړه: بخاري او ابن يونس ويل: دی د ربيع الاول په مياشت دوه سوه دوولس(۲۱۲) هجري کې وفات شو.

مراجع:-

- ۱) التهذيب ۹: ۵۳۷
- ۲) وثقات أتباع التابعين ۷: ۴۳۴
- ۳) تاريخ الثقات باب الميم ۱/ ۴۱۶ د عجلي
- ۴) تاريخ ابن معين: ۵۴۳
- ۵) التاريخ الكبير(۸۴۴) كس معرفي: ۱/ ۲۶۴
- ۶) التاريخ الصغير ۲/ ۳۲۴
- ۷) المعرفة والتاريخ ۱/ ۱۹۷، ۱۹۸
- ۸) الجرح والتعديل ۸/ ۱۱۹
- ۹) اكمال تهذيب الكمال ۴۳۷۵ كس معرفي: ۱۰/ ۴۰۰
- ۱۰) تذكرة الحفاظ ۱/ ۳۷۶
- ۱۱) العبر ۱/ ۳۶۳
- ۱۲) تهذيب الكمال د(۶۴۱۵) راوي معرفي

(٢٩) ابو عبد الله محمد بن عبد الرحمن الهروي

لنډه پېژندنه:-

د هرات وتلی عالم، تکړه محدث، نامتو حافظ محمد بن عبد الرحمن، چې تاریخونو یې د نسب سلسله داسې راوړې:

أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْهَرَوِيُّ.

زوکړه:-

نوموړی عالم د دویمې هجري په پیل کې پیدا شوی.

استاذان او شاگردان:-

ابو عبد الله له ښو تکړه زده کوونکو زده کړې وکړې، سفرونه یې وکړل او د اسلامي نړۍ په علمي مرکزونو کې یې له ډېرو پوهانو څخه استفاده وکړه، علامه ذهبي یې د زده کړو او استاذانو په اړه داسې لیکي:

سَمِعَ: أَحْمَدَ بْنَ يُونُسَ الْبِرْبُوعِيَّ وَطَبَقَتَهُ بِالْكُوفَةِ،
وَإِسْمَاعِيلَ بْنَ أَبِي أُوَيْسٍ وَغَيْرَهُ بِالْمَدِينَةِ، وَأَحْمَدَ بْنَ
حَنْبَلٍ، وَطَبَقَتَهُ بِبَغْدَادَ، وَإِبْرَاهِيمَ بْنَ مُحَمَّدٍ الشَّافِعِيَّ
بِمَكَّةَ، وَمُحَمَّدَ بْنَ مُعَاوِيَةَ النَّيْسَابُورِيَّ، وَمُحَمَّدَ بْنَ
مُقَاتِلِ الْمَرْوَزِيَّ.

ژباړه: ده په کوفه کې له احمد بن یونس الیربوعي او د ده د طبقې له علماؤ اورېدلي، په مدینه کې یې له اسماعیل بن ابی اویس او نورو اورېدلي، په بغداد کې یې له احمد بن حنبل او د ده له مثل پوهانو اورېدنه کړې، په مکه کې یې له ابراهیم بن مجد الشافعي څخه اورېدلي، همدارنگه یې له مجد بن معاویه نیشاپوري او مجد بن مقاتل المرزوي څخه اورېدل ثابت دي.

دی یې وړاندې د شاگردانو په اړه داسې کاري: حَدَّثَ عَنْهُ: أَبُو حَاتِمِ بْنِ حَبَّانٍ فِي (صَحِيحِهِ) وَالْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ النَّضْرَوِيُّ، وَبِشْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمَزْنِيُّ، وَسَائِرُ عُلَمَاءِ هَرَاةَ.

ژباړه: له ده څخه او حاتم بن حبان په خپل صحیح کې حدیث روایت کړي، همدارنگه عباس بن الفضل النضروي، بشر بن مجد المزني او د هرات نورو علماوو. د ده په اړه د پوهانو نظرونه:-

امام ذهبي نوموړی په دې القابو ستایلی: الإِمَامُ، الْمُحَدِّثُ، الْبِقَّةُ، الْحَافِظُ.

بیا وروسته د ده په اړه کاري: وَجَمَعَ وَصَنَّفَ.

ژباړه: علوم یې راغونډ کړي او لیکنې یې کړې.

مړینه:-

امام ذهبي يې د مړينې په اړه په « ميزان الاعتدال » کې دوه قوله ذکر کړي:

مَاتَ: فِي ذِي الْقَعْدَةِ، سَنَةَ إِحْدَى وَثَلَاثِ مِائَةٍ عَلَى الْأَصَحِّ.
وَقِيلَ: تُوفِّيَ فِي صَفْرِ سَنَةِ اثْنَتَيْنِ وَثَلَاثِ مِائَةٍ وَقَدْ قَارَبَ الْمِائَةَ.

ژباړه: دی په ذی القعدة کې د تر ټولو سهي قول له مخې د (۳۰۱) هجري پر مهال ومړ، چا ویلي چې په صفره کې د (۳۰۲) پر مهال مړ شو چې دا وخت یې عمر سلو کالو ته نژدې وو.

مراجع:-

- ۱) مختصر طبقات علماء الحديث لابن عبد الهادي: ورقة ۱ / ۱۲۱
- ۲) تذكرة الحفاظ (۷۱۸) راوي معرفي: ۱۹۳ / ۲
- ۳) العبر: ۲ / ۱۲۰
- ۴) الوافي بالوفيات: ۳ / ۲۲۶
- ۵) طبقات الحفاظ: ۳۰۴
- ۶) شذرات الذهب: ۲ / ۲۳۵
- ۷) ميزان الاعتدال د (۵۸) راوي پېژندنه

(۳۰) محمد بن احمد ابو الفضل الهروي

د ده په اړه هم لير مالومات تر لاسه کېږي، په تاريخونه يې په اړه ډېر څه نه دي ليکل شوي يوازي نسبي سلسله يې په تاريخ کې خوندي ده:
مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَافِظِ أَبُو الْفَضْلِ الْجَارُودِي الْهَرَوِيُّ.

زوکړه:-

د زوکړي نيټه يې هم دقيقه نه ده مالومه البته تر (۴۰۰) هجري مخکې به په درې سويمه پېړۍ کې پيدا شوی وي، خو مالومه نيټه يې نه شته.

استاذان او شاگردان:-

د تاريخ په پاڼو کې د نوموړي عالم د دې استاذانو نومونه موندلای شو:

أَبُو عَلِيٍّ حَامِدُ بْنُ مُحَمَّدِ الرَّفَاءِ، مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ السَّلِيطِيِّ،
أَبُو إِسْحَاقَ الْقِرَابِ، يَلَارِ يَبِي أَبُو يَعْقُوبَ، عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُسَيْنِ
الْبَصْرِيِّ الْمُرُوزِي، سَلِيمَانَ بْنَ أَحْمَدَ الطَّبْرَانِيِّ، مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ
حَامِدٍ، إِسْمَاعِيلَ بْنَ نَجِيدِ السَّلْمِيِّ، أَحْمَدَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ سَلْمُويَه
النَّيْسَابُورِيِّ، عَمْرَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ الْأَهْوَازِيِّ الْبَصْرِيِّ.

په شاگردانو کې يې د دې اشخاصو نومونه

يادولای شو:

أَبُو عَطَاءِ الْمَلِيحِيِّ، عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ الْأَنْصَارِيِّ الْمَلَقَبِ
شَيْخِ الْإِسْلَامِ.

کله چې په يې له ده حديث بيانواوه ويل به يې:
حَدَّثَنَا إِمَامُ أَهْلِ الْمَشْرِقِ أَبُو الْفَضْلِ.

د ده په اړه د پوهانو نظرونه:-

سبکې په طبقات الشافعيه کې ليکې:
قَالَ أَبُو النَّصْرِ الْفَامِي كَانَ عَدِيمَ النَّظِيرِ فِي الْعُلُومِ
خُصُوصًا فِي عِلْمِ الْحِفْظِ وَالتَّحْدِيثِ وَفِي التَّقَلُّلِ مِنَ
الدُّنْيَا وَالْاِكْتِفَاءِ بِالْقَوْتِ وَحَيْدَا فِي الْوَرَعِ.

ژباړه: ابو النصر الفامي ويل: په علومو
کې بې جوړې وو په ځانگړې توگه په حفظ،
احاديثو، له دنيا څخه په مخ اړونه، په لير څه
قناعت او په تقوا کې يوازینی وو.

بيا کاري:

وَقَالَ بَعْضُهُمْ هُوَ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ بَهْرَةَ تَخْرِيجِ
الْفَوَائِدِ وَشَرَحَ الرَّجَالَ وَالتَّصْحِيحَ.

ژباړه: ځينو ويلي: دی لومړی هغه دی
چې په هرات کې يې تخريج الفوائد، د
راويانو پېژندنه او سمونه دوود کړه.

تقی الدين عراقي يې په اړه ليکې:

شَيْخُ هَرَاةَ فِي عَصْرِهِ الْمَشْهُورُ بِالْحِفْظِ، كَثِيرُ
الْحَدِيثِ، كَثِيرُ الشُّبُوحِ، رَحَلَ وَأَدْرَكَ مَشَايخَ
خُرَاسَانَ، وَالْجَبَلِ، وَأَصْبَهَانَ، وَبَغْدَادَ، وَالْبَصْرَةَ.

ژباړه: په خپل وخت کې د هرات شيخ،
په حفظ مشهور، د ډېرو حديثو او شيخانو
خاوند، سفرونه يې کړي او د خراسان، جبل،
اصفهان، بغداد او بصري مشايخ يې
موندلي.

مړينه:-

امام د شوال پر (۲۳) تاريخ د (۴۱۳) هجري پر مهال ومړ.
مراجع:-
۱) طبقات الشافعية الكبرى د (۳۰۳) راوي د سبكي ليکنه
۲) المنتخب د (۲۱) راوي پېژندنه، د حافظ تقى الدين العراقي ليکنه

---

(۳۱) ابو منصور مجد بن احمد الهروي

لنډه پېژندنه:-

ابو منصور د هرات له وتلو پوهانو، علماؤ، ليکوالانو او غوره محدثينو څخه گڼل کېدی، د تفسیر او حديثو تر څنگ يې په يو شمېر فنونو کې ليکنې کړې دي، مورخينو يې د نسب سلسله داسې ذکر کړې:

مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْأَزْهَرِ بْنِ طَلْحَةَ أَبُو مَنْصُورِ الْهَرَوِيِّ الْأَزْهَرِيُّ اللَّغَوِيُّ الشَّافِعِيُّ.

امام خپل نيکه ازهر ته په نسبت کولو ازهري بولي، دی په هرات کې پيدا شوی او هم په هرات کې مړ شوی دی.

زوکړه:-

بناغلی امام د (۲۸۲) هجري پر مهال په هرات کې دې نړۍ ته سترگې پرانيستې.

زده کړه او استادان:-

ده د وخت له دوو سره سم لومړی له خپلې سيمې زده کړې پيل کړې، بيا بغداد ته ولاړ او همدارنگه يې نور سفرونه هم وکړل، د تحصيلاتو پر مهال يې له دې استاذانو زده کړې کړې دي:

أَبُو الْقَاسِمِ الْبَغَوِيِّ، أَبُو بَكْرٍ ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَرَفَةَ
نَفْطَوِيهِ، ابْنُ السَّرَاجِ، الْحُسَيْنُ بْنُ إِدْرِيسَ، مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ
الرَّحْمَنِ
السَّامِيُّ، أَبُو الْفَضْلِ الْمَنْذَرِيُّ، عَبْدِ اللَّهِ بْنُ عُرْوَةَ.

په شاگردانو کې يې دا مشهور دي:
أَبُو ذَرِّ عَبْدِ بْنِ أَحْمَدَ، أَبُو عُمَانَ سَعِيدَ الْقَرَشِيَّ، الْحُسَيْنُ
الْبَاشَانِيُّ، عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ خَمْرَوِيهِ، أَبُو يَعْقُوبَ الْقَرَابِ أَوْ نُوْرٍ...

د ده په اړه د پوهانو نظرونه:-

سبکې په طبقات الشافعيه الكبرى کې ليکې:
وَكَانَ إِمَامًا فِي اللُّغَةِ بَصِيرًا بِالْفَقْهِ عَارِفًا بِالْمَذْهَبِ
عَالِي الْإِسْنَادِ تَخِينُ الْوَرَعِ كَثِيرَ الْعِبَادَةِ وَالْمِرَاقِبَةِ
شَدِيدَ الْإِتِّصَارِ لِأَلْفَاظِ الشَّافِعِيِّ.

ژباړه: دی په لغت کې امام، په فقه کې
هونبیار، د مذهب پېژندونکی، د لوړ سند
خاوند، د نبې تقوا څښتن، ډېر عبادت او
مراقبه کوونکی او د شافعي د الفاظو ډېر
کومک کوونکی وو.

امام سمعاني په المنتخب کې ليکې:
كَانَ إِمَامًا فَاضِلًا، مَكْتَرًا مِنَ الْحَدِيثِ، مَبَالِغًا فِي
طَلْبِهِ، قَرَأَ بِنَفْسِهِ عَلَى الشُّيُوْخِ وَكَتَبَ.

دی ډېر غوره امام، د زیاتو حدیثو
لرونکی، د حدیثو په لټه کې مبالغه
کوونکی، په خپله یې پر یو شمېر شیخیانو
لوست کړی او هم یې لیکنې کړې.

ليکنې:-

نوموړي د خپل ارزښتمن ژوند پر مهال څو خورا په
زده پوري او ارزښتمنې لیکنې هم کړې، تاریخونه یې د

ليکنو نوملړ خوندي کړی، د ليکنو فهرست يې په دې ډول دی:

- ١) تهذيب اللغة، لس ټوکه
  - ٢) التقريب (په تفسير کې)
  - ٣) كتاب تفسير الفاظ المزني
  - ٤) علل القراءات
  - ٥) الروح وما ورد فيه من الكتاب والسنة
  - ٦) تفسير اسماء الحسنی
  - ٧) الرد على الليث
  - ٨) تفسير اصلاح المنطق
  - ٩) تفسير السبع الطوال
  - ١٠) تفسير ديوان ابی تمام
  - ١١) كتاب الادوات
- او له دې پرته نور کتابونه هم لري.
- نوموړي په عربيت کې لوی لاس در لود، له دې امله يې له څارايي عربو سره ملاقاتونه کول او د هغوئ لور ته به يې سفرونه کول.

مړينه:-

امام اللغة د (٣٧٠) هجري پر مهال په ربيع الاول کې له دې نړۍ د ابدیت لور ته وکوچېد.

مراجع:-

- ١) الوفيات ١: ٥٠١
- ٢) مجلة المجمع العلمي العربي ١: ٢٧٠
- ٣) إرشاد الأريب ٦: ٢٩٧
- ٤) آداب اللغة ٢: ٣٠٨
- ٥) فهرست الكتبخانة ٤: ١٦٩

- ٦ (الفهرس التمهيدي ٢٤١ په دې كې يې د تهذيب
١٨ ټوك هم ياد كړى.
٧ (والسبكي ٢ / ١٠٦
٨ (مفتاح السعادة ١ / ٩٧ بيا ٢ / ١٧٥

(۳۲) محمد بن يوسف الهروي

لنډه پېژندنه:-

نوموړی عالم د هرات د سترو علماؤ په کتار کې گڼل کېدی، د شافعي مذهب له وتلو پوهانو څخه وو، د ذهبي په وينا نوموړي زده کړې ډېرې وروسته پيل کړې که يې له پيله ورته ملا تړلې وای نو د خپلې زمانې ستره علمي مرجع به وای، د نسب لړۍ يې په دې ډول ده:

الحافظ الفقيه الشافعي محمد بن يوسف بن بشر بن النضر بن مرداس أبو عبد الله الهروي ويعرف بغندر.

زوکړه:-

نوموړی امام د ابن عساكر په قول (۲۲۹)، له بل قول سره سم (۲۳۰) هجري پر مهال دې نړۍ ته راغلی.

زده کړه، استاذان او شاگردان:-

امام لکه ذهبي چې وايي خپلې زده کړې وروسته پيل کړې، د خپل ژوند له پيله يې داسې نه دي کړې او که يې له اوله ځان زده کوونکی جوړ کړی وای نو د ده په ټکو چې د خپلې زمانې له باوري سرچېنو به گڼل کېدی.

د زده کړو پر مهال بصري، حمص، بغداد، دمشق او نورو ښارونو ته سفرونه کړي او هلته يې له دې استاذانو د زده کړې تنده ماته کړې:

مَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ، الربيع بن سليمان (دواړه مصريان دي)، بكار بن قتيبة، إبراهيم بن مرزوق (دا دواړه بصريان دي)، وإبراهيم بن منقذ الخولاني، محمد بن عوف (دواړه حمصيان دي)، سعد بن محمد البيروتي، محمد بن حماد الطهراني، أحمد بن عبد الله بن عبد الرحيم البرقي، عباس بن الوليد البيروتي، حسن بن مكرم، محمد بن عوف الطائي او نور.

دين، ملت او قوم ته د خدمت لپاره ده هم زيات شاگردان وروزل البته د مشهورو نومونه يې دا دي: الطَّبْرَانِيُّ، وَالزُّبَيْرُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ الْأَسَدَابَاذِيِّ، وَالْقَاضِي أَبُو بَكْرٍ الْأَبْهَرِيُّ، وَعَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَبِي هَاشِمٍ الْمُقْرِيُّ او نور... د ده په اړه د پوهانو ويناوې:-

امام ابن عساكر(مړينه ۵۷۱) په خپل كتاب تاريخ دمشق کې د نوموړي د پېژندنې پر مهال امام د الحافظ او الفقيه په القابو ستايلي دي. امام خطيب بغدادي يې په اړه ليكي: وكان أحد الحفاظ الثقات.

ژباړه: او دی له باوري حافظانو يو وو. امام ذهبي يې په اړه په سير اعلام النبلاء کې کاري:

الْحَافِظُ، الصَّادِقُ، الرَّحَّالُ، أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الشَّافِعِيُّ، الْفَقِيهُ.

ژباړه: د حاديثو حافظ، رښتني، ډېر
کوچېدونکی، ابو عبد الله شافعي مسلکه
فقيه وو.

مړينه:-

د هرات دا ښاغلی امام د روژې په مياشتي کې د
(۳۳۰) هجري پر مهال له دې نړۍ د ابدیت لورته
وکوچېد. ابن عساكر وايي: تر سل کاله اوښتی وو.

مراجع:-

(۱) تاريخ بغداد: ۳ / ۴۰۵ - ۴۰۶

(۲) تاريخ ابن عساكر (۷۱۳۴) کس معرفي

(۳) تذكرة الحفاظ: ۳ / ۸۳۷ - ۸۳۸

(۴) العبر: ۲ / ۲۲۳ - ۲۲۴

(۵) الوافي بالوفيات: ۵ / ۲۴۶

(۶) مرآة الجنان: ۲ / ۲۹۸

(۷) غاية النهاية: ۲ / ۳۲۸

(۸) طبقات الحفاظ: ۳۴۸

(۹) شذرات الذهب: ۲ / ۳۲۸

د دويم ځل تصحيح کار يې د (۵/۱۱/۲۰۱۹) ماښام
پر شپږ بجې پای ته ورسېد.
کابل

فهرست

۱	سريزه	
۳	ابراهيم بن يعقوب الجوزجاني	۱
۷	امام نسائي	۲
۱۱	ابو يعقوب الطالقاني	۳
۱۵	ابو يعقوب اسحاق الهروي	۴
۱۷	ابراهيم بن عبد الله الهروي	۵
۲۲	ابو سعيد بن طهمان الهروي	۶
۳۰	اما ابو سليمان الخطابي	۷
۳۵	سعيد بن يعقوب الطالقاني	۸
۴۰	سعيد بن منصور	۹
۴۵	اما ابو داؤد	۱۰
۵۸	ابو النصر عبد الرحمن الهروي	۱۱
۶۰	ابو روح عبد المعز الهروي	۱۲
۶۲	ابو الموفق عبد الواسع الهروي	۱۳
۶۴	ابو الخير عبد الله الهروي	۱۴
۶۷	عبد الله بن محمد الهروي	۱۵
۷۳	عبد الله بن سليمان السجستاني	۱۶
۸۲	ابو ذر عبد الله بن احمد الهروي	۱۷
۸۸	امام عثمان بن سعيد الدارمي	۱۸
۹۶	علامه ملا علي قاري	۱۹
۱۰۶	عمر بن ابراهيم الهروي	۲۰
۱۰۹	عطاء الخراساني	۲۱

۱۱۷	فاطمة بنت ابي بكر السجستاني	۲۲
۱۱۹	قاسم بن سلام الهروي	۲۳
۱۳۰	امام قتيبة بن سعيد البغلاني	۲۴
۱۴۵	مكي بن ابراهيم	۲۵
۱۵۳	محمد بن ابان البلخي	۲۶
۱۵۶	امام ابن حبان	۲۷
۱۶۳	محمد بن يوسف الفريابي	۲۸
۱۶۸	محمد بن عبد الرحمن الهروي	۲۹
۱۷۱	محمد بن احمد الهروي	۳۰
۱۷۴	ابو منصور محمد الهروي	۳۱
۱۷۸	محمد بن يوسف الهروي	۳۲

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**